

zborník

VYBRANÉ OTÁZKY MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA číslo 5

Zborník študentských prác

Paľuchová (zost.)

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

zborník

VYBRANÉ OTÁZKY MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA číslo 5

Zborník je výstupom študentov Univerzity Komenského v Bratislave,
Právnickej fakulty za akademický rok 2023/2024.

Petra Paľuchová (zost.)

2024

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

Vzor citácie: *Vybrané otázky medzinárodného práva súkromného a verejného: zborník študentských príspevkov / Petra Paľuchová (zost.) - 1. vyd. – Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2024. – 51 s. ISBN 978-80-7160-718-2.*

Zborník je výstupom študentov Univerzity Komenského v Bratislave, Právnickej fakulty za akademický rok 2023/2024.

© Autori

Zostavovatelia: Petra Paľuchová

Recenzenti: doc. JUDr. Katarína Burdová, PhD.
doc. Mgr. Liudmyla Golovko, PhD.
JUDr. Lukáš Mareček, PhD.

Prvé vydanie, 2024
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Príspevky neboli redakčne a jazykovo upravené.

ISBN 978-80-7160-718-2 (e-verzia)

Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, Attribution-NonCommercial-NoDerivatives. Dielo je možné opakovanne používať za predpokladu uvedenia mena autorov a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania alebo iných zmien.

OBSAH

Medzinárodné právo súkromné

Gabriel Kun

Úniková doložka v nariadení Rím I s ohľadom na aplikačné problémy a judikatúru Súdneho dvora Európskej únie

Medzinárodné právo verejné

Bianka Bachratá

Ochrana environmentálnych ľudských práv na Európskom súde pre ľudské práva

Dávid Bella

Evolutívny výklad v praxi medzinárodných súdnych orgánov

Miroslav Čovan

Právna regulácia umelej inteligencie v EÚ – zakázané praktiky a vysokorizikové systémy

Martin Harbaľ

Prínos prípadu Bemba v oblasti sexuálnych a rodových zločinov

Gabriel Kun

Diplomatická ochrana utečencov v medzinárodnom práve

MEDZINÁRODNÉ PRÁVO SÚKROMNÉ

ÚNIKOVÁ DOLOŽKA V NARIADENÍ RÍM I S OHĽADOM NA APLIKAČNÉ PROBLÉMY A JUDIKATÚRU SÚDNEHO DVORA EURÓPSKEJ ÚNIE

Gabriel Kun

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: This article provides a brief description of the operation and guidance on the use of the institution of escape clauses, primarily in Rome I but also in other sources of private international law. In order to achieve these objectives, we first define what an escape clause is and what are the basic principles of its use, we explain what facts the judicial authorities have to take into account when making use of it, and we also analyze the relevant case law of the Court of Justice in relation to the use of this institute. The result is a scholarly article that should serve for both the lay and professional public as a summary of the most relevant facts in connection with the nature and use of the escape clause institute.

Abstrakt: Tento článok prináša stručný opis fungovania a návod použitia inštitútu únikových doložiek, primárne v nariadení Rím I ale aj v iných prameňoch medzinárodného práva súkromného. Na dosiahnutie týchto cieľov sme najprv vymedzili, čo je to úniková doložka a aké sú základné princípy jej použitia, vysvetlili sme na aké skutočnosti majú súdne autority prihliadnuť pri jej využití a zároveň sme rozanalyzovali relevantnú judikatúru Súdneho dvora Európskej únie v súvislosti s využitím tohto inštitútu. Výsledkom je odborný článok, ktorý by mal slúžiť aj pre laickú ako aj pre odbornú verejnosť, ako zhrnutie najpodstatnejších skutočností v súvislosti s charakterom a využitím inštitútu únikových doložiek.

Keywords: escape clause, Rome I Regulation, Rome Convention, application, manifestly closer relationship

Kľúčové slová: úniková doložka, Nariadenie Rím I, Rímsky dohovor, aplikácia, zjavne užší vzťah

1. ÚVOD

Úniková doložka je zaujímavým inštitútom medzinárodného práva súkromného, predstavuje totiž odklon od úpravy rozhodného práva postavenej na využití rigidných hraničných určovateľov k úprave, ktorá umožňuje reflexiu všeobecnej spravodlivosti v súkromno-právnych vzťahoch a využitie rozhodného práva, ku ktorému má súkromno-právny vzťah užší vzťah. V rámci Slovenského medzinárodného práva súkromného sa nenachádza vo vnútroštátnej úprave v zákone o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom, ani v bilaterálnych zmluvách o právnej pomoci, ale primárne sa nachádza v prameňoch únijnej povahy ako aj v niektorých multilaterálnych zmluvách. Aj keď ide o relatívne unikátny inštitút medzinárodného práva súkromného, v praxi nie je častokrát využívaný a to aj z dôvodu, že väčšinou súdy členských štátov nevedia ako, kedy a na základe akých podmienok je možné tento inštitút využiť, a že na aké skutočnosti majú súdy členských štátov prihliadnuť pri jej aplikácii.

Cieľom tohto článku je poskytnúť odpoveď na tieto otázky s ohľadom hlavne na únikové doložky nachádzajúce sa v nariadení Rím 1, aj keď naše zistenia môžu byť použiteľné pri využití únikových doložiek nachádzajúcich sa aj v iných prameňoch únijnej povahy.

2. VŠEOBECNÁ CHARAKTERISTIKA ÚNIKOVEJ DOLOŽKY

Najprv by sme chceli priblížiť fungovanie únikovej doložky primárne v rámci nariadenia Rím 1, aj keď mnohé z týchto princípov môžeme použiť generálne aj na aplikáciu únikových doložiek nachádzajúcich sa v iných nariadeniach.

Po prvé úniková doložka je skôr výnimkou z pravidla než hlavným pravidlom určenia rozhodného práva, z dôvodu jej potencionálneho narušenia právnej istoty.¹ Úniková doložka je súčasťou ustanovení, ktoré určujú rozhodné právo v prípade, ak je tu absencia voľby práva, pričom takéto ustanovenia primárne vymedzujú iné spôsoby určenia rozhodného práva a až sekundárne pripúšťajú využitie únikovej doložky. Únikovú doložku môžeme využiť len vtedy, ak zistíme rozhodné právo na základe primárnych kolíznych kritérií uvedených v predošlých ustanoveniach. To však neznamená, že úniková doložka je

¹ STONE, P., FARAH, Y.: *Research Handbook on EU Private International Law*. Northampton, Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2015, s. 190.

nejakým separátnym pravidlom alebo systémom určenia rozhodného práva ale naďalej je súčasťou integrálneho systému kolízno-právneho určenia rozhodného práva.

Ďalej únikové doložky sú prostriedkami, ktoré sú určené na využitie zo strany súdu resp. sudcov, ktorí rozhodujú o otázke rozhodného práva. Únikové doložky dávajú možnosť sudcom prelomiť určenie rozhodného práva na základe častokrát rigidných kolíznych noriem v prospech rozhodného práva, ku ktorému má prípad užšiu väzbu. Cieľom nie je, aby úniková doložka slúžila ako prostriedok využitia premostenia k Lex fori.² Pričom súd má povinnosť vždy preskúmať využitie únikovej doložky, ako aj relevantne odôvodniť jej použitie resp. nepoužitie vo svojom rozhodnutí.³

V prípade niektorých únikových doložiek postačuje len užší vzťah k inému právnemu poriadku, naopak pri niektorých únikových doložkách sa vyžaduje „zjavne užší vzťah“. Slovo zjavne v tomto kontexte môžeme chápať ako kvalifikačný znak, ktorý umožňuje využitie únikovej doložky len v takých prípadoch, keď je prepojenie k inému právnemu poriadku intenzívnejšie, resp. keď väčšina elementov právneho vzťahu odkazuje na jeden konkrétny poriadok. Samozrejme takýto kvalifikačný znak neobmedzuje využitie takejto únikovej doložky len na absolútne zjavne prípady, ale skôr sprísňuje argumentačné povinnosti súdu. Už nestačí, aby súd len aritmeticky spočítal jednotlivé elementy a na základe prevahy elementov odkazujúcich na jeden právny poriadok umožnil využitie únikovej doložky, ale hlavne má posudzovať aj váhu jednotlivých elementov k celkovému právnemu vzťahu.⁴ Na druhej strane, ak tento kvalifikačný znak chýba, tak súd má väčšiu voľnosť vo využití únikovej doložky.

Ďalšou charakteristickou črtou únikových doložiek je nemožnosť využitia dépeçage.⁵ Keď sudca využije únikovú doložku, môže na základe jeho využitia vybrať len jedno rozhodné právo. Nemôže vybrať, že určité časti právnych vzťahov budú spravované diferentnými rozhodnými právami, lebo podľa jeho názoru určitá časť právneho vzťahu má bližšie väzbu ku jednému rozhodnému právu a iné časti k inému rozhodnému právu. Okrem toho by využitie dépeçage zjavne bolo v logickom nesúlade s podmienkou aplikácie únikovej doložky, lebo pripustenie možnosti využitia diferentných právnych poriadkov znamenalo, že by nebolo možné jasne determinovať, ku ktorému právnemu poriadku má právny vzťah užšiu väzbu.

3. GENERÁLNA ÚNIKOVÁ DOLOŽKA V NARIADENÍ RÍM I

Asi najvýznamnejšou únikovou doložkou je generálna úniková doložka, ktorá sa nachádza v článku 4 odsek 3 nariadenia európskeho parlamentu a rady (ES) č. 593/2008 o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky (ďalej len nariadenie Rím I).⁶

Článok 4 má štyri odseky pričom prvé dva odseky upravujú základne kolízne pravidlo pre určenie rozhodného práva pri absencii voľby práva. Odsek 1 upravuje generálne pravidlá pre určenie rozhodného práva pre niektoré typy zmluvných vzťahov. Odsek 2 upravuje osobitné pravidlo, ktoré sa použije s ohľadom na odsek 1 vtedy, keď zmluvný vzťah nie je možné subsumovať pod žiaden zmluvný typ uvedený v prvom odseku alebo naopak je možné subsumovať pod viaceré zmluvné typy uvedené v prvom odseku. Odsek tri upravuje únikovú doložku, ktorú súd uplatní, ak si určil rozhodné právo podľa kolíznych kritérií uvedených v prvých dvoch odsekoch, a keď zo skutočností prípadu vyplýva, že predmetný právny vzťah má zjavne užšiu väzbu k právnemu poriadku iného štátu než k právnemu poriadku, ktorý bol určený na základe kolíznych kritérií v predošlých odsekoch.⁷

Zaujímavým je ustanovenie odseku 4, ktorý sa na prvý pohľad zdá byť len textuálnou obdobou ustanovenia odseku 3, kde je rozvedená úniková doložka.⁸ Aj keď má zjavnú podobnosť s týmto odsekom, aplikuje sa v úplne inom kontexte a na základe úplne iných podmienok než úniková doložka. Odsek 4 predstavuje určité doplnkové pravidlo k prvotným odsekom a použije sa vtedy, kedy nie je možné určiť rozhodné právo podľa kolíznych kritérií uvedených v odseku 1 a 2. Áno, aj v tomto prípade súd bude hľadať právny poriadok, ku ktorému má právny vzťah zjavne užšiu väzbu len oproti únikovej doložke, kde súd už určil rozhodné právo na základe kolíznych kritérií uvedených v úvodných ustanoveniach, tu súd posudzuje užšiu väzbu z toho dôvodu, že na základe prvotných ustanovení nebol schopný určiť rozhodné právo.

² STONE, P., FARAH, Y.: *Research Handbook on EU Private International Law*. Northampton, Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2015, s. 189

³ FERRARI, F.: *Rome I Regulation: Pocket Commentary*, Mnichov : Sellier European Law Pub, 2014, s. 175.

⁴ LACKO, P.: *Nariadenie Rím I - komentár*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 77.

⁵ Porovnaj napríklad: LACKO, P.: *Nariadenie Rím I - komentár*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 78., STONE, P., FARAH, Y.: *Research Handbook on EU Private International Law*. Northampton, Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2015, s. 189., OKOLI, C. S. A., ARISHE, G. O.: *Escape clauses in the Rome Convention nachádzajúci sa v Journal of Private International Law, Volume 8, Issue 3, s. 530. čiastočne dostupné online: <<https://core.ac.uk/download/pdf/31205582.pdf>> [citované dňa 30.5.2024]*

⁶ NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (ES) č. 593/2008 zo 17. júna 2008 o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky (Rím I), OJ L 177, 4.7.2008, p. 6–16, ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2008/593/oj>

⁷ LYSINA, P., HAŤAPKA, M., BURDOVÁ, K. a kol.: *Medzinárodné právo súkromné*. 3. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2023, s. 279.

⁸ LACKO, P.: *Nariadenie Rím I - komentár*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 92.

3.1. Aplikačný problém v súvislosti s podmienkou „zjavne užšieho vzťahu“

Je dôležité spomenúť, že ekvivalent únikovej doložky bol obsiahnutý aj v predchodcovi nariadenia Rím I a to v Rímskom dohovore.⁹ Rímsky dohovor rovnako ako nariadenie Rím I jednak obsahuje generálnu únikovú doložku a to v článku 4 odsek 1 a 5 dohovoru. Čo sa týka textuálneho znenia tohto ustanovenia, je skoro identické s textuálnym znením nariadenia Rím I upravujúcej generálnu únikovú doložku s jednou výnimkou, totiž úniková doložka v Rímskom dohovore neobsahovala pojem „zjavný“ pri slovnom spojení „užší vzťah k inému poriadku.“

Síce ide len o jedno slovo, ale jeho neexistencia v pôvodnom Rímskom dohovore viedla k významným rozporom v judikatúre Súdov členských štátov Európskeho spoločenstva, v aplikácie únikovej doložky a kvôli nej sa ozývali aj hlasy o odstránení alebo radikálnej obmene tohto inštitútu v nadchádzajúcom nariadení Rím I.¹⁰

Totíž postupom času sa v judikatúre Súdov členských štátov spoločenstva vytvorili dva prúdy interpretácie únikovej doložky v Rímskom dohovore. Na jednej strane dánske, francúzske a britské sudy začali excesívne využívať únikovú doložku na úkor základných kolíznych kritérií a častokrát aj v takých situáciách, kedy nebolo možné jasne determinovať k akému rozhodnému právu má právny vzťah užšiu väzbu, teda ju využívali ako istú obdobu určenia rozhodného práva *Lex fori*.¹¹

Na druhej strane sa oproti takejto forme aplikácie vyformovala opačná forma aplikácie v rámci súdnej praxe holandských a škótskych súdov, ktoré využívali únikovú doložku len výnimočne, vnímajúc ju, ako výnimku vo vzťahu k základným kolíznym kritériám využívaným na určenie rozhodného práva podľa článku 4.¹² Samozrejme problém v tomto postoji spočíval v tom, že sudy prakticky odmietali využiť únikovú doložku akonáhle tu v právnom vzťahu vystupovalo viacero elementov, ktoré odkazovali na viac ako jeden právny poriadok.

Konflikt týchto dvoch interpretácií sa snažil Súdny dvor Európskej únie preklenúť kompromisom vo svojom rozhodnutí vo veci *Intercontainer*.¹³

Prípado *Intercontainer* sa týkal nezaplatenej faktúry, ktorú vyúčtovala Belgická spoločnosť *Intercontainer* dvom holandským spoločnostiam. *Intercontainer* zažaloval tieto dve holandské spoločnosti na Holandskom súde. Holandské sudy však rozhodli v prospech holandských spoločností, pričom ako jeden z argumentov v ich prospech uviedli skutočnosť, že podľa holandského práva došlo k premlčaniu nároku *Intercontainer* vo vzťahu k nezaplateným faktúram, a že holandské spoločnosti legitímne využili námietku premlčania. S touto argumentáciou však *Intercontainer* nesúhlasil a to kvôli tomu, že holandské sudy dospeli k holandskému právu využitím únikovej doložky rozvedenej v článku 4 odsek 5 dohovoru namiesto toho, aby pri rozhodnom práve využili primárne hraničné určovatele na zistenie rozhodného práva.

Spor bol riešený pred Súdny dvorom Európskej únie, ktorý si v rámci interpretácie tohto ustanovenia významne obohatil definíciu únikovej doložky: „ak z celkových okolností jasne vyplýva, že zmluva má užšiu väzbu s iným štátom než so štátom určeným podľa domniek uvedených v článku 4 ods. 2 až 4 Dohovoru.“¹⁴ Dôležitý je prídavok „jasne vyplýva“ v danom slovnom spojení môžeme vidieť ekvivalent pojmu „zjavný“, ktorý sa nachádza sa v definícii únikovej doložky v nariadení Rím I.

Právna doktrína sa k takto obohatenej definícii vyjadřila rozporuplne. Niektorí autori sú toho názoru, že sa Súdny dvor Európskej únie priklonil k reštriktívnejšej definícii únikovej doložky a to sprísnením podmienok pre použitie únikovej doložky a tým pádom znemožnil jej efektívne využitie v súdnej praxi. Na druhej strane sú autori, ktorí považujú takto obohatenú definíciu za nedostatočný mantinel pred zneužitím únikovej doložky zo strany súdov členských štátov.¹⁵

My sme toho názoru, že takéto obohatenie viedlo k úspešnému zadefinovaniu kompromisu medzi dvoma rozporuplnými názormi na únikovú doložku. Definícia Súdneho dvora Európskej únie na jednej strane sprísnila podmienky, za ktorých môžu sudcovia únikovú doložku aplikovať, už nestačí, aby jeden z elementov nás vágne odkazoval na právo

⁹ DOHOVOR o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky, otvorený na podpis v Ríme 19. júna 1980 (Rímsky dohovor) OJ C 169, 8.7.2005, p. 10–22 ELI: <http://data.europa.eu/eli/convention/1980/934/oj>

¹⁰ Porovnaj napríklad: BELOHLÁVEK, J. A.: *Rome convention - Rome regulation commentary*. New York : Juris publishing inc., 2010, s. 787., OKOLI, C. S. A., ARISHE, G. O.: Escape clauses in the Rome Convention nachádzajúci sa v *Journal of Private International Law*, Volume 8, Issue 3, s. 529. čiastočne dostupné online: <<https://core.ac.uk/download/pdf/31205582.pdf>> [citované dňa 30.5.2024]

¹¹ Porovnaj napríklad: OKOLI, C. S. A., ARISHE, G. O.: Escape clauses in the Rome Convention nachádzajúci sa v *Journal of Private International Law*, Volume 8, Issue 3, s. 517. čiastočne dostupné online: <<https://core.ac.uk/download/pdf/31205582.pdf>> [citované dňa 30.5.2024], BELOHLÁVEK, J. A.: *Rome convention - Rome regulation commentary*. New York : Juris publishing inc., 2010, s. 803.

¹² OKOLI, C. S. A., ARISHE, G. O.: Escape clauses in the Rome Convention nachádzajúci sa v *Journal of Private International Law*, Volume 8, Issue 3, s. 519. čiastočne dostupné online: <<https://core.ac.uk/download/pdf/31205582.pdf>> [citované dňa 30.5.2024]

¹³ Rozsudok z 6. októbra 2009, vo veci *Intercontainer*, C-133/08, EU:C:2009:617.

Pozri aj: OKOLI, C. S. A., ARISHE, G. O.: Escape clauses in the Rome Convention nachádzajúci sa v *Journal of Private International Law*, Volume 8, Issue 3, s. 522. čiastočne dostupné online: <<https://core.ac.uk/download/pdf/31205582.pdf>> [citované dňa 30.5.2024]

¹⁴ Rozsudok z 6. októbra 2009, vo veci *Intercontainer*, C-133/08, EU:C:2009:617, bod 64

¹⁵ OKOLI, C. S. A., ARISHE, G. O.: Escape clauses in the Rome Convention nachádzajúci sa v *Journal of Private International Law*, Volume 8, Issue 3, s. 523. čiastočne dostupné online: <<https://core.ac.uk/download/pdf/31205582.pdf>> [citované dňa 30.5.2024]

nejakého iného štátu a určite súdy členských štátov nemôžu využívať únikovú doložku na negáciu primárnych hraničných určovateľov s cieľom premostiť sa v otázke rozhodného práva ku svojmu národnému právu. Už sa vyžaduje, aby právny vzťah s ohľadom na jej elementy mal jasný a zreteľný väzbu k jednému konkrétnemu právnemu poriadku. Na druhej strane však doplnená definíciou neobmedzuje únikovú doložku len ako výnimku z pravidla, ktorá by sa mala použiť len vtedy, keď skoro všetky elementy právneho vzťahu odkazujú na jeden konkrétny poriadok. Obohatená definícia dáva dostatočný priestor na využitie únikovej doložky, aj keď nie všetky elementy budú odkazovať k jednému právnemu poriadku. Dôležité je z hľadiska sudcu váha resp. relevancia okolností právneho vzťahu ako aj jednotlivých elementov zmluvného vzťahu na jednej strane a aby tieto skutočnosti boli dostatočné k využitiu práva štátu, ku ktorému má zmluvný vzťah zjavne užšiu väzbu na strane druhej.¹⁶

Napriek tomu, že rozhodnutie vo veci *Intercontainer* sa týkalo únikovej doložky obsiahnutej v Rímskom dohovore môžeme povedať, že súdny dvor Európskej únie vo svojom rozhodnutí rozvinul plnohodnotnú argumentáciu, pre opodstatnenie fungovania a účele inštitútu únikovej doložky, ktorú je možné vzťahovať aj na únikovú doložku obsiahnutú v nariadení.

3.2. Aplikačný problém v súvislosti s vyjadrením „zo všetkých okolností veci zrejme“

Vyjadrenie únikovej doložky v článku 4 odsek 3 nariadenia Rím I ponúka pre sudcu určitý interpretačný cieľ, ktorý musí zohľadňovať pri aplikácii únikovej doložky spočívajúcu v zohľadnení všetkých elementov právneho vzťahu a v ich následnom posúdení, či vzájomne odkazujú na jedno konkrétne rozhodné právo. Ale okrem vymedzenia tohto cieľa nám nariadenie Rím I nedáva žiadne iné indície, odporúčania alebo pokyny na základe, ktorých by mali alebo mohli sudcovia postupovať v súvislosti s analýzou jednotlivých elementov zmluvného vzťahu a ich následným prepojením s nejakým konkrétnym právnym poriadkom.¹⁷ Nariadenie Rím I nevymedzuje, ktoré konkrétne elementy by sa mali zohľadňovať, ktoré elementy sú relevantnejšie alebo menej relevantné, ktoré elementy by sa mali posudzovať vo vzájomnej súvislosti atď.

Samozrejme absenciu týchto vymedzení môžeme hodnotiť silne kriticky, lebo ako už bolo povedané samotný inštitút únikovej doložky silne narušuje právnu istotu v oblasti determinácie rozhodného práva, ktoré so sebou využitie kolízneho kritéria prináša. Neurčitost' alebo absencia pojmológie ako aj neurčitost' postupov a kritérií, ktoré sudcovia majú pri využití únikovej doložky použiť je ďalším faktorom, ktorý narušuje princíp právnej istoty.

Na strane druhej by sme však mohli argumentovať z pragmatického hľadiska, že neurčitost' a absencia pojmológie, postupov a kritérií, ktoré sudcovia majú brať do ohľadu pri využití únikovej doložky, je pozitívnou skutočnosťou, lebo umožňuje sudcovi širšiu mieru úvahy a prispôsobenia svojej argumentácie vzhľadom na osobitosti každého prípadu. Zároveň skonkretizovanie všetkých elementov zmluvných vzťahov, ktoré musia sudcovia zohľadňovať pri aplikácii únikovej doložky, by bolo nereálne aj s ohľadom na stovky diferentných zmluvných typov a diferentnými elementami, ktoré sú využívané v súkromnej sfére.

Determinácia, že ktoré skutočnosti sú viac, a ktoré menej relevantné, by bolo kontraproduktívne vzhľadom na osobitosti jednotlivých prípadov. Niektoré skutočnosti, ktoré by boli pri jednom zmluvnom vzťahu silne relevantné pri determinácii využitia únikovej doložky by naopak v prípade iného zmluvného vzťahu by boli posudzované ako menej relevantnejšie skutočnosti.

Ale aj napriek tomu, že absencia alebo neurčitost' pojmov alebo postupov v súvislosti s posúdením jednotlivých elementov mohlo mať pozitívne následky pre plnohodnotné a efektívne využitie únikových doložiek zo strany súdnych autorít, strach z právnej bezbrehovosti a závažného narušenia právnej istoty, postupne viedlo právnu doktrínu, aby vymedzila určité postupy, ktorých by sa mali sudcovia držať pri využití únikovej doložky.

Napríklad existujú určité náležitosti právneho vzťahu, na ktoré by sudcovia mali zvyčajne prihliadať, ak rozmyšľajú nad využitím únikovej doložky. Takýmito skutočnosťami sú napríklad štátna príslušnosť, obvyklý pobyt, domicil, miesto inkorporácie, jazyk zmluvy, mena, miesto, kde došlo k uzavretiu zmluvy, miesto plnenia atď.¹⁸

Sudca by mal pri determinácii relevancie jednotlivých elementov zmluvného vzťahu skúmať jednotlivé elementy individuálne a následne vo vzájomnej súvislosti s ohľadom na celkový právny vzťah.

¹⁶ OKOLI, C. S. A., ARISHE, G. O.: Escape clauses in the Rome Convention nachádzajúci sa v *Journal of Private International Law*, Volume 8, Issue 3, s. 524. čiastočne dostupné online: <<https://core.ac.uk/download/pdf/31205582.pdf>> [citované dňa 30.5.2024]

¹⁷ FERRARI, F.: *Rome I Regulation: Pocket Commentary*, Mníchov: Sellier European Law Pub, 2014, s. 172.

¹⁸ Porovnaj napríklad: FERRARI, F.: *Rome I Regulation: Pocket Commentary*. Mníchov: Sellier European Law Pub, 2014, s. 173.; BELOHLÁVEK, J. A.: *Rome convention - Rome regulation commentary*. New York: Juris publishing inc., 2010, s. 802.; STONE, P., FARAH, Y.: *Research Handbook on EU Private International Law*. Northampton, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2015, s. 192.

Ak sudca má pri aplikácii únikovej doložky po preskúmaní všetkých relevantných skutočností naďalej pochybnosť o krajine, ku ktorej má zmluvný vzťah zjavne užší vzťah, tak by mal upustiť od využitia únikovej doložky v prospech základných pravidiel vyjadreného v odseku 1 a 2 z dôvodu zachovania právnej istoty.¹⁹

Sudca by nemal pozerieť pri využití únikovej doložky len na to, aby právny vzťah mal zjavne užší väzbu k nejakým konkrétnym právnym poriadkom, ale musí pozerieť aj na to, že väzba zmluvného vzťahu k právnemu poriadku určeného podľa odseku 1 alebo 2 je len slabého resp. umelého charakteru.²⁰

Ak sudca má preskúmať právny vzťah, ktorý je len vedľajšieho charakteru vo vzťahu k primárnemu záväzku, a ak vo vzťahu k primárnemu záväzku použil únikovú doložku, tak by pravdepodobne mal použiť únikovú doložku aj voči vedľajšiemu vzťahu, aj keď využitie únikovej doložky nie je automatické a malo by aj v tomto prípade vždy podliehať prieskumu zo strany súdu.²¹

4. OSTATNÉ ÚNIKOVÉ DOLOŽKY V NARIADENÍ RÍM I

Úniková doložka je prítomná aj v ostatných ustanoveniach nariadenia Rím 1 v prípade niektorých osobitných vzťahov, v ktorých nariadenie upravuje kolíznu metódu osobitne od všeobecného ustanovenia v článku 4. Úniková doložka je prítomná aj v článku 5 nariadenia, ktorý upravuje zmluvy o preprave a to v odseku 3. Z aplikačného hľadiska však použitie tejto doložky podlieha rovnakým pravidlám ako použitie generálnej únikovej doložky.²² Je však dôležité zdôrazniť že aplikácia tejto únikovej doložky väčšinou nebude možná len z dôvodu ochrany spotrebiteľa.²³

Oveľa viac zaujímavejšou je úniková doložka obsiahnutá v článku 8 nariadenia, ktorá sa týka individuálnych pracovnoprávných zmlúv. Doložka sa nachádza v odseku 4 článku a oproti generálnej únikovej doložke v článku 4 nejde o kvalifikovanú únikovú doložku, lebo v súvislosti s užším vzťahom tu text nariadenia nevyužíva pojem zjavný.²⁴ Okrem toho je však úniková doložka v tomto ustanovení z textuálneho hľadiska identická s únikovou doložkou v článku 4. Aplikácia tejto únikovej doložky je taktiež podobná s aplikáciou generálnej únikovej doložky s tým rozdielom, že tu došlo k väčšej konkretizácii použitia únikovej doložky na základe rozsudku Súdneho dvora Európskej únie vo veci Schlecker.²⁵

Prípád Schlecker sa týkal sporu medzi zamestnávateľom - spoločnosťou Schlecker a jej bývalou zamestnankyňou pani Bodekerovou. Tá pracovala v rámci Holandskej pobočky Nemeckej spoločnosti Schlecker od roku 1979. V roku 2006 bolo miesto výkonu jej práce presunuté z Holandska do Nemecka na základe príkazu zo strany zamestnávateľa. V Nemecku však pracovala iba dva dni následne nahlásila, že je práceneschopná a neskôr po začatí poberania nemocenských dávok podala viacero žalôb vrátane žaloby proti jej zamestnávateľovi, spoločnosti Schlecker na Holandskom súde žiadajúc, aby súd vydal rozhodnutie, kde konštatuje, že jej pracovnoprávny vzťah sa spravuje holandským právom a aby jej bolo priznaná náhrada škody za protiprávne premiestnenie miesta výkonu práce.

Obzvlášť sporným sa stala v konaní otázka rozhodného práva. Holandské sudy boli toho názoru, že rozhodným právom bude právo holandské, vychádzajúc v rámci svojej argumentácie z článku 6 odsek 2 písmeno a) Rímskeho dohovoru, ktorý za kolízne kritérium ustanovil pri určení rozhodného práva miesto obvyklého výkonu práce, pričom za miesto obvyklého výkonu práce označili územie Holandska odvodňujúc tú skutočnosťou, že pani Bodekerová väčšinu svojej kariéry pracovala pre spoločnosť Schlecker v Holandsku, a že vzhľadom na krátkosť výkonu práce v Nemecku, Nemecko nemohlo byť považované za miesto obvyklého výkonu práce.²⁶

Na druhej strane spoločnosť Schlecker tvrdila, že sudy zle určili rozhodné právo a že nebrali do úvahy únikovú doložku obsiahnutú v článku 6 odsek 2 (posledná veta) Rímskeho dohovoru. Pretože väčšina elementov právneho vzťahu ako napríklad: „zamestnávateľ je Nemeckou právnickou osobou, že mzda sa (pred zavedením eura) vyplácala v nemeckých markách, že dôchodkové poistenie bolo zriadené v Nemeckej poisťovni, že pani Boedeker mala naďalej svoje bydlisko v Nemecku, kde platila príspevky na sociálne zabezpečenie, že pracovná zmluva odkazovala na kogentné ustanovenia nemeckého práva, odkazovali na úzku väzbu s Nemeckom, a preto na základe správnej aplikácie tohto ustanovenia malo byť za rozhodné právo určené Nemecké právo.“²⁷

¹⁹ STONE, P., FARAH, Y.: *Research Handbook on EU Private International Law*. Northampton, Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2015, s. 190.

²⁰ FERRARI, F. : *Rome I Regulation: Pocket Commentary*. Mníchov: Sellier European Law Pub, 2014, s. 173.

²¹ FERRARI, F. : *Rome I Regulation: Pocket Commentary*. Mníchov: Sellier European Law Pub, 2014, s. 174.

²² Porovnaj napr. LACKO, P.: *Nariadenie Rím I - komentár*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 91., BELOHLÁVEK, J. A.: *Rome convention - Rome regulation commentary*. New York : Juris publishing inc., 2010, s. 1461.

²³ FERRARI, F. : *Rome I Regulation: Pocket Commentary*. Mníchov: Sellier European Law Pub, 2014, s. 208.

²⁴ FERRARI, F. : *Rome I Regulation: Pocket Commentary*. Mníchov: Sellier European Law Pub, 2014, s. 316.

²⁵ Rozsudok z 12. septembra 2013, vo veci Schlecker, C-64/12, EU:C:2013:55.

Pozri aj: LACKO, P.: *Nariadenie Rím I - komentár*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 131.

²⁶ Rozsudok z 12. septembra 2013, vo veci Schlecker, C-64/12, EU:C:2013:55, bod 11

²⁷ Rozsudok z 12. septembra 2013, vo veci Schlecker, C-64/12, EU:C:2013:55, bod 29

Spor bol riešený pred Súdny dvorom Európskej únie. Ten v rámci svojej argumentácie dospel k dvom zaujímavým interpretačným záverom. Po prvé potvrdil, že cieľom úpravy rozhodného práva vo veciach individuálnych pracovných zmlúv v Rímskom dohovore je ochrana zamestnancom, a že súčasťou tejto úpravy je aj úniková doložka. Zároveň zdôraznil, že sa úniková doložka môže použiť aj v tom prípade, ak rozhodné právo, ktoré z jej použitia rezultuje v stanovený rozhodného práva, ktoré nie je najvýhodnejším pre zamestnanca.²⁸ My sme toho názoru, že Súdny dvor Európskej únie sa snažil vo tomto svojom vyjadrení aj s ohľadom na odôvodnenie pani Bodekerovej naznačiť, že sudy členských štátov nemôžu opodstatniť nepoužitie únikovej doložky len na základe toho, že tak chcú chrániť zamestnanca využitím právnej úpravy, ktorá je pre neho výhodnejšou, lebo už samotná úprava rozhodného práva v individuálnych pracovných veciach bola vytvorená s cieľom ochrany zamestnanca.

Po druhé Súdny dvor Európskej únie oproti svojim predošlým rozhodnutiam v súvislosti s únikovými doložkami, kde len generálne potvrdil pravidlo, že by sudy členských štátov mali pozeráť na všetky okolnosti prípadu a na základe toho rozhodnúť o použití alebo nepoužití únikovej doložky, ale nedefinoval o aké konkrétne okolnosti ide. V tomto prípade Súdny dvor Európskej únie priamo definoval určité relevantné skutočnosti, na ktoré by sudy mali prihliadať v rámci svojho prieskumu: „Spomedzi významných hraničných ukazovateľov treba naproti tomu zohľadniť najmä štát, v ktorom zamestnanec platí dane a poplatky z príjmov zo svojej činnosti, ako aj štát, v ktorom je sociálne, dôchodkovo, nemocensky a invalidne poistený. Navyše vnútroštátny súd musí tiež zohľadniť všetky také okolnosti veci, akými sú najmä kritériá týkajúce sa stanovenia mzdy alebo ďalších pracovných podmienok.“²⁹

Na základe jazykového výkladu tejto časti rozsudku by sme mohli odvodiť, že podmienky sociálneho zabezpečenie sú významnými relevantnými skutočnosťami, na ktoré by sudy členských štátov mali prihliadať pri posudzovaní použitia únikovej doložky. V druhej vete, ktorá slúži skôr ako dodatok voči prvej vete súdny dvor Európskej únie zdôraznil aj pracovné a mzdové podmienky ako relevantné skutočnosti, na ktoré by mali sudy členských štátov prihliadnúť pri využití únikovej doložky. Skutočnosť, že Súdny dvor Európskej únie zdôraznil tieto skutočnosti v separátnej vete a použil slovo „navyše“ neznamena, že s Súdny dvor Európskej únie vníma tieto podmienky za menej relevantnejšie skutočnosti než tie, ktoré sú rozvedené v prvej vete. Ale vzhľadom aj na skutočnosť, že vo vzťahu k týmto podmienkam súdny dvor Európskej únie použil slovné spojenie „súd musí“ môžeme povedať, že druhá veta je skôr extenziou prvej vety a uvádza ďalšie vysoko relevantné skutočnosti, na ktoré by sa mal súd členského štátu zamerať pri preskúmaní použitia únikovej doložky.

Aj keď Súdny dvor Európskej únie v rámci rozsudku využil a interpretoval ustanovenia predošlého Rímskeho dohovoru vyslovil názor, že závery, ku ktorým došiel, môžu byť aplikovateľné aj vo vzťahu k nariadeniu Rím I.³⁰

5. ZÁVER

V rámci článku sme čitateľom komplexne predstavili fungovanie inštitútu únikovej doložky primárne v nariadení Rím I, aj keď väčšina našich záverov sú použiteľné na pochopenie ako aj na aplikáciu únikových doložiek obsiahnutých aj v iných prameňoch únijnej a neúnijnej povahy.

Na začiatku článku sme sa zaoberali základnými aplikačnými princípmi a postupmi, ktoré sú dôležité na zohľadnenie zo strany súdov pri aplikácii únikovej doložky. Zároveň sme aj vysvetlili v akom postavení je inštitút únikovej doložky v rámci všeobecného systému kolíznej úpravy využívaného zo strany prameňov medzinárodného práva súkromného.

V nasledujúcich kapitolách sme sa zaoberali využitím a aplikačnými problémami únikových doložiek obsiahnutých v nariadení Rím I. Poukázali sme aj na historický vývoj legislatívnej úpravy ako aj na judikatúru Súdneho dvora Európskej únie v súvislosti s týmito únikovými doložkami.

Ako sme už v úvode článku vysvetlili únikové doložky nie sú využívané zo strany súdnych autorít aj s ohľadom na ich stručnú legislatívnu úpravu a pre absenciu nejakého konkrétneho návodu, čo sa týka ich využitia. Kvôli tomu sudcovia siahajú k únikovej doložke len raritne, a keď aj siahnu. jej využitie je sprevádzané zlou aplikáciou z ich strany.

Preto cieľom článku nebolo len v stručnosti predstaviť inštitút únikovej doložky, ale článok by ma slúžiť ako aj istá forma návodu pre použitie únikových doložiek pre súdne a iné právne autority. A to aj z toho dôvodu, že článok poskytuje odpoveď pre najpálčivejšie otázky týkajúce sa využitia tohto inštitútu.

Použitá literatúra:

Knižné zdroje:

²⁸ Porovnaj napríklad: Rozsudok z 12. septembra 2013, vo veci Schlecker, C-64/12, EU:C:2013:55, bod 34, LACKO, P.: *Nariadenie Rím I - komentár*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, s. 132.

²⁹ Rozsudok z 12. septembra 2013, vo veci Schlecker, C-64/12, EU:C:2013:55, bod 41

³⁰ Rozsudok z 12. septembra 2013, vo veci Schlecker, C-64/12, EU:C:2013:55, bod 38

FERRARI, F. : *Rome I Regulation: Pocket Commentary*. Mníchov : Sellier European Law Pub, 2014, s. 533., ISBN: 978-3866532410
LACKO, P.: *Nariadenie Rím I - komentár*. Bratislava : Wolters Kluwer, 2017, 212 s., ISBN: 978-80-8168-745-7
BELOHLÁVEK, J. A.: *Rome convention - Rome regulation commentary*. New York : Juris publishing inc., 2010, 1461 s., ISBN: 978-1-57823-322-9
STONE, P., FARAH, Y.: *Research Handbook on EU Private International Law*. Northampton, Cheltenham : Edward Elgar Publishing, 2015, 424 s. ISBN: 978-1781954546
LYSINA, P., HAŤAPKA, M., BURDOVÁ, K. a kol.: *Medzinárodné právo súkromné*. 3. vydanie. Bratislava: C. H. Beck, 2023, 590 s. ISBN: 978-80-8232-031-5

Internetové zdroje:

OKOLI, C. S. A., ARISHE, G. O.: Escape clauses in the Rome Convention nachádzajúci sa v *Journal of Private International Law*, Volume 8, Issue 3, s. 576. čiastočne dostupné online: <<https://core.ac.uk/download/pdf/31205582.pdf>> [citované dňa 30.5.2024]

Právne predpisy:

NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY (ES) č. 593/2008 zo 17. júna 2008 o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky (Rím I), *OJ L 177, 4.7.2008, p. 6–16*, ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2008/593/oj>
DOHOVOR o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky, otvorený na podpis v Ríme 19. júna 1980 (Rímsky dohovor) *OJ C 169, 8.7.2005, p. 10–22* ELI: <http://data.europa.eu/eli/convention/1980/934/oj>

Rozhodnutia súdneho dvora Európskej únie:

Rozsudok z 12. septembra 2013, vo veci *Schlecker*, C-64/12, EU:C:2013:55, dostupné online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:62012CJ0064>
Rozsudok z 6. októbra 2009, vo veci *Intercontainer*, C-133/08, EU:C:2009:617, dostupné online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:62008CJ0133>

Kontaktné údaje:

Bc. Gabriel Kun
kunz@uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Šafárikovo námestie č. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

MEDZINÁRODNÉ PRÁVO VEREJNÉ

OCHRANA ENVIRONMENTÁLNYCH ĽUDSKÝCH PRÁV NA EURÓPSKOM SÚDE PRE ĽUDSKÉ PRÁVA

Bianka Bachratá

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: Environmental protection is an increasingly common topic in domestic and international discussions. The right to a healthy environment as a fundamental right has not yet been recognized by the Council of Europe. However, it is a right the protection of which has been developed by the European Court of Human Rights through its case law. Through decisions in individual cases that the court has addressed, an indirect protection of the substantive right to the environment has been created through already existing human rights and fundamental freedoms recognized by the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms.

Abstrakt: Ochrana životného prostredia je čoraz častejšou témou domácej a zahraničnej diskusie. Právo na priaznivé životné prostredie ako základné právo doposiaľ Radou Európy uznané nebolo. Ide však o právo, ktorého ochranu rozvinul Európsky súd pre ľudské práva svojou rozhodovacou činnosťou. Rozhodnutiami v jednotlivých prípadoch, ktorými sa súd zaoberal, sa vytvorila nepriama ochrana hmotného práva na životné prostredie, cez už existujúce ľudské práva a základné slobody uznané Európskym dohovorom o ľudských právach a základných slobodách.

Keywords: environmental rights, right to a healthy environment, environmental procedural law, human rights, European Court of Human Rights, Council of Europe

Kľúčové slová: environmentálne práva, právo na životné prostredie, environmentálne procesné právo, ľudské práva, Európsky súd pre ľudské práva, Rada Európy

1. ÚVOD

Environmentálne ľudské práva majú určité špecifiká. Špecifikom týchto práv je, že ochrana environmentálnych ľudských práv sa rozdeľuje medzi dve právne odvetvia medzinárodného práva verejného, a to medzi medzinárodné právo životného prostredia a medzinárodné právo ľudských práv.³¹ Právo na priaznivé životné prostredie nie je uvedené v Európskom dohovore o ľudských právach prijatom v roku 1950. Ide o právo, ktorého ochrana sa vyvinula až na základe rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva. Ochrana environmentálnych ľudských práv Európsky súd pre ľudské práva vytvoril cez nepriamu ochranu práv, a to prostredníctvom ochrany iných ľudských práv stanovených v Európskom dohovore o ľudských právach.³² Hovoríme najmä o práve na súkromný a rodinný život, práve na život a práve na spravodlivé súdne konanie. Z rozhodovacej činnosti súdu a z podaných sťažností však vieme, že spomenuté práva nie sú jediné porušované v súvislosti s právom na priaznivé životné prostredie. Čoraz častejšie sa s environmentálnymi ľudskými právami spája aj právo na informácie a sloboda prejavu, či ochrana majetku.

2. OCHRANA ENVIRONMENTÁLNYCH ĽUDSKÝCH PRÁV

Ľudské práva a životné prostredie sú v rámci medzinárodného práva pomerne novou problematikou. Právo na priaznivé životné prostredie ako ľudské právo začalo spoločnosťou viac rezonovať začiatkom 70. rokov minulého storočia.³³ S týmito rokmi je spojený najmä zvyšujúci sa počet ekologických aktivistov, ktorí bojovali za zvýšenie ochrany prírody. Rovnako je s nimi spájaný aj vznik svetoznámej organizácie Greenpeace. Organizácia vznikla za účelom zamedzenia testovania atómových zbraní. Tieto testy boli USA vykonávané na území Aljašky.³⁴ Aktivisti i široká verejnosť, si na sklonku

³¹ JANKUV, Juraj. *Ľudské právo na životné prostredie a jeho ochrana podľa Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950)*. In *Rada Európy a ochrana životného prostredia*, Trnava: Typu Universitatis Tyrnaviensis, 2009., str. 94.

³² Tamtiež

³³ Tamtiež

³⁴ HARTER, John-Henry. *New social movements, class, and the environment: A case study of Greenpeace Canada*. Cambridge Scholars Publishing, 2011.

týchto rokov začali čoraz viac uvedomovať nenahraditeľnosť životného prostredia. S týmto uvedomením bol spojený aj fakt, že práva späté s prostredím nie sú adekvátne ani dostatočne chránené.

Medzinárodné právo životného prostredia je osobitným odvetvím medzinárodného práva verejného. Úzkou časťou medzinárodného práva životného prostredia je problematika environmentálnych ľudských práv, čím sp spolu s právom na priaznivé životné prostredie prepojené s ďalším odvetvím medzinárodného práva verejného a to s medzinárodným právom ľudských práv. Ochrana práva na priaznivé životné prostredie a rovnako aj mechanizmy ochrany tohto práva sú súčasťou oboch spomínaných odvetví.³⁵

Podľa odborníkov na medzinárodné právo, právo na priaznivé životné prostredie zaraďujeme medzi práva tretej generácie ľudských práv, nazývaných aj ako kolektívne práva.³⁶ Právo na priaznivé životné prostredie podľa odborníkov možno rozdeliť na hmotné právo na životné prostredie, a na environmentálne procesné práva. Rovnako je možná a uskutočňovaná aj nepriama ochrana práv na životné prostredie a to prostredníctvom výkladu ľudských práv, ktoré nie sú primárne určené na ochranu práva na životné prostredie. Ide najmä o ochranu práv prostredníctvom občianskych a politických práv, ako práv prvej generácie.³⁷

Ochranou ľudských práv, životného prostredia, ale aj ochranou ľudských práv v súvislosti so životným prostredím sa zaoberajú samotné štáty prostredníctvom vnútroštátnej právnej úpravy, ale aj medzinárodné organizácie na univerzálnej a regionálnej úrovni. Organizácia spojených národov (ďalej ako OSN) prijala od začiatku svojej existencie niekoľko dokumentov na ochranu ľudských práv, životného prostredia ale aj ochranu práva na životné prostredie. Valné zhromaždenie OSN vo svojej Rezolúcii 45/94 Valného zhromaždenia OSN zo dňa 14. decembra 1990³⁸ uznalo, že všetci jednotlivci majú právo žiť v prostredí, ktoré je vhodné pre ich zdravie a blahobyt. Dnes, o 33 rokov neskôr, je najdôležitejším dokumentom na ochranu práva na životné prostredie na úrovni organizácie OSN je Rezolúcia 76/300 Valného zhromaždenia OSN zo dňa 28. júla 2022³⁹, ktorou Valné zhromaždenie uznalo **právo na čisté, zdravé a udržateľné životné prostredie** ako ľudské právo. Valné zhromaždenie vyzvalo štáty, medzinárodné organizácie a iné subjekty, aby sa spolupráca na medzinárodnej úrovni posilnila s cieľom zvýšenia úsilia na dosiahnutie čistého, zdravého a udržateľného životného prostredia pre všetkých.

Rada Európy ako medzivládna organizácia ochrany ľudských práv na regionálnej úrovni zabezpečuje ochranu ľudských práv a základných slobôd prostredníctvom dohovoru, prijatého v roku 1950. Ide o *Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd*, nazývaný aj ako *Európsky dohovor o ľudských právach* (ďalej ako Dohovor alebo EDLP)⁴⁰. Právo, ktoré by zabezpečovalo environmentálne práva, či právo na priaznivé životné prostredie ako základné právo v ňom ustanovené nie je. To, že environmentálne práva nie sú v EDLP ustanovené je pochopiteľné aj podľa Hany Müllerovej, ktorá uvádza, že v roku 1950, kedy bol Dohovor prijatý, téma ochrany životného prostredia, a s tým spojené ľudské práva, nebola považovaná za tak dôležitú ako dnes. Nepredpokladalo sa, že právo na životné prostredie bude spoločnosťou vyžadované, ako uznané ľudské právo.⁴¹ Rovnako environmentálne práva nie sú ustanovené v Európskej sociálnej charte.

Na úrovni Európskej únie ochraňuje základné práva, slobody a zásady *Charta základných práv Európskej únie* (ďalej ako Charta). O zjednotení základných práv do Charty ako samostatného právne záväzného dokumentu pre členské štáty Európskej únie sa rozhodlo vzhľadom na zmeny v spoločnosti a rýchly rozvoj vo vede a technológii.⁴² Charta obsahuje Článok 37 pod názvom „Ochrana životného prostredia“. Článok 37 Charty je začlenený do IV Hlavy tohto dokumentu pod označením „Solidarita“. Toto ustanovenie hovorí, že: „Vysoká úroveň ochrany životného prostredia a zlepšovanie kvality životného prostredia sa musia začleniť do politik Únie a zabezpečiť v súlade so zásadou trvalo udržateľného rozvoja.“⁴³ Ďalej Článok 11 Zmluvy o fungovaní Európskej únie hovorí, že: „Požiadavky ochrany životného prostredia musia byť začlenené do vymedzenia a uskutočňovania politik Únie a činností, a to predovšetkým s ohľadom na podporu trvalo udržateľného rozvoja.“⁴⁴

³⁵ JANKUV, Juraj. *Ľudské právo na životné prostredie a jeho ochrana podľa Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950)*. Rada Európy a ochrana životného prostredia, Trnava: Typu Universitatis Tyrnaviensis, 2009., str. 94.

³⁶ SVÁK, Ján. *Nadnárodné systémy ochrany ľudských práv*. III. zväzok, Ochrana súkromia a majetku. Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, str. 285

³⁷ JANKUV, Juraj. *Ľudské právo na životné prostredie a jeho ochrana podľa Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950)*. In *Rada európy a ochrana životného prostredia*, Trnava: Typu Universitatis Tyrnaviensis, 2009, str. 94.

³⁸ UN. General Assembly (45th sess.: 1990-1991). *Resolution adopted by the General Assembly on 14 December 1990 45/94. Need to ensure a healthy environment for the well-being of individuals*. New York: UN, 1991. Dostupné na: <https://digitallibrary.un.org/record/1105298>

³⁹ UN. General Assembly (76th sess.) *Resolution adopted by the General Assembly on 28 July 2022 76/300. The human rights to a clean, healthy and sustainable environment*. New York: UN, 2022. Dostupné na: <https://digitallibrary.un.org/record/3982508?ln=en>

⁴⁰ ECHR. *European Convention on Human Rights*. Dostupné na: <https://www.echr.coe.int/european-convention-on-human-rights>

⁴¹ MÜLLEROVÁ, Hana. *Ochrana životného prostredia prostredníctvom Evropské úmluvy a olidských právach a její limity* In *Rada európy a ochrana životného prostredia*, Trnava: Typu Universitatis Tyrnaviensis, 2009. str. 149

⁴² Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie. *Súhrny právnych predpisov EÚ. Charta základných práv Európskej únie*. 2000 Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/SK/legal-content/summary/charter-of-fundamental-rights-of-the-european-union.html>

⁴³ *Charta základných práv Európskej únie*. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT>

⁴⁴ *Zmluva o fungovaní Európskej únie*. Dostupné na: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0021.01/DOC_3&format=PDF

Za roky vyvíjajúcej sa problematiky životného prostredia bolo však prijatých niekoľko právne záväzných dokumentov na medzinárodnej úrovni, ktoré ustanovujú hmotné právo na životné prostredie a procesné environmentálne práva. Najznámejším právne záväzným dokumentom je Aarhuský dohovor z roku 1998, ktorý vo svojej preambule hovorí: „...každý človek má právo na život v životnom prostredí, ktoré je postačujúce na zachovanie jeho zdravia a dosiahnutie blahobyti.“ Rovnako v Článku 1 spomínaného dohovoru je ustanovené, že: „Každá Strana bude zaručovať práva na prístup k informáciám, účasť verejnosti na rozhodovacom procese a prístup k spravodlivosti v záležitostiach životného prostredia...“. Aarhuským dohovorom sa po prvý raz výslovne uznalo právo na životné prostredie. Dohovor vymedzil hmotné právo na životné prostredie a procesné environmentálne práva, ktorými sú právo na informácie, právo na spravodlivý proces a účasť verejnosti na rozhodovacom procese. Ide zároveň o procesné práva chrániace hmotné právo na životné prostredie.⁴⁵

3. AKO CHRÁNI RADA EURÓPY PRÁVO NA ŽIVOTNÉ PROSTREDIE ?

Téma životného prostredia ľudských práv je témou, ktorou sa Rada Európy zaoberá aj keď právo na životné prostredie nie je súčasťou EDĽP. Ochrana práva na životné prostredie je vybudovaná najmä cez rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej ako ESĽP), ktorý sa musel vysporiadať s pribúdajúcimi sťažnosťami zahŕňajúcimi environmentálnu oblasť. Európsky súd pre ľudské práva je zriadený za účelom „zabezpečenia plnenia záväzkov prijatých Vysokými zmluvnými stranami v tomto dohovore a jeho protokoloch...“.⁴⁶ Podľa Článku 34 EDĽP je možné podať na súd individuálnu sťažnosť, ktorú môže podať „ktorýkoľvek jednotliviec..., ktorý sa považuje za poškodeného v dôsledku porušenia práv priznaných dohovorom alebo jeho protokolmi jednou z Vysokých zmluvných strán.“⁴⁷

Podľa EDĽP sa individuálna sťažnosť musí skúmať, a to najmä z pohľadu jej prijateľnosti. Článku 35 EDĽP ustanovuje, že sťažovateľ sa môže obrátiť na ESĽP len za splnenia podmienky, že vyčerpal všetky opravné prostriedky na vnútroštátnej úrovni. Ďalšou podmienkou je dodržanie lehoty na prejednanie veci. Podľa Dohovoru môže ESĽP prejedávať vec iba „v lehote štyroch mesiacov odo dňa, keď bolo prijaté konečné rozhodnutie“. Súd nebude posudzovať sťažnosť, ktorá je anonymná alebo ktorá je predmetom iného medzinárodnoprávného sporu bez nových skutočností. Sťažnosť, ktorej predmet už bol posudzovaný pred ESĽP, súd nebude posudzovať. Európsky súd pre ľudské práva môže vyhlásiť sťažnosti aj za neprijateľnú, a to podľa tretieho a štvrtého odseku Článku 35. Za neprijateľnú sťažnosť sa považuje sťažnosť, ktorá: „je nezlučiteľná s ustanoveniami dohovoru alebo jeho protokolov, je zjavne nepodložená alebo je zneužitím práva podať sťažnosť“ a taktiež, ak: „sťažovateľ neutrpel podstatnú ujmu s výnimkou prípadov, keď dodržiavanie ľudských práv zaručených dohovorom a jeho protokolmi vyžaduje preskúmanie podstaty sťažnosti“.⁴⁸ Rovnako podľa Článku 35 EDĽP môže súd odmietnuť sťažnosť, a to: „každú sťažnosť, ktorú považuje za neprijateľnú podľa tohto článku.“ Článok 35 ďalej ustanovuje, že súd: „tak môže rozhodnúť v ktoromkoľvek štáte konania.“

Okrem podmienok prijateľnosti sťažnosti, môže ESĽP rozhodnúť o vyčiarknutí sťažnosti zo zoznamu prípadov, a to podľa Článku 37 EDĽP, a to ak okolnosti vedú k záveru: „a) sťažovateľ nemieni zotrvať na svojej sťažnosti; alebo b) vec už bola vyriešená; alebo c) pre akýkoľvek iný súdom zistený dôvod nie je ďalej potrebné pokračovať v posudzovaní sťažnosti“, môže súd rozhodnúť o vyčiarknutí sťažnosti zo zoznamu prípadov, a to v ktoromkoľvek štádiu konania. Súd však môže pripustiť opätovné zaradenie sťažnosti do zoznamu prípadov. Dohovor však ustanovuje, že súd: „pokračuje v posudzovaní sťažnosti, ak to vyžaduje dodržiavanie ľudských práv“, ktoré zaručuje EDĽP.⁴⁹

O Európskom dohovore o ľudských právach vieme, že ide o tzv. „living instrument“. EDĽP sa musí interpretovať tak, aby jeho interpretácia odrážala súčasné podmienky a vývoj noriem, čím hovoríme o evolučnej doktríne. Rada Európy v dokumente *Manual on human rights and environment*⁵⁰ pripomína, že EDĽP bol vytvorený tak, aby odrážal ochranu človeka v každej oblasti života, a to aj s ohľadom na rýchly vývoj spoločenských noriem a zmenu postojov k určitým otázkam. Rada uvádza, že rýchly vývoj a spoločenské zmeny sú to, čo ESĽP prinútilo uznať, že s vyvíjajúcou sa dobou nastala potreba ochrany životného prostredia. ESĽP medzeru medzi chýbajúcou právnou úpravou na ochranu životného prostredia a práv človeka súvisiacich so životným prostredím vyplnil svojou rozsiahlou rozhodovacou činnosťou tak, že skúmal a rozhodoval prípady spojené so životným prostredím cez už existujúce ustanovenia ochrany ľudských práv, ktoré sú priznané Dohovorom. Evolučnú doktrínu a napokon samotnú doktrínu „living instrument“, ktorá prináleží Dohovoru potvrdil aj ESĽP vo svojej rozhodovacej činnosti už v roku 1972, kedy v prípade *Tyler v. United Kingdom (5856/72)* vyslovil v bode 31., že: „Súd

⁴⁵ JANKUV, J. Mechanizmy ochrany ľudských environmentálnych práv v medzinárodnom práve verejnom, v práve Európskej únie a v právnom poriadku Slovenskej republiky. 1. vydanie. Praha: Leges, 2018. str. 11-82

⁴⁶ Článok 19, *Európsky dohovor o ľudských právach*. Dostupné na: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_slk

⁴⁷ Článok 34, Tamtiež.

⁴⁸ Článok 35, Tamtiež.

⁴⁹ Tamtiež.

⁵⁰ Council of Europe. *Manual on human rights and the environment (3rd edition)*. Strasbourg: Council of Europe, 2022. str. 135. Dostupné na: <https://rm.coe.int/manual-environment-3rd-edition/1680a56197>

pripomína, že dohovor je živý nástroj (*living instrument*), ktorý, ako Komisia správne zdôraznila, treba vykladať vo svetle súčasných podmienok.⁵¹

Judikatúra ESLP hovorí, že ochrana ľudských práv prostredníctvom EDLP v oblasti životného prostredia je možná iba nepriamou formou ochrany. Nepriama forma ochrany ľudských práv v praxi znamená, že ESLP pomocou extenzívneho výkladu niektorých hmotných a procesných práv z Dohovoru zakomponoval do ich výkladu aj ochranu práv spojených so životným prostredím. ESLP tak svojou judikatúrou reagoval na vyvíjajúce sa hmotné právo na priaznivé životné prostredie a na procesné environmentálne práva.⁵² Z pomerne rozsiahlej rozhodovacej činnosti ESLP vieme usúdiť, že najčastejšie porušovanie a zároveň ochrana ľudských práv uznaných Dohovorom sú pre hmotné právo na životné prostredie najmä spojené z Článkom 2 (právo na život), Článkom 3 (zákaz neľudského a ponižujúceho zaobchádzania), Článok 8 (právo na súkromný a rodinný život), a pre procesné environmentálne práva sú to najmä Článok 6 (právo na spravodlivé súdne konanie), Článok 10 (sloboda prejavu) a Článok 13 (právo na účinný opravný prostriedok) Dohovoru.⁵³

4. ROZHODOVACIA ČINNOSŤ EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRAVA

ESLP sa s otázkami životného prostredia a environmentálnych ľudských práv vysporiadal najmä cez extenzívny výklad práva na súkromný a rodinný život.⁵⁴ V prípadoch hmotného o procesného práva súvisiacich so životným prostredím môžeme hovoriť o dvoch prelomových prípadoch, v ktorých ESLP začal proces extenzívneho výkladu. Pri hmotnom práve na životné prostredie je to prípad *López Ostra v. Španielsko*, kde ESLP po prvý raz vyslovil porušenie Článku 8 Dohovoru. Pri environmentálnych procesných právach môžeme hovoriť o jednom z prvých prípadov, ktoré súvisia so životným prostredím, a to o prípade *Zander v. Švédsko*, v ktorom ESLP vyslovil porušenie Článku 6 Dohovoru. Ide zároveň aj o prvý prípad, kde sa ESLP zaoberal aj **právom na vodu**. Treba však poznamenať, že rovnako ako ESLP vyslovil porušenia jednotlivých článkov Dohovoru, tak vo svojich rozhodnutiach explicitne vyslovil, že Dohovor neobsahuje žiadne právo na ochranu životného prostredia, a teda, že neexistuje osobitné ľudské právo, ktoré by tieto práva ochraňovalo.⁵⁵

4.1. López Ostra v. Španielsko

V prípade *López Ostra v. Španielsko (16798/90)* boli namietané porušenia práva na súkromný a rodinný život podľa Článku 8 Dohovoru a Článok 3 Dohovoru z dôvodu neľudského a ponižujúceho zaobchádzania pre nekonanie štátnych orgánov, a pre ponižujúce zaobchádzanie voči sťažovateľke. Pani López spolu s manželom a jej dvomi dcérami žili v meste Lorca, pričom 12 metrov od ich domu sa nachádzal priemyselný závod spoločnosti SACURSA, ktorý bol vybudovaný za pomoci štátnych dotácií a na štátnych pozemkoch. Spoločnosť vybudovala zariadenie na čistenie a úpravu tekutého a pevného odpadu. V júli 1988 táto čistička začala fungovať bez udelenia licencie, ktorá by odsúhlasila jej činnosť ako bezpečnú, zdravú a zdraviu neškodlivú. Po spustení novej čističky nastala porucha, ktorej následkom boli zdravotné problémy obyvateľov, a ich evakuácia pre plynové výpary a kontamináciu ovzdušia. Pani López sa domáhala ochrany svojich práv na vnútroštátnych súdoch na všetkých stupňoch. Súdny jej návrhy zamietli. Rovnako jej návrh zamietol aj Ústavný súd. Na spoločnosť bola podaná žaloba aj trestné oznámenie, a v oboch prípadoch súdy rozhodli o nariadení zatvorenia závodu. Spoločnosť SACURSA a Mestská rada sa proti oboch rozhodnutiam odvolali, čím znemožnili okamžité zatvorenie závodu. V roku 1992 boli zdravotné problémy jednej zo sťažovateľkiných dcér natoľko vážne, že sa rodina musela odsťahovať. Náhradné ubytovanie im zabezpečilo mesto. V roku 1993 si rodina kúpila rodinný dom mimo mesta Lorca. Dňa 27.10.1993 odvolací súd vo veci trestného činu proti životnému prostrediu odmietol odvolanie firmy SACURSA a po zvážení všetkých dôkazov potvrdil príkaz na zatvorenie závodu.⁵⁶

Vláda sa vo svojom stanovisku odvoláva na report zo dňa 19.1.1989, v ktorom sa uznalo narušenie kvality života ľudí bývajúcich v blízkosti závodu, a rovnako tvrdila, že nejde o porušenie ľudských práv. Vláda taktiež dodala, že zabezpečila pani López a jej rodine náhradné ubytovanie od februára 1992 po február 1993. Po tomto období si rodina kúpila dom mimo lokality o ktorej sťažovateľka tvrdila že porušilo jej práva, takže podľa vlády sťažovateľka nemôže byť ani sťažovateľkou.⁵⁷

⁵¹ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 25. apríla 1978, vo veci *Tyrer v. Veľká Británia* (č. 5856/72), bod rozsudku 31.

⁵² JANKUV, Juraj. *Ľudské právo na životné prostredie a jeho ochrana podľa Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950)*. In *Rada európy a ochrana životného prostredia*, Trnava: Typu Universatatis Tyrnaviensis, 2009, str. 94.

⁵³ Council of Europe. *Manual on human rights and the environment (3rd edition)*. Strasbourg: Council of Europe, 2022. Appendix II. Dostupné na: <https://rm.coe.int/manual-environment-3rd-edition/1680a56197>

⁵⁴ SVÁK, Ján. *Nadnárodné systémy ochrany ľudských práv*. III. zväzok, Ochrana súkromia a majetku. Bratislava: Wolters Kluwer, 2021, str. 285

⁵⁵ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 28. augusta 2003, vo veci *Kyrtatos v. Grécko* (č. 41666/98), bod rozsudku 52.

⁵⁶ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 09. decembra 1994, vo veci *López Ostra v. Španielsko* (č. 16798/90), body rozsudku 1. až 46.

⁵⁷ Tamtiež, body rozsudku 35. až 39.

ESLP po prvý raz rozhodol, že porušenie práva na súkromný a rodinný život nastalo zlyhaním štátu pri kontrole kontaminácie ovzdušia a teda premysleným znečistením. Súd vyslovil názor, že znečistenie životného prostredia môže mať vplyv na blaho jednotlivcov, a môže ovplyvniť ich súkromný a rodinný život, a to aj bez vážneho ohrozenia ich zdravia. Súd pripomenul, že pri oboch odsekoch Článku 8 Dohovoru sa musí brať do úvahy rovnováha medzi ekonomickým záujmom štátu a porušením práva jednotlivca.⁵⁸ Súd dodal, že štátne orgány bránili vo výkone súdnych rozhodnutí odvolaniami, ktoré pozastavili zatvorenie závodu.⁵⁹ V závere rozhodnutia súd v bode 58 konštatuje, že štátu a štátnym orgánom sa nepodarilo dosiahnuť rovnováhu medzi ekonomickým blahobytom mesta a sťažovateľkiným právom na súkromný a rodinný život. Súd konštatoval prítomnosť porušenia práva na súkromný a rodinný život zo strany Španielska.⁶⁰

4.2. Öneriyildiz v. Turecko

Öneriyildiz proti Turecku (48939/99) sa sťažovatelia obrátili na ESLP pre porušenie Článkov 2, 8 a 13 spolu s porušením Článku 1 Protokolu č. 1 k EDLP. V roku 1993 zomrelo najmenej 39 ľudí v dôsledku explózie metánu na skládke, ktorá sa nachádzala v blízkosti Istanbulu v slumovej štvrti Kazim Karabekir v Ümraniye. Obydlia boli postavené bez povolenia a v blízkosti skládky. V deň výbuchu odpad, ktorý vytekal z hromady pohltil približne desať obydli, ktoré boli v tesnej blízkosti skládky, vrátane obydli, ktoré patrilo sťažovateľovi. Sťažovateľ vo svojej sťažnosti vyzdvihol skutočnosť, že štát a štátne orgány neposkytli ochranu jemu, jeho rodine a iným obetiam výbuchu, i keď znalecký posudok upozornil na pravdepodobnosť metánového výbuchu. Sťažovateľ tvrdil, že štátne orgány nezabezpečili ochranu ich rodinným blízkym a ich majetku, a rovnako spôsobili smrť ich blízkym.⁶¹

Súd v tomto prípade rozhodol, že sťažovateľ sa mohol domáhať svojej ochrany práva na život podľa Článku 2 EDLP s poukazom na predošlé sťažnosti (*Guerra v. Taliansko, Botta v. Taliansko, Calvalli a Ciglio v. Taliansko*), pretože miesto obydli bolo spojené s potencionálnymi rizikami, ktoré vyvoláva prevádzka zberných miest.⁶² Naopak vláda pred Veľkou komorou ESLP tvrdila, že toto tvrdenie zakladá bezprecedentné rozšírenie pozitívnych povinností štátu podľa Článku 2 EDLP, pretože štáty budú povinné zodpovedať za všetky konania, ktoré nemožno pripísať jeho zástupcom, a to za katastrofy či nehody. Podľa vlády Turecka teda súd použil teleologický a široký výklad, ktorý v kontexte tohto článku byť použitý nemal.⁶³

ESLP uviedol, že právo na život a jeho ochrana musia byť pripustené v kontexte verejnej aj súkromnej činnosti, a to najmä v prípadoch, ako sú priemyselné činnosti a činnosti, ktoré sa dajú definovať svojou povahou ako nebezpečné činnosti. V tomto prípade ESLP hovoril práve o prevádzkovaní zberne odpadu, v ktorej sa zberal metán.⁶⁴ ESLP rozhodol, že došlo k porušeniu práva na život rovnako v hmotnej, tak aj v procesnej časti. V hmotnej časti Turecko porušilo právo z dôvodu nedostatku vhodných opatrení, ktoré by zabránili náhodnej a neúmyselnej smrti obetí. V procesnej časti súd konštatoval, že Turecko sa dopustilo porušenia v dôsledku nedostatočnej právnej ochrany, ktorá by zaručovala právo na život. Súd poznamenal, že Turecko pochybilo v tom, že neoznámilo obyvateľom, že bývanie v blízkosti skládky vykazuje riziká.⁶⁵

4.3. Zander v. Švédsko

V prípade *Zander v. Švédsko (14282/88)* bolo namietané právo na spravodlivé súdne konanie. Pani Zander a jej rodina boli obyvateľmi mesta Gryte vo Švédsku od roku 1966. Pozemok pani Zander susedil s pozemkom spoločnosti VAFAB, ktorá spracovávala odpad z domácností a z priemyslu. V roku 1979 Rada pre zdravotnú starostlivosť zistila, že odpad, ktorý sa v tom čase nachádzal na pozemku kontaminoval vodu a znečistil ju kyanidom sodným. Rada vydala zákaz používania vody a zabezpečila dodávanie mestskej vody. V roku 1983 sa spoločnosť VAFAB uchádzala o licenciu na spracovanie odpadu. Licenciu dostala 1.7.1983 od Národnej licenčnej rady pre ochranu životného prostredia (ďalej ako Licenčná rada). Neskôr v roku 1983 boli znovu urobené analýzy vody, pri ktorých bolo vytvorených 6 vrtov do pôdy, pričom jeden z nich bol vytvorený na sťažovateľkinom pozemku. Tieto analýzy znovu potvrdili, že voda je kontaminovaná kyanidom sodným a Rada pre zdravotnú starostlivosť opätovne vydala zákaz používania vody. Obyvateľom bola dodaná pitná voda. V roku 1984 Licenčná rada odporučila zvýšiť povolenú hladinu kyanidu sodného vo vode z 0,1 mg na 1 mg na liter vody. Toto odporúčanie Licenčnej rady bolo prijaté a mesto po prijatí odporúčania prestalo zásobovať domácnosti pitnou vodou. V roku 1986 spoločnosť VAFAB požiadala Licenčnú radu o rozšírenú licenciu. Sťažovateľka spolu s inými obyvateľmi žiadali Licenčnú radu, aby bola spoločnosti VAFAB uložená povinnosť zásobovať bezodplatne domácnosti pitnou vodou. Táto žiadosť bola

⁵⁸ Tamtiež, bod rozsudku 51.

⁵⁹ Tamtiež, bod rozsudku 56.

⁶⁰ Tamtiež, bod rozsudku 58.

⁶¹ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 30. novembra 2004, vo veci *Öneriyildiz v. Turecko* (č. 48939/99), body rozsudku 9 až 18

⁶² Tamtiež, bod rozsudku 65

⁶³ Tamtiež, body rozsudku 66-68

⁶⁴ Tamtiež, body rozsudku 69-74

⁶⁵ Tamtiež, body rozsudku 89-118

zamietnutá. Spoločnosť VAFAB licenciu dostala, avšak Licenčná rada podmienila licenciu niekoľkými požiadavkami, medzi ktorými bola aj požiadavka pravidelného testovania vody a jej analýzy. O týchto výsledkoch analýzy pitnej vody mali byť obyvatelia resp. majitelia informovaní. Sťažovatelia sa po ich zamietnutej žiadosti obrátili na vládu ako na odvolací orgán v licenčnom konaní. Vláda bola v rámci licenčného konania poslednou odvolacou inšinciou. Odvolanie sťažovateľov spolu s pani Zander, v ktorom napadli podmienky udelenia licencie bolo zo stany vlády zamietnuté dňa 17.3.1988. Voči tomuto rozhodnutiu nebolo možné podať žiaden opravný prostriedok a rozhodnutie nepodliehalo súdному preskúmaniu.⁶⁶

Sťažovateľka namietala, že Licenčná rada sa skladá z troch členov, ktorých vymenúva vláda.⁶⁷ Rovnako sťažovateľka namietala, že proti rozhodnutiu vlády zo dňa 17.3.1988 nebolo možné požiadať o súdne preskúmanie, čím bolo porušené ich právo podľa článku 6 ods. 1 EDLP.⁶⁸ Sťažovateľka požadovala náhradu za nemajetkovú ujmu, a to z dôvodu strachu zo znečistenia studne, kvôli ktorému si museli zaobstarať pitnú vodu na inom mieste. Taktiež tvrdila, že klesla hodnota ich majetku a že úzkosťou, ktorú prežívali zo strachu zo znečistenej vody trpeli viac ako 10 rokov.⁶⁹

Vláda tvrdila, že sťažovateľka nevyčerpala všetky možné prostriedky na kompenzáciu škody, ktorú jej spôsobilo znečistenie, a že zo zákona si mohla sťažovateľka uplatniť nárok na náhradu škody na majetku na súde, ak jej škoda bola spôsobená v dôsledku znečistenia. Vláda taktiež uviedla, že sťažovateľka nemala dostatočnú dôkaznú situáciu na to, aby dokázala, že jej kompenzácia škody by bola opodstatnená a bola jej prisúdená. Vláda bola presvedčená, že sťažovateľka namietala licenčné konanie a jeho vtedajšiu nemožnosť požiadania o súdne preskúmanie rozhodnutia úmyselne.⁷⁰

Súd najskôr skúmal prítomnosť sporu o právo.⁷¹ ESĽP usúdil, že vzhľadom na to, že podľa zákona z roka 1969 sťažovatelia podali návrh na preventívne opatrenie, a to dodávanie pitnej vody, ktoré im bolo zamietnuté, mali sťažovatelia nárok na pitnú vodu, a to aj z dôvodu, že Licenčná rada podmienila spoločnosti VAFAB licenciu analýzami pitnej vody v určitých intervaloch.⁷² Taktiež súd poznamenal, že právo využívať pitnú vodu na vlastnom pozemku je jedno z práv vlastníkov pôdy, toto právo teda súd považoval za občianske právo.⁷³ Súď tiež konštatoval, že v dôsledku právnej úpravy z roku 1969, kedy rozhodnutie vlády nebolo možné preskúmať na súde došlo v porušení článku 6 ods. 1 Dohovoru a teda došlo k porušeniu práva na spravodlivé súdne konanie.⁷⁴

4.4. Tatar and Tatar v. Rumunsko

V prípade *Tatar v. Rumunsko (67021/01)* sa sťažovateľ obrátil na ESĽP pre porušenie práva na život v dôsledku environmentálnej havárie. Pán Tatar spolu so synom bývali neďaleko bane, ktorá na ťažbu zlata využívala kyanid sodný. V januári 2000 nastala porucha, v dôsledku ktorej uniklo do životného prostredia 100 000 m³ kontaminovanej odpadovej vody kyanidom. Sťažovateľ rovnako tvrdil, že spoločnosť svojim ťažením zlata za pomoci kyanidu sodného znečistila ovzdušie, v dôsledku čoho sa zvýšilo riziko ochorenia rakoviny u ľudí a rovnako v dôsledku čoho mal jeho syn dostať bronchiálnu astmu.⁷⁵

ESĽP pri posudzovaní prijateľnosti prípadu usúdil, že prípad, ktorý sťažovatelia predložili súdu by mal byť posudzovaný podľa článku 8 EDLP, ako porušenie práva na súkromný a rodinný život.

Súd vo svojom rozhodnutí poznamenal, že oblasť, kde sťažovatelia žili, bola podľa správy z roku 1993 znečistenou oblasťou. Súď rovnako poznamenal, že v rumunskom právnom poriadku je zaručené právo na zdravé životné prostredie. Taktiež poznamenal, že štátne orgány mali prijať opatrenia zamerané na prechádzanie nezvratného poškodenia životného prostredia v súlade so zásadou predbežnej opatrnosti. Súď vytkol vo svojom rozsudku štátnym orgánom, že žiadne dôkazy nenasvedčujú tomu, že by štátne orgány diskutovali s obyvateľstvom o možných rizikách pri spustení ťažby kyanidom sodným. ESĽP konštatoval, že rumunské štátne orgány si nespĺnili svoju povinnosť posúdiť možné riziká predmetnej činnosti a prijať primerané opatrenia, ktoré by chránili právo obyvateľov a dotknutých osôb. V tomto kontexte však ESĽP v rámci porušenia článku 8 EDLP zdôraznil aj právo verejnosti na informácie. ESĽP zdôraznil, že verejnosť mala právo na prístup k záverom environmentálnych štúdií a aj k informáciám, ktoré by im umožňovali posúdiť nebezpečenstvo, ktorému boli vystavení. Súď vytkol štátu, že účastníkom konania o udelenie oprávnenia na činnosť nebola predložená žiadna štúdia vplyvov na životné prostredie, a na ich otázky o nebezpečenstve sa neodpovedalo a neboli informovaní, čím boli porušené právne normy Aarhuského dohovoru z roku 1998. Súď rovnako vytkol, že po havárii v roku 2000 muselo byť obyvateľstvo kontaminovanej oblasti znepokojené a žiť v úzkosti, pretože im neboli poskytnuté dostatočné informácie zo strany štátnych

⁶⁶ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 25. novembra 1993, vo veci *Zander v. Švédsko* (č. 14282/88), body rozsudku 1. až 13,

⁶⁷ Tamtiež, bod rozsudku 14.

⁶⁸ Tamtiež, body rozsudku 17. až 20.

⁶⁹ Tamtiež, bod rozsudku 31.

⁷⁰ Tamtiež, body rozsudku 23. a 26.

⁷¹ Tamtiež, bod rozsudku 22.

⁷² Tamtiež, bod rozsudku 23.

⁷³ Tamtiež, bod rozsudku 27.

⁷⁴ Tamtiež, bod rozsudku 29.

⁷⁵ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva zo 06. júla 2009, vo veci *Tatar v. Rumunsko* (č. 67021/01), body rozsudku 1-9 + 46

orgánov o súčasných a budúcich dôsledkoch ekologickej havárie. Obyvatelia sa tak báli o životné prostredie a o ich zdravie. Taktiež súd vytkol aj to, že činnosť sa po havárii v roku 2000 nezastavila.⁷⁶ EŠLP však skonštatoval že pán Tatar a jeho syn nepreukázali, že za zhoršenie zdravotného stavu môže kontaminovanie životného prostredia kyanidom sodným.⁷⁷ EŠLP vzhľadom na vyššie uvedené rozhodol o nesplnení povinnosti garancie práva na súkromný a rodinný život podľa článku 8 EDLP.⁷⁸

4.5. Roche v. Spojené kráľovstvo

V prípade *Roche v. Spojené kráľovstvo* (č. 32555/96) ide o prípad bývalého vojaka, ktorý bol prítomný pri testoch yperitu a plynov zásadne vplyvajúcich na nervový systém. V 60. rokoch minulého storočia bol z armády prepustený. Sťažovateľ okolo roku 1980 začal pociťovať zhoršenie zdravotného stavu, diagnostikovali mu vysoký krvný tlak, hypertenziu, bronchitídu a bronchiálnu astmu. Bol mu priznaný invalidný dôchodok. Sťažovateľ vo svojej sťažnosti tvrdil, že zhoršenie je následkom jeho prítomnosti na armádnych testoch. Vo svojej sťažnosti uvádza, že od roku 1987 sa snažil dostať k svojim služobným zdravotným záznamom, avšak sprístupnené mu boli len čiastočne. Rovnako vo svojej sťažnosti uviedol, že v roku 1992 mu bol zamietnutý ministrom výsluhový dôchodok, pre dostatočne nepreukázanú príčinnú súvislosť medzi testami a zhoršeným zdravotným stavom. Neskôr vláda vydala nariadenie, ktoré znemožnilo začať akékoľvek konanie týkajúce sa udalostí z pred roku 1987. Oficiálne dokumenty, ku ktorým sa sťažovateľ dostal na Odvolacom dôchodkovom tribunáli tvrdili, že jeho zdravotný stav nie je zapríčinený testami, ktoré boli armádou vykonané. V roku 2004 Najvyšší súd vrátil konanie späť Odvolaciemu dôchodkovému tribunálu na konanie. V roku 2005 sa sťažovateľ dostal k 11 dokumentom, z ktorých osem nikdy predtým nevidel.⁷⁹ Sťažovateľ sa domáhal porušenia podľa Článkov 6 ods. 1 (právo na spravodlivé súdne konanie), Článku 8 (právo na súkromný a rodinný život), Článku 10 (sloboda prejavu), článku 13 (právo na účinný opravný prostriedok), Článku 14 (zákaz diskriminácie) a Článku 1 Protokolu č. 1 (ochrana majetku) podľa EDLP.

EŠLP konštatoval, že nedošlo k porušeniu Článku 6⁸⁰, Článku 1 Protokolu č. 1⁸¹, Článku 14⁸² a Článku 13⁸³ EDLP, avšak konštatoval porušenie Článku 8 EDLP, a teda porušenie práva na rešpektovanie súkromného a rodinného života. EŠLP vo svojom vyjadrení o uplatnení Článku 8 uviedol, že prístup k informáciám, ktorý bol sťažovateľovi zamietnutý, mohol zmierniť jeho obavu o jeho súkromný a rodinný život. Sudcovia EŠLP uviedli, že Spojené kráľovstvo porušilo pozitívny záväzok vyplývajúci z Článku 8, tým že spôsob akým vybavovali žiadosti sťažovateľa o prístup k informáciám, bol v rozpore s Článkom 8 EDLP.⁸⁴ Súd vo svojom rozsudku priamo citoval zo skoršieho rozsudku *McGinley a Egan v. Spojené kráľovstvo*⁸⁵, kde vyzdvihol časť, že štát mal za daných okolností, ktorým bol sťažovateľ vystavený, poskytnúť „účinný a dostupný postup“, ktorý by umožnil sťažovateľovi dostať prístup „ku všetkým relevantným a primeraným informáciám.“⁸⁶

4.6. Rovsahn Hajiyev v. Azerbajdžan

V prípade *Rovsahn Hajiyev v. Azerbajdžan* (19925/12 a 47532/13) EŠLP rozhodoval o nezákonnom odmietnutí poskytovať informácie novinárovi o životnom prostredí. Sťažovateľ domáhal zverejnenia informácií o vplyve bývalej sovietskej vojenskej radarovej stanice na životné prostredie. Táto stanica bola využívaná na zisťovanie štartov rakiet s dosahom 6 000 km. Vojenská radarová stanica sa po rozpade Sovietskeho zväzu stala majetkom Azerbajdžanu. Rusko ju malo v prenájme do roku 2012, kedy bola zatvorená. Pán Hajiyev sa domáhal informácie o vplyve radarovej stanice na životné prostredie a verejné zdravie. Jeho záujem bol predovšetkým zameraný na Komisiu, ktorá mala tieto vplyvy posudzovať. Pýtal sa najmä, či Komisia stále vykonáva svoju prácu, a či zostavila správu o vplyvoch stanice. Predsedom Komisie bol vymenovaný vtedajší minister zdravotníctva a komisiu zriaďoval prezident. Podľa sťažovateľa radarová stanica spôsobila vážne zdravotné problémy v danom okrese, a rovnako aj v priľahlých okresoch. Ministerstvo zdravotníctva odpovedalo, že spáva bola Komisiou zaslaná kabinetu ministrov. K tejto správe, sa však pán Hajiyev nedostal, pretože Komisia tvrdila, že

⁷⁶ Tamtiež, body rozsudku 107-124

⁷⁷ Tamtiež, body rozsudku 103-106

⁷⁸ Tamtiež, bod rozsudku 125

⁷⁹ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 19. októbra 2009, vo veci *Roche v. Spojené kráľovstvo* (č. 32555/96/01), body rozsudku 9-68

⁸⁰ Tamtiež, bod rozsudku 125

⁸¹ Tamtiež, bod rozsudku 130

⁸² Tamtiež, bod rozsudku 134

⁸³ Tamtiež, bod rozsudku 138

⁸⁴ Tamtiež, body rozsudku 155-169

⁸⁵ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 09. júna 1998, vo veci *McGinley and Egan v. Spojené kráľovstvo* (č. 21825/93 a 23414/94)

⁸⁶ Tamtiež, bod rozsudku 162

správa bola odovzdaná kabinetu ministrov.⁸⁷ Sťažovateľ sa ďalej domáhal vydania rozhodnutia, ktoré by ministerstvu určilo povinnosť poskytnúť správu o vplyvoch sťažovateľovi. Žaloba bola zamietnutá, s odôvodnením, že ministerstvo správou už nedisponuje. Odvolací súd sa stotožnil s argumentáciou prvostupňového súdu, rovnako aj Najvyšší súd.⁸⁸ Medzičasom poslal sťažovateľ aj žiadosť o poskytnutie kópie správy kabinetu ministrov. Kabinet mu na žiadosť neodpovedal. Sťažovateľ aj v tejto veci podal žalobu na súd, pričom jeho žaloba bola opätovne zamietnutá s odôvodnením, že zákon o prístupe k informáciám neustanovuje povinnosť vlastníka informácie zverejňovať správu. Vo svojom odvolaní opieral najmä o argumentáciu, že podľa právnej úpravy, vlastník informácie môže z vlastnej vôle zverejniť pre zníženie počtu žiadostí o zverejnenie informácií, čím ho neobmedzuje. Týmito informáciami boli aj informácie o životnom prostredí a škodách na životnom prostredí. Odvolací súd a Najvyšší súd rovnako potvrdili rozsudok prvostupňového súdu.⁸⁹ Sťažovateľ podal sťažnosť na ESĽP pre porušenie Článku 10 ods. 1 EDĽP ako porušenie práva na prijímanie a rozširovanie informácií, a to najmä tak, že Komisia a vnútroštátne súdy nedodrжали zákonný postup pri odmietnutí žiadosti o informácie.

ESĽP pri svojom posudzovaní uplatniteľnosti Článku 10 EDĽP sťažnosti vyslovil názor, že informácie, ktoré sťažovateľ požadoval boli informácie, boli informácie pripravené a dostupné a zároveň, predstavovali vec verejného záujmu.⁹⁰

ESĽP vo svojom rozsudku konštatoval, že vnútroštátne súdy sa nezaoberali otázkou, či odpoveď doručená sťažovateľovi zo strany ministra ako predsedu Komisie bola v súlade so zákonom, ktorý hovorí, že ak štátny organ nemá k dispozícii informácie o ktoré žiadateľ žiada, má organ postúpiť túto žiadosť vlastníkovi informácií. Rovnako ESĽP poznamenal, že nereagovanie kabinetu ministrov na žiadosť o kópiu informácií bolo taktiež v rozpore so zákonom, nakoľko odmietnutie žiadosti sa malo vykonať písomnou formou a s odôvodnením. ESĽP taktiež potvrdil argumentáciu, v ktorej sťažovateľ tvrdil, že výklad súdov, v ktorom bolo opísané poskytovanie informácií ako dobrovoľná činnosť štátnych orgánov vzhľadom na vnútroštátnu právnu úpravu, bol zjavne neprimeraný. ESĽP poznamenal, že spomínaná právna úprava bola jediným hmotnoprávnym základom pre získanie informácií od štátnych orgánov a zároveň však podľa ESĽP toto ustanovenie predstavovalo hmotnoprávny základ, ktorý by v sebe zahrnul odmietnutie tohto prístupu. Súd sa rovnako stotožnil s argumentáciou sťažovateľa, v ktorej tvrdil, že vnútroštátne súdy nesprávne posúdili súlad vlastníka informácií s procesnými požiadavkami na písomnú odpoveď a existenciu vecných dôvodov na odmietnutie tejto požiadavky. ESĽP teda skonštatoval, že odmietnutie oboch žiadostí sťažovateľa nebolo v súlade s vnútroštátnym právom či už z hľadiska hmotnoprávneho základu alebo z hľadiska procesných požiadaviek, čím sa dopustili porušenia Článku 10 EDĽP.⁹¹

5. ZÁVER

Environmentálne ľudské práva, či právo na priaznivé životné prostredie sú právami, ktoré nenachádzame medzi základnými ľudskými právami v Európskom dohovore o ľudských právach. Ide však o práva, v rámci bežného života, ktoré sú od štátu očakávané a vymáhateľné. O tom, že environmentálne ľudské práva existujú, a že právo na priaznivé životné prostredie je potrebné dodržiavať zo strany štátu, či súkromného sektora, dokazuje rozsiahla rozhodovacia činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva. Vo vyššie uvedených prípadoch sme poukázali najmä na prípady, ktoré boli spojené s porušením práva na súkromný a rodinný život. Išlo o prípady *López v. Španielsko*, kde ESĽP poukázal na nerovnováhu medzi ekonomickým záujmom štátu a zasahovaním do práva na súkromný a rodinný život. Ďalej prípady *Tatar a Tatar v. Rumunsko* a *Roche v. Spojené kráľovstvo*, kde ESĽP taktiež konštatoval porušenie Článku 8 EDĽP a to najmä pre spôsobenie stresu a úzkosti sťažovateľom z dôvodu neposkytnutia informácií, ktoré mali za následok porušenie ich práva na súkromný a rodinný život. Tieto prípady sú významné najmä tým, že ESĽP vyzdvihol potrebu zverejňovania a sprístupňovania verejných informácií občanom, i keď priamo nekonštatoval porušenie práva na informácie. Prípady, pri ktorom však konštatoval porušenie práva na informácie a teda Článku 10 EDĽP, je prípad *Rovshan Hajiyev v. Azerbajdžan*, v ktorom boli sťažovateľovi odmietnuté žiadosti o vplyvoch na životné prostredie, pričom tieto zamietnutia sa nezakladali na žiadnom hmotnoprávnom základe a nespĺňali procesné požiadavky podľa platného právneho poriadku. V neposlednom rade ESĽP rozhodoval aj o sťažnostiach, v ktorých boli porušené právo na život a právo na spravodlivý súdny proces. V prípade *Zander v. Švédsko* ESĽP konštatoval porušenie Článku 6 ods. 1 EDĽP pre neexistujúci opravný prostriedok voči rozhodnutiu vlády o zamietnutí predbežných opatrení, ktoré sťažovateľka spolu s inými osobami vznesla z dôvodu obavy o svoje zdravie a životné prostredie. Porušenie práva na život nastalo v prípade *Öneryildiz v. Rumunsko*, kde ESĽP konštatoval porušenie Článku 2 v hmotnej časti z dôvodu nedostatku vhodných opatrení na zabránenie náhodnej a neúmyselnej smrti v dôsledky výbuchu metánovej skládky a v procesnej časti pre nedostatočné informovanie obyvateľov slumov o možných rizikách

⁸⁷ Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 09. decembra 2021, vo veci *Rovshan Hajiyev v. Azerbajdžan* (č. 19925/12 a 47532/13), body rozsudku 2-8

⁸⁸ Tamtiež, body rozsudku 9-16

⁸⁹ Tamtiež, body rozsudku 17-24

⁹⁰ Tamtiež, body rozsudku 42-51

⁹¹ Tamtiež, body rozsudku 52-67

bývania pri metánovej skládke. Dnes, pri rozvinutej rozhodovacej činnosti EŠLP môžeme už hovoriť o práve na bezpečné, čisté a trvalo udržateľné životné prostredie.

Použitá literatúra:

- HARTER, John-Henry. *New social movements, class, and the environment: A case study of Greenpeace Canada*. Cambridge Scholars Publishing, 2011. Dostupné na: https://books.google.sk/books?hl=sk&lr=&id=QgErBwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP6&dq=New+Social+Movements,+Class,+and+the+Environment:&ots=6noKNkOHqS&sig=VmMfojojv8HOGe-4nMtbyArbY_M&redir_esc=y#v=onepage&q=New%20Social%20Movements%2C%20Class%2C%20and%20the%20Environment%3A&f=false
- JANKUV, Juraj. *Ľudské právo na životné prostredie a jeho ochrana podľa Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950)*. In *Rada európy a ochrana životného prostredia*, Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 11. septembra 2008 (projekt VEGA č. 1/0387/08). Typu Universitatis Tyrnaviensis, 2009. ISBN 978-80-8082-243-9. str. 94-112 Dostupné na: <https://www.truni.sk/sites/default/files/uk/fooo140.pdf#page=94>
- JANKUV, J. Mechanizmy ochrany ľudských environmentálnych práv v medzinárodnom práve verejnom, v práve Európskej únie a v právnom poriadku Slovenskej republiky. 1. vydanie. Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-309-4. Dostupné na: <https://www.truni.sk/sites/default/files/uk/fooo137.pdf>
- MÜLLEROVÁ, Hana. *Ochrana životného prostredia prostredníctvom Evropské úmluvy a ľudských práv a jej limity* In *Rada európy a ochrana životného prostredia*, Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej 11. septembra 2008 (projekt VEGA č. 1/0387/08). Typu Universitatis Tyrnaviensis, 2009. ISBN 978-80-8082-243-9, str. 149-162 <https://www.truni.sk/sites/default/files/uk/fooo137.pdf>
- SVÁK, Ján. *Nadnárodné systémy ochrany ľudských práv*. III. zväzok, Ochrana súkromia a majetku. Učebnice. Bratislava: Wolters Kluwer, 2021. ISBN 978-80-5710-365-1.
- Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie. Súhrny právnych predpisov EÚ. *Charta základných práv Európskej únie*. 2022 Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/SK/legal-content/summary/charter-of-fundamental-rights-of-the-european-union.html>
- UN. General Assembly (45th sess.: 1990-1991). New York: UN, 1991. Dostupné na: <https://digitallibrary.un.org/record/105298>
- UN. General Assembly (76th sess.) New York: UN, 2022. Dostupné na: <https://digitallibrary.un.org/record/3982508?ln=en>
- European Convention on Human Rights*. Dostupné na: <https://www.echr.coe.int/european-convention-on-human-rights>
- Charta základných práv Európskej únie*. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT>
- Zmluva o fungovaní Európskej únie*. Dostupné na: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9e8d52e1-2c70-11e6-b497-01aa75ed71a1.0021.01/DOC_3&format=PDF
- Stanovisko Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru – Právo na zdravé životné prostredie v Európskej únii, najmä v súvislosti s vojnou na Ukrajine (2023/C 228/02) Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022IE5826>
- Council of Europe. *Manual on human rights and the environment (3rd edition)*. Strasbourg: Council of Europe, 2022. Dostupné na: <https://rm.coe.int/manual-environment-3rd-edition/1680a56197>
- European court of Human rights. *Environment and the European Convention on Human rights*. Strasbourg: Press Unit, 2022. Dostupné na: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_environment_eng
- Council of Europe. *Environment*. Strasbourg: Department for the execution of judgment of the European court of Human rights, 2023. Dostupné online na: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-environment-eng/1680a00c09>
- Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 25. apríla 1978, vo veci *Tyrer v. Veľká Británia* (č. 5856/72)
- Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 28. augusta 2003, vo veci *Kyrtatos v. Grécko* (č. 41666/98)
- Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 9. decembra 1994, vo veci *López Ostra v. Španielsko* (č. 16798/90)
- Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 25. novembra 1993, vo veci *Zander v. Švédsko* (č. 14282/88)
- Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 30. novembra 2004, vo veci *Öneryildiz v. Turecko* (č. 48939/99)
- Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva zo 06. júla 2009, vo veci *Tatar v. Rumunsko* (č. 67021/01)
- Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 19. októbra 2009, vo veci *Roche v. Spojené kráľovstvo* (č. 32555/96/01)
- Rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva z 09. júna 1998, vo veci *McGinley and Egan v. Spojené kráľovstvo* (č. 21825/93 a 23414/94)

Rozsudok Európskeho súde pre ľudské práva z 09.decembra 2021, vo veci *Rovshan Hajiyev v. Azerbaijan* (č. 19925/12 a 47532/13)

Kontaktné údaje:

Mgr. Bianka Bachratá

bachrata25@uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo námestie č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

EVOLUTÍVNY VÝKLAD V PRAXI MEDZINÁRODNÝCH SÚDNYCH ORGÁNOV

Dávid Bella

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The aim of the present article is, first of all, to introduce the issue of evolutionary interpretation in the framework of public international law, then to point out the procedures used by selected international judicial bodies in the application of the evolutionary interpretation in relation to the specific criteria used by them in this application, as well as to point out their differences with each other by means of a comparison.

Abstrakt: Cieľom predkladaného článku je v prvom rade priblížiť problematiku evolutívneho výkladu v rámci medzinárodného práva verejného, následne poukázať na postupy využívané vybranými medzinárodnými súdnymi orgánmi pri aplikácii evolutívneho výkladu v nadväznosti na nimi využívané osobitné kritériá vzťahujúce sa na túto aplikáciu, ako aj poukázať na ich vzájomné rozdiely prostredníctvom komparácie.

Keywords: evolutionary interpretation, public international law, International Court of Justice, European Court of Human Rights

Kľúčové slová: evolutívny výklad, medzinárodné právo verejné, Medzinárodný súdny dvor, Európsky súd pre ľudské práva

1. ÚVOD

Pre medzinárodné právo verejné je typickým jeho konsenzuálny charakter⁹², ktorý sa prejavuje najmä pri vzniku formálnych prameňov medzinárodného práva, ktoré sú ustanovené v článku 38 Štatútu Medzinárodného súdneho dvora (ďalej ako „Štatút“). Na základe Štatútu sa jedná o medzinárodné zmluvy, právnu obyčaj a všeobecné zásady uznávané civilizovanými národmi. V prípade medzinárodných zmlúv bol ich konsenzuálny charakter potvrdený v rozhodnutí *S. S. Lotus* Stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti, v ktorom je uvedené: „Právne normy záväzné pre štáty preto vychádzajú z ich vlastnej slobodnej vôle vyjadrenej v medzinárodných zmluvách...“⁹³. V prípade medzinárodnej obyčaje je nevyhnutnosť súhlasu badateľná najmä v prípade vzniku lokálnej obyčaje, ako uviedol Medzinárodný súdny dvor (ďalej ako „MSD“) v prípade týkajúcom sa *Práva prechodu cez indické územie*: „Ak teda Súdny dvor zistí, že existuje jasne zavedená prax medzi dvoma štátmi, ktorá bola prijatá zmluvnými stranami ako prax, ktorou sa riadia vzťahy medzi nimi, Súd musí tejto praxi priznať rozhodujúci účinok na účel určenia ich konkrétnych práv a povinností. Takáto osobitná prax musí mať prednosť pred všeobecnými pravidlami.“⁹⁴

Posledným z formálnych prameňov sú všeobecné zásady uznávané civilizovanými národmi, pri ktorých nie je v rámci doktríny jednoznačná zhoda v prístupe k nim.⁹⁵ Z uvedených prameňov budú pre účely článku najpodstatnejším práve medzinárodné zmluvy, ktoré sú aj v praxi medzinárodného práva verejného najfrekvencovanejšie využívaným prameňom, keďže sa v nich v najväčšej miere uplatňuje konsenzuálny charakter, ktorý umožňuje flexibilnú úpravu pravidiel dohodnutých stranami medzinárodnej zmluvy.⁹⁶ Avšak, práve s aspektom flexibility sa spája aj v medzinárodnom práve neželaná skutočnosť, že pri aplikácii pravidiel obsiahnutých v medzinárodných zmluvách dochádza k sporom zakladajúcim sa na rozdielnom výklade jednotlivých ustanovení zmlúv.

Práve z tohto dôvodu vznikla v medzinárodnej komunite štátov potreba kodifikácie pravidiel výkladu medzinárodných zmlúv, preto došlo v roku 1969 k prijatiu Viedenského dohovoru o zmluvnom práve (ďalej ako „VDZP“), ktorý je známy aj ako „zmluva o zmluvách“⁹⁷ a v článkoch 31 a 32 obsahuje všeobecné pravidlo interpretácie

⁹² MAREČEK, L., GOLOVKO, L. Public International Law. Coursebook. 1st edition. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2022. str. 11

⁹³ The Case of the S. S. „Lotus“, Publications of the Permanent Court of International Justice 1927 Series A- No. 10 September 7th, 1927, str. 18 <https://www.icj-cij.org/pcij-series-a>

⁹⁴ Case concerning Right of Passage over Indian Territory (Merits). Judgement of 12 April 1960: I.C.J. Reports 1960, str. 44 <https://www.icj-cij.org/case/32>

⁹⁵ Bližšie pozri: SHAW, M. N. International Law. 9th Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.. str. 83

⁹⁶ KLUČKA, J. Medzinárodné právo verejné (gecná a osobitná časť). 4. vydanie. Bratislava : Wolters Kluwer SR s.r.o., 2022, 536 s., str. 91 a MAREČEK, L., GOLOVKO, L. Public International Law. Coursebook. 1st edition. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2022, 360 p. str. 34

⁹⁷ Kearney, Richard D., and Robert E. Dalton. The Treaty on Treaties. The American Journal of International Law, vol. 64, no.3, 1970, pp. 495-561. In: Djeflal, C. Static and Evolutive Treaty Interpretation. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. str. 3

medzinárodných zmlúv.⁹⁸ Článok 31 ods. 1 VDZP v sebe inkorporuje viaceré techniky výkladu medzinárodných zmlúv, avšak všetky sú závislé od základného pravidla, známeho aj ako „zlaté pravidlo výkladu“⁹⁹, ktorým je interpretácia textu zmluvy založená na dobromyseľnosti.¹⁰⁰ Konkrétne techniky výkladu možno vyčítať z textácie čl. 31 ods. 1, na základe ktorého sa zmluva musí vykladať: v súlade s obvyklým významom, teda jeho podstatou je samotný text zmluvy; v jej celkovej súvislosti, ktorú bližšie špecifikuje čl. 31 ods. 2 VDZP, a ktorá sa zameriava na kontext zmluvy vyplývajúci z úmyslu strán a s prihliadnutím na predmet a účel zmluvy.¹⁰¹ Môžeme povedať, že dané interpretačné techniky sú formulované pomerne všeobecne, čo však nie je samoúčelné, pretože sa majú aplikovať na veľký počet dopredu neurčitých medzinárodných zmlúv, ktorých predmetom, ak to nie je v rozpore s *ius cogens*, môže byť akákoľvek otázka, ktorú štáty považujú za natoľko podstatnú, že je predmetom medzinárodnej zmluvy.

Ďalšou podstatnou skutočnosťou je, že v nadväznosti na predošlé vytýčenie podstatného významu konsenzuálneho charakteru medzinárodného práva a súhlasu strán byť viazaný medzinárodnou zmluvou bude pri výklade textu zmluvy kľúčovým práve zdieľaný úmysel zmluvných strán v danom čase, keďže len malé množstvo medzinárodných sporov sa dostane na stôl sudcov medzinárodných súdov a vo väčšine prípadov samotné strany zmluvy využívajú interpretáciu nastolenú VDZP.¹⁰² Túto skutočnosť potvrdzuje aj Crawford svojím výkonom: „Strany zmluvy ... vlastnia medzinárodnú zmluvu.“¹⁰³ Avšak, okrem spomenutých techník výkladu existuje výklad medzinárodných zmlúv, ktorý najmä v posledných rokoch upútal záujem mnohých autorov v poli medzinárodného práva, a v ktorého prípade konsenzuálny charakter a úmysel zmluvných strán nadobúdajú špeciálny význam.

2. EVOLUTÍVNY VÝKLAD

Napriek aktuálnosti problematiky evolutívneho výkladu možno nájsť zmienky o statickom a dynamickom (evolutívnom) výklade už v dielach autorov, ktorí stáli pri zrode moderného medzinárodného práva. Týmito autormi boli Hugo Grotius a Alberico Gentile, keďže obidvaja sa vo svojich dielach zaoberali problematikou výkladu medzinárodných zmlúv, napríklad v jednom prípade sa jednalo o pojem „spojenci“ v zmluve uzatvorenej medzi Kartágom a Rímom.¹⁰⁴ Zaujímavou je skutočnosť, že zatiaľ čo Hugo Grotius, ktorý bol vo všeobecnosti zástancom dynamického (evolutívneho) výkladu¹⁰⁵, v tomto prípade zastával názor, že by sa mal použiť statický výklad¹⁰⁶ a Alberico Gentile, ktorý bol zase zástancom statického výkladu¹⁰⁷, sa v tomto prípade priklonil k výkladu dynamickému.¹⁰⁸ Pre úplnosť je potrebné dodať, že ako dynamický, tak aj statický výklad spadajú do rámca doktríny intertemporálneho práva, ktorej elementy vymedzil sudca Elias nasledovne: „Existujú dva elementy, z ktorých prvý spočíva v tom, že akty by sa mali posudzovať vo svetle práva platného

⁹⁸ DJEFFAL, C. *Static and Evolutive Treaty Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. str. 3

⁹⁹ KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné (Všeobecná a osobitná časť)*. 4. vydanie. Bratislava : Wolters Kluwer SR s.r.o., 2022, 536 s., str. 394

¹⁰⁰ DAILLIER, P., FORTEAU, M., and PELLET, A. *Droit international public*. 8th Edition. LGDJ; LGDJ edition, 2009. ISBN 978-2275023908. In: BJORGE, E., *Evolutionary Interpretation and the Intention of the Parties* (October 10, 2012). University of Oslo Faculty of Law Research Paper No. 2012-33 p. 4,

Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2159657> (Dostupné: 20. apríla 2024)

¹⁰¹ Bližšie pozri: SHAW, M. N. *International Law*. 9th Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. str. 814 a ABI-SAAB, G. et al. *Evolutionary Interpretation and International Law*. 1st edition. Oxford: Hart Publishing, 2019, str. 21 - 28

¹⁰² RATNER, S.R. *International Law Rules on Treaty Interpretation*. In: *The Law and Practice of the Northern Ireland Protocol*. New edition., edited by Christopher McCrudden, 80-91. Cambridge: Cambridge University Press, 2022

¹⁰³ CRAWFORD, J. *A consensualist Interpretation of Article 31(3) of the Vienna Convention on the Law of Treaties*, in George Nolte et al. (eds), *Treaties and Subsequent Practice* (Oxford University Press 2013) 29, 31. In: *The Law and Practice of the Northern Ireland Protocol*. New edition., edited by Christopher McCrudden, 80-91. Cambridge: Cambridge University Press, 2022,

¹⁰⁴ ABI-SAAB, G. et al. *Evolutionary Interpretation and International Law*. 1st edition. Oxford: Hart Publishing, 2019, str. 21

¹⁰⁵ GROTIUS, H. *On the Law of War and Peace: Translation of the Edition of 1646 by Francis Kelsey*, [De jure belli ac pacis libri tres], vol 2 (Oxford, Clarendon Press; Humphrey Milford 1925) 409 (original 276, Book II, chapter XVI, II) In: ABI-SAAB, G. et al. *Evolutionary Interpretation and International Law*. 1st edition. Oxford: Hart Publishing, 2019, str. 21

¹⁰⁶ GROTIUS, H. *On the Law of War and Peace: Translation of the Edition of 1646 by Francis Kelsey*, [De jure belli ac pacis libri tres], vol 2 (Oxford, Clarendon Press; Humphrey Milford 1925) 415 (original 278, Book II, chapter XVII, XIII) In: ABI-SAAB, G. et al. *Evolutionary Interpretation and International Law*. 1st edition. Oxford: Hart Publishing, 2019, str. 22

¹⁰⁷ VATTEL, E. *The Law of Nations or the Principles of Natural Law: Translation of the Edition of 1758 [Droit des gens ou principes de la loi naturelle, appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains]* (Fenwick trans) vol 3 (Buffalo, NY, WS Hein 1995; [1916]) 212 (Book 2, chapter 17, mn 297). In: ABI-SAAB, G. et al. *Evolutionary Interpretation and International Law*. 1st edition. Oxford: Hart Publishing, 2019, str. 21

¹⁰⁸ VATTEL, E. *The Law of Nations or the Principles of Natural Law: Translation of the Edition of 1758 [Droit des gens ou principes de la loi naturelle, appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains]* (Fenwick trans) vol 3 (Buffalo, NY, WS Hein 1995; [1916]) 212 (Book 2, chapter 17, mn 309). In: ABI-SAAB, G. et al. *Evolutionary Interpretation and International Law*. 1st edition. Oxford: Hart Publishing, 2019, str. 22

v čase ich vzniku, a druhý v tom, že práva nadobudnuté platným spôsobom podľa práva platného v čase ich vzniku môžu zaniknúť, ak nie sú zachované v súlade so zmenami, ktoré priniesol vývoj medzinárodného práva.“¹⁰⁹

Pri komplexných pojmoch, ktoré vytvárajú viac otázok ako ponúkajú odpovedí, je pre správne uchopenie ich významu častokrát najvhodnejšou definícia, ktorá nemusí byť nevyhnutne tou najrozsiahlejšou, ale ktorá naopak ponúkne stručnú a ucelenú charakteristiku pojmu v otázke. Takúto definíciu uvádza Helmersen, ktorý evolutívny výklad definuje ako: „Výklad, pri ktorom sa pojmu pripisuje význam, ktorý sa mení v priebehu času.“¹¹⁰ Avšak, aj v súvislosti s danou definíciou sa vynárajú otázky, ktoré sú nevyhnutné pre správne uchopenie problematiky evolutívneho výkladu, napríklad aký pojem spĺňa kvalitatívne vlastnosti na to, aby mohol byť evolutívne interpretovaný? Jedná sa o kategóriu pojmov, ktoré majú určitú zdieľanú črtu alebo je potrebné každý pojem vykladať individuálne? Odpoveď na nastolenú otázku nám dáva MSD v rámci svojej rozhodovacej činnosti, ktorý pojmy vhodné pre uplatnenie evolutívneho výkladu označuje ako tzv. „*generic terms*“¹¹¹, ktoré odkazujú na určitú skupinu.¹¹²

Nadväzujúcou otázkou teda je, o akú skupinu sa v tomto prípade bude jednať? Komisia pre medzinárodné právo v rámci Reportu k sedemdesiatemu zasadnutiu uvádza, že MSD v tejto otázke vyvinul dve smerovania svojej judikatúry, prvé smerovanie sa prikláňa k statickému výkladu pojmov, keď sa jedná o „*špecifické pojmy*“ medzinárodnej zmluvy, ako napríklad názvy miest, teda sa má na mysli názov určitej lokality alebo úkazu, a na strane druhej smerovanie evolutívne, keď sa jedná o pojmy generické¹¹³, teda *generic terms* (Bližšie v kapitole č. 3). Ďalším charakteristickým znakom evolutívneho výkladu je, že v prípade vykladaného pojmu dochádza k zmene. Kolb zmeny, ktoré môžu nastať, delí na endogénne a exogénne.¹¹⁴ Endogénne definuje ako tie, ktoré sa budú týkať textu normy, teda konkrétneho pojmu v nej obsiahnutom, pričom reflektuje na tri typy okolností, ktoré zapríčinia zmenu významu pojmu, a to zmenu faktickú (kedy prostredníctvom evolutívneho výkladu možno význam pojmu telegraf rozšíriť aj na telefón), právnu (vývoj významu pojmu embargo) a prípady, kedy dochádza k zmiešanému vývoju faktov a práva (200-míľová výlučná ekonomická zóna).¹¹⁵ V prípade exogénnej zmeny uvádza, že sa týka okolitého prostredia normatívneho návrhu.¹¹⁶ Ako v prípade endogénnej zmeny, aj v tomto prípade poukazuje na tri typy okolností, a to spoločenské (spoločenské chápanie pojmu „rodina“), právne (kedy bol pojem vojna nahradený pojmom ozbrojený konflikt) a opäť zmiešané zmeny okolností spoločenských a právnych (vývoj pojmu kontinentálny šelf).¹¹⁷

Posledným znakom je, že sa zmena významu pojmu deje v priebehu času. Tento znak je priamym vyjadrením intertemporálnej doktríny, a teda subjekt vykladajúci text zmluvy musí urobiť zásadné rozhodnutie, či na pojem obsiahnutý v zmluve aplikuje výklad statický alebo evolutívny, pričom do úvahy musí zobrať všetky vyššie uvedené charakteristické znaky, teda či pojem po kvalitatívnej stránke spĺňa predpoklady pre aplikáciu evolutívneho výkladu, či došlo k zmene významu vykladaného pojmu a o akú zmenu sa jedná. Aplikácia tohto znaku sa vo veľkej miere líši v závislosti od subjektu, ktorý pojem vykladá. Ako bolo uvedené, MSD sa opiera o intertemporálnu doktrínu, Európsky súd pre ľudské práva (ďalej ako „*ESLP*“) využíva tzv. „*living instrument doctrine*“, na základe ktorej sa Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej ako „Dohovor“) musí vykladať vo svetle podmienok daných v súčasnosti, resp. v čase aplikácie Dohovoru.¹¹⁸

3. EVOLUTÍVNY VÝKLAD V PRAXI MEDZINÁRODNÉHO SÚDNEHO DVORA

Zaujímavosťou problematiky evolutívneho výkladu je, že subjekty vykladajúce pojmy touto metódou výkladu stanovujú osobitné podmienky pre možnosť jej aplikácie. Inak to nie je ani v prípade MSD, ktorý, nadväzujúc na predošlú kapitolu, v rámci svojej rozhodovacej praxe vymedzil podmienky aplikovateľnosti evolutívneho výkladu nasledovne: „... ak zmluvné strany použili v zmluve generické pojmy, pričom si boli nevyhnutne vedomé, že význam týchto pojmov sa môže časom meniť, a ak bola zmluva uzavretá na veľmi dlhé obdobie alebo „nepretržitú dobu trvania“, musí sa spravidla

¹⁰⁹ ELIAS, T. O. „The Doctrine of Intertemporal Law.“ *The American Journal of International Law*, vol. 74, no. 2, 1980, pp. 285–307. <https://doi.org/10.2307/2201503>. (Dostupné 30 apríla 2024). str. 2

¹¹⁰ TORP HELMERSEN, S., *Evolutionary treaty interpretation: legality, semantics and distinctions*, *European Journal of Legal Studies*, 2013, Vol. 6, No. 1, pp. 127–148 - <https://hdl.handle.net/1814/28733> (Dostupné 25. apríla 2024), str. 162

¹¹¹ Slovník cudzích slov uvádza význam slova generický, ako týkajúci sa rodu, druhu, príslušnosti k nemu – PETRÁČKOVÁ, V. A KRAUS, J. a kol. *Slovník cudzích slov (akademický)*. 2. doplnené a prepracované vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s.

¹¹² *Dispute regarding Navigational and Related rights (Costa Rica v. Nicaragua)*, *Judgement*, I.C.J. Reports 2009, str. 243, <https://www.icj-cij.org/case/133> § 67

¹¹³ Report of the International Law Commission, Seventieth session (30 April -1 June and 2 July – 10 August 2018) Supplement No. 10 (A/73/10), dostupné na: <https://legal.un.org/ilc/reports/2018/> (Dostupné 28. apríla 2024), str. 65

¹¹⁴ ABI-SAAB, G. et al. *Evolutionary Interpretation and International Law*. 1st edition. Oxford: Hart Publishing, 2019, str. 16–18

¹¹⁵ *Ibid*, str. 16

¹¹⁶ *Ibid*, str. 17

¹¹⁷ *Ibid*, str. 17,18

¹¹⁸ Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Tyrer proti Spojenému kráľovstvu z 25. apríla 1978 č. 5856/72, dostupné na: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57587>, § 31

predpokladať, že zmluvné strany zamýšľali, aby tieto pojmy mali meniaci sa význam.¹¹⁹ Teda zo záveru MSD vyplýva, že pre možnosť aplikácie evolutívneho výkladu je nevyhnutné, aby strany v texte medzinárodnej zmluvy použili generické pojmy, čím vlastne dávajú najavo, že sú si vedomé možnosti aplikácie evolutívneho výkladu, a takisto, že zmluva bola uzavretá na veľmi dlhé obdobie alebo má nepretržitú dobu trvania. Ako v prípade všeobecnej definície evolutívneho výkladu, aj v tomto prípade je potrebné sa zamerať na charakteristické znaky.

Prvým je teda existencia generických pojmov v texte zmluvy s tým, že inkorporáciu týchto pojmov do zmluvy sú si strany vedomé možnosti aplikácie evolutívneho výkladu. Avšak, rozhodovacia činnosť MSD ukázala, že toto pravidlo nie je uplatniteľné na všetky situácie, čím sa dostávame k otázke nastolenej v 2. kapitole, či teda generické pojmy majú určitú zdieľanú črtu alebo je potrebné každý pojem vykladať individuálne?

V prípade *Kasikili/Sedudu Island* sa MSD zaoberal interpretáciou pojmov v zmluve uzatvorenej medzi Veľkou Britániou a Nemeckom, ktorá sa týkala sfér vplyvu týchto dvoch krajín v Afrike.¹²⁰ Konkrétne sa jednalo o pojmy „centre of the [main] channel“ použitý v anglickom prevedení zmluvy, a „Thalweg“ des Hauptlaufes použitý v nemeckom prevedení, ktoré obidve zmluvné strany považovali za synonymá.¹²¹ V uvedenom prípade by nebol žiadny problém, keďže samotné strany vyjadrili súhlas s rovnocenným významom obidvoch pojmov, avšak tri roky pred uzatretím zmluvy Institut de droit international vydal dokument¹²² vykladajúci pojmy v oblasti riečnej plavby, na základe ktorého došiel MSD k záveru, že pojmy thalweg a centre of the channel je potrebné diferencovať. Avšak, takisto dospel k záveru, že napriek generickému charakteru obidvoch pojmov je potrebné zohľadniť aj aspekt priamo viažuci sa na generické pojmy, a to úmysel zmluvných strán. Keďže úmyslom zmluvných strán v čase uzatvorenia medzinárodnej zmluvy bolo, že tieto pojmy sú synonymá, čo potvrdzuje poznámka MSD, že strany pojmy považovali za vzájomne zameniteľné, konkrétne že nemecká verzia je od slova do slova prekladom tej anglickej.¹²³ Teda v konečnom dôsledku, ako uvádza Helmersen k tomuto prípadu: „...význam pojmov sa od uzatvorenia zmluvy vyvíjal, ale zmluvné strany nemali v úmysle uprednostniť akýkoľvek evolutívny význam.“¹²⁴

Na druhej strane v prípade *Gabčíkovo-Nagyymaros Project*¹²⁵ MSD evidoval existenciu generických pojmov v prípade povinností strán uvedených v čl. 15 a 19 zmluvy medzi Slovenskou republikou a Maďarskom z roku 1977.¹²⁶ Priestor pre aplikáciu evolutívneho výkladu zo strany MSD v danom prípade zakladá jedno z tvrdení Maďarska, podľa ktorého bolo oprávnené vypovedať zmluvu z roku 1977, pretože nové požiadavky medzinárodného práva v oblasti ochrany životného prostredia bránili plneniu zmluvy.¹²⁷ S týmto tvrdením sa MSD vysporiadal veľmi pružne za použitia evolutívneho výkladu, keďže v uvedenej zmluve strany formulovali svoje vzájomné povinnosti zabezpečiť, aby nedošlo k zhoršeniu kvality vody v Dunaji (čl. 15), a aby boli dodržané povinnosti späté s ochranou životného prostredia (čl. 19) pojmom „means specified in the joint contractual plan“¹²⁸, ktorý zaradil do kategórie generických pojmov. Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť zaujímavú zmenu zo strany MSD pri aplikácii evolutívneho výkladu, a to, že po identifikácii generických pojmov sa namiesto skúmania priamej vôle strán zmluvy sústredil na skutočnosť, či strany reflektujú na vznik nových imperatívnych noriem medzinárodného práva v oblasti ochrany životného prostredia, pričom odpoveď od strán bola pozitívna, následkom čoho súd uviedol: „Vložením týchto meniacich sa ustanovení do zmluvy strany uznali potenciálnu potrebu adaptovať projekt. V dôsledku toho Zmluva nie je statická a je otvorená prispôsobeniu sa vznikajúcim normám medzinárodného práva. Prostredníctvom článkom 15 a 19 možno do Spoločného zmluvného plánu inkorporovať nové environmentálne normy.“¹²⁹

Na záver tejto kapitoly je potrebné sa vrátiť k poslednému znaku, ktorý musí byť naplnený pre aplikáciu evolutívneho výkladu v podmienkach MSD, a tým je, že bola zmluva uzavretá na veľmi dlhé obdobie alebo nepretržitú dobu trvania (neobmedzená platnosť). V rámci medzinárodného práva verejného sa podľa doby trvania medzinárodnej zmluvy

¹¹⁹ Dispute regarding Navigational and Related rights (Costa Rica v. Nicaragua), Judgement, I.C.J. Reports 2009, <https://www.icj-cij.org/case/133> str. 243, §. 66

¹²⁰ Case concerning Kasikili/Sedudu Island (Botswana v. Namibia), Judgement of 13 December 1999, I.C.J. Reports 1999, <https://www.icj-cij.org/case/98> p. 1049

¹²¹ ¹²¹ Case concerning Kasikili/Sedudu Island (Botswana v. Namibia), Judgement of 13 December 1999, I.C.J. Reports 1999, <https://www.icj-cij.org/case/98> str. 1062, § 25

¹²² Draft concerning the international regulation of fluvial navigation, adopted at Heidelberg on 9 September 1887 In: Case concerning Kasikili/Sedudu Island (Botswana v. Namibia), Judgement of 13 December 1999, I.C.J. Reports 1999, <https://www.icj-cij.org/case/98> str. 1062, § 25

¹²³ Case concerning Kasikili/Sedudu Island (Botswana v. Namibia), Judgement of 13 December 1999, I.C.J. Reports 1999, <https://www.icj-cij.org/case/98> str. 1075, § 46

¹²⁴ TORP HELMERSEN, S., Evolutive treaty interpretation : legality, semantics and distinctions, European Journal of Legal Studies, 2013, Vol. 6, No. 1, pp. 127-148 - <https://hdl.handle.net/1814/28733> (Dostupné 25. apríla 2024), str. 162 Helmersen str. 137-138

¹²⁵ Gabčíkovo-Nagyymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgement, I.C.J. Reports 1997, <https://www.icj-cij.org/case/92> str. 7

¹²⁶ Gabčíkovo-Nagyymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgement, I.C.J. Reports 1997, <https://www.icj-cij.org/case/92> str. 22, 23

¹²⁷ Ibid, str. 67, § 111

¹²⁸ Prostriedky špecifikované v spoločnom zmluvnom pláne.

¹²⁹ Gabčíkovo-Nagyymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgement, I.C.J. Reports 1997 <https://www.icj-cij.org/case/92>, str. 67-68, § 112

delia na krátkodobé, strednodobé, dlhodobé alebo s neobmedzenou platnosťou.³³⁰ Pri zmluvách s neobmedzenou platnosťou by mala byť situácia pomerne jednoznačná, avšak čo v prípade zmlúv uzatváraných na veľmi dlhé obdobie? Keďže na túto otázku MSD vo svojej rozhodovacej činnosti odpoveď neposkytuje, môžeme logicky usúdiť, že ak dlhodobé zmluvy sú uzatvárané na obdobie 10 až 15 rokov³³¹, tak zmluvy uzatvárané na veľmi dlhé obdobie musia nevyhnutne presahovať obdobie 15 rokov, zatiaľ čo pomyselnú „hornú hranicu“ predstavuje už len neobmedzená platnosť zmluvy.

4. EVOLUTÍVNY VÝKLAD V PRAXI EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA

Judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva predstavuje jedinečný zdroj poznania aplikácie evolutívneho výkladu. Ako uvádza Dörr: „Keď hľadáte dynamické prístupy k výkladu, judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva v Štrasburgu je zvyčajne jedným z prvých kandidátov, ktorí vám prídu na um.“³³² Ako bolo uvedené v prípade MSD, aj ESLP požaduje splnenie osobitných podmienok pre možnosť aplikácie evolutívneho výkladu. Vôbec prvým prípadom, v ktorom ESLP použil evolutívny výklad, bol prípad *Tyrer proti Spojenému kráľovstvu*, v ktorom uviedol: „Súd tiež musí pripomenúť, že Dohovor je živý nástroj, ktorý, ako Komisia správne zdôraznila, sa musí vykladať vo svetle súčasných podmienok. V súčasne prejedávanej veci súdu neostáva iné, ako byť ovplyvnený vývojom a všeobecne uznávanými normami v trestnej politike členských štátov Rady Európy.“³³³

V porovnaní s definíciou zavedenou MSD sa definícia ESLP môže javiť ako odlišná, avšak v neskoršom rozhodnutí vo veci *Feldbrugge v. Holandsko*, konkrétne v spoločnom odlišnom stanovisku, bol evolutívny výklad pozitívne vymedzený nasledovne: „Evolutívny výklad umožňuje premenlivé a meniace sa koncepty, ktoré sú už obsiahnuté v Dohovore, vykladať vo svetle súčasných podmienok.“³³⁴ Tu už ESLP uvádza tzv. „meniace sa koncepty“, avšak stále možno badať rozdiel oproti generickým pojmom, ktoré ako podmienku pre uplatnenie evolutívneho výkladu využíva MSD. Tým pádom vyvstáva otázka, prečo sú podmienky pre uplatnenie evolutívneho výkladu v prípade MSD a ESLP odlišné? Je potrebné najprv poukázať na to, čo je pre oba medzinárodné súdy spoločné, a to aplikácia VDZP. Ako MSD uvádza v *Advisory Opinion of 21 June 1971*: „Okrem toho sa medzinárodný nástroj musí vykladať a uplatňovať v rámci celého právneho systému platného v čase výkladu.“³³⁵ Keďže Dohovor má medzinárodný charakter a takisto, na základe vyššie uvedeného rozhodnutia *Tyrer proti Spojenému kráľovstvu* je nástrojom v medzinárodno-právnom ponímaní, bude povinný sa riadiť technikami interpretácie VDZP, ktoré však nijak nevyklúčujú využívanie evolutívneho výkladu.³³⁶

Čo sa týka odlišností v podmienkach pre aplikáciu evolutívneho výkladu v prípade MSD a ESLP, podstatným je práve ten rozdiel, že predmet a textácia Dohovoru je vo veľkej miere odlišná od predmetu a obsahu medzinárodných zmlúv medzi štátmi, z ktorých vyplývajúce spory rozhoduje MSD. Grūnwald uvádza, že Dohovor je potrebné vnímať ako regionálny prostriedok nápravy porušenia ľudských práv³³⁷, čím je vlastne daný predmet tohto medzinárodného inštrumentu doplnený o záväzok zmluvných strán priznávať každému, kto podlieha ich jurisdikcii, práva a slobody uvedené v hlavě I Dohovoru na základe čl. 1. Z hľadiska textu Dohovor obsahuje katalóg práv a slobôd, ktoré sú formulované do tej miery abstraktnosti, aby nedošlo k situácii, že by subjekty spadajúce do jeho pôsobnosti (najmä občania štátov Rady Európy, avšak netreba opomenúť extrateritoriálnu pôsobnosť³³⁸) ostali ukrátené o ochranu poskytovanú týmto inštrumentom, na čo nadväzuje aj čl. 53 Dohovoru. Uvedené však neplatí bezvýhradne.³³⁹ Výhodiskovým je teda argument, že pri uplatnení kritérií pre aplikáciu evolutívneho výkladu stanovených MSD na Dohovor by sme zistili, že veľká väčšina článkov obsahuje pojmy, ktoré zodpovedajú opisu generických pojmov, čo však bolo úmyslom zmluvných strán, ako bolo úmyslom zmluvných strán formulovať výkladové pravidlá VDZP v takej miere abstraktnosti, aby mohli byť aplikované na veľký počet budúcich, a v dobe prijatia neznámych medzinárodných zmlúv.

³³⁰ KLUČKA, J. Medzinárodné právo verejné (Všeobecná a osobitná časť). 4. vydanie. Bratislava : Wolters Kluwer SR s.r.o., 2022, 536 s., str. 369

³³¹ Ibid

³³² ABI-SAAB, G. et al. *Evolutionary Interpretation and International Law*. 1st edition. Oxford: Hart Publishing, 2019, str. 116

³³³ Rozhodnutie vo veci *Tyrer proti Spojenému kráľovstvu* (z 25. apríla 1978, č. 5856/72), https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57587_§31

³³⁴ Rozhodnutie vo veci *Feldbrugge proti Holandsku* z 29. mája 1986 č. 8562/79, spoločné odlišné stanovisko sudcov Ryssdal, Bindschedler-Robert, Lagergren, Matscher, Sir Vincet Evans, Bernhardt a Gersing, https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57486_§24

³³⁵ Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), *Advisory Opinion*, I.C.J. Reports 1971, <https://www.icj-cij.org/case/53> str. 31, § 53

³³⁶ Bližšie pozri: DJEFFAL, C. In: ABI-SAAB, G. et al. *Evolutionary Interpretation and International Law*. 1st edition. Oxford: Hart Publishing, 2019, str. 24 - 34

³³⁷ SVÁK, J. a GRŮNWALD, T. *Nadnárodné systémy ochrany ľudských práv*. I. zväzok. Štruktúra systémov a ochrana politických práv. 1. vydanie. Bratislava : Wolters Kluwer SR s.r.o., 2019, str. 168

³³⁸ Bližšie pozri: SVÁK, J.: *Intersexuálne športovkyne ako hnacia sila transnacionálnej ochrany ľudských práv*. Právny obzor, 106, 2023, č. 6, s. 543 - 566. <https://doi.org/10.31577/pravnyobzor.2023.6.04> (Dostupné: 1.5.2024)

³³⁹ Bližšie pozri: SVÁK, J. a GRŮNWALD, T. *Nadnárodné systémy ochrany ľudských práv*. I. zväzok. Štruktúra systémov a ochrana politických práv. 1. vydanie. Bratislava : Wolters Kluwer SR s.r.o., 2019, str. 173-174

Na záver tohto článku je vhodné poukázať na doktrínu živého inštrumentu a konsenzus zmluvných strán Dohovoru. Bjorge v tomto ohľade uvádza kľúčové rozhodnutie¹⁴⁰, a to *A, B a C proti Írsku*.¹⁴¹ V rozhodnutí ESLP uvádza, že „Existencia konsenzu už dlho zohráva úlohu vo vývoji a evolúcii ochrany poskytovanej dohovorom, počnúc prípadom *Tyrer proti Spojenému kráľovstvu*, pričom dohovor sa považuje za „živý nástroj“, ktorý sa má vykladať vo svetle súčasných podmienok. Konsenzus bol preto využitý na odôvodnenie dynamického výkladu dohovoru.“¹⁴² Súd ďalej uvádza: „V tomto prípade a v rozpore s tvrdením vlády sa súd domnieva, že medzi podstatnou väčšinou zmluvných štátov Rady Európy skutočne existuje konsenzus, pokiaľ ide o povolenie interrupcie, než aké poskytuje írske právo.“¹⁴³ Na základe uvedeného je možné poukázať na odlišnosť vnímania konsenzu zmluvných strán z pohľadu MSD a ESLP. Kým MSD konsenzus identifikuje prostredníctvom výkladu generických pojmov obsiahnutých v konkrétnej medzinárodnej zmluve, ESLP porovnáva ako konkrétne pojmy v Dohovore aplikovali zmluvné štáty v rámci vnútroštátneho práva. Ak teda identifikuje konsenzus v konkrétnom prípade pri viacerých zmluvných stranách Dohovoru, považuje to za signál možnosti aplikácie evolutívneho výkladu, resp. doktríny živého nástroja.

5. ZÁVER

Komplexné uchopenie problematiky evolutívneho výkladu nie je predstaviteľné v rámci článku, záverečnej práce, ba dokonca celej monografie, avšak práve prostredníctvom činnosti viacerých jednotlivcov je možné postupné skúmanie jednotlivých súvislostí viažucich sa na evolutívny výklad s ohľadom na subjekt, ktorý ho aplikuje, ako aj súvislosti, v ktorých je aplikovaný. Cieľom tohto článku bolo priblížiť jednotlivé postupy, ktoré medzinárodné súdne orgány využívajú pri aplikácii evolutívneho výkladu, konkrétne Medzinárodný súdny dvor a Európsky súd pre ľudské práva, ako aj pokus o ich vzájomnú komparáciu, avšak v rámci tejto problematiky existujú aj mnohé ďalšie oblasti hodné právneho skúmania, ako napríklad aplikácia evolutívneho výkladu na základe konkrétnych ustanovení Viedenského dohovoru o zmluvnom práve, prípadne možnosti aplikácie evolutívneho výkladu v prípade medzinárodnej arbitráže.

Použitá literatúra:

Knižné publikácie:

- MAREČEK, L., GOLOVKO, L. Public International Law. Coursebook. 1st edition. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2022, 360 p., ISBN 978-80-571-0535-0
- SHAW, M. N. International Law. 9th Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. ISBN 9781108733052
- KLUČKA, J. Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). 4. vydanie. Bratislava : Wolters Kluwer SR s.r.o., 2022, 536 s. ISBN 978-80-571-0525-1
- Djeffal, C. Static and Evolutive Treaty Interpretation. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. ISBN 9781107118317
- ABI-SAAB, G. et al. Evolutionary Interpretation and International Law. 1st edition. Oxford: Hart Publishing, 2019, ISBN 9781509929900
- The Law and Practice of the Northern Ireland Protocol. New edition., edited by Christopher McCrudden, 80-91. Cambridge: Cambridge University Press, 2022. ISBN 978-1009111027
- GROTIUS, H. On the Law of War and Peace: Translation of the Edition of 1646 by Francis Kelsey, [De jure belli ac pacis libri tres], vol 2 (Oxford, Clarendon Press; Humphrey Milford 1925)
- VATTEL, E. The Law of Nations or the Principles of Natural Law: Translation of the Edition of 1758 [Droit des gens ou principes de la loi naturelle, appliqués à la conduite et aux affaires des Nations et des Souverains] (Fenwick trans) vol 3 (Buffalo, NY, WS Hein 1995; [1916])
- SVÁK, J. a GRÜNWARD, T. Nadnárodné systémy ochrany ľudských práv. I. zväzok. Štruktúra systémov a ochrana politických práv. 1. vydanie. Bratislava : Wolters Kluwer SR s.r.o., 2019, 584 s. ISBN 978-80-8168-971-0

Odborné články:

¹⁴⁰ Bjorge, E. (2017). The Convention as a Living Instrument: Rooted in the Past, Looking to the Future. *Human Rights Law Journal*, 36(7-12), 243-255. <https://research-information.bris.ac.uk/en/publications/the-convention-as-a-living-instrument-rooted-in-the-past-looking-to-the-future/> (Dostupné 1.5.2024) str. 251

¹⁴¹ Rozhodnutie vo veci *A, B a C proti Írsku* (z 16. decembra 2010, č. 25579/05) <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-102332>

¹⁴² Rozhodnutie vo veci *A, B a C proti Írsku* (z 16. decembra 2010, č. 25579/05), <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-102332> § 234

¹⁴³ *Ibid*, § 235

BJORGE, E., Evolutionary Interpretation and the Intention of the Parties (October 10, 2012). University of Oslo Faculty of Law Research Paper No. 2012-33 p. 4, Dostupné na: SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2159657> (Dostupné k 20. aprílu 2024)

ELIAS, T. O. "The Doctrine of Intertemporal Law." *The American Journal of International Law*, vol. 74, no. 2, 1980, pp. 285–307. *JSTOR*, <https://doi.org/10.2307/2201503>. (Dostupné k 30. aprílu 2024)

TORP HELMERSEN, S., Evolutive treaty interpretation : legality, semantics and distinctions, *European Journal of Legal Studies*, 2013, Vol. 6, No. 1, pp. 127-148 - <https://hdl.handle.net/1814/28733> (Dostupné k 25. aprílu 2024),

Report of the International Law Commission, Seventieth session (30 April -1 June and 2 July – 10 August 2018) Supplement No. 10 (A/73/10), dostupné na: <https://legal.un.org/ilc/reports/2018/> (Dostupné 28. apríla 2024),

SVÁK, J.: Intersexuálne športovkyne ako hnacia sila transnacionálnej ochrany ľudských práv. *Právny obzor*, 106, 2023, č. 6, s. 543 - 566. <https://doi.org/10.31577/pravnyobzor.2023.6.04> (Dostupné k 1. máju 2024)

Bjorge, E. (2017). The Convention as a Living Instrument: Rooted in the Past, Looking to the Future. *Human Rights Law Journal*, 36(7-12), 243-255 <https://research-information.bris.ac.uk/en/publications/the-convention-as-a-living-instrument-rooted-in-the-past-looking-> (Dostupné k 1. máju .2024)

Iné zdroje

PETRÁČKOVÁ, V. A KRAUS, J. a kol. *Slovník cudzích slov (akademický)*. 2. doplnené a prepracované vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s. ISBN 80-10-00381-6

Medzinárodné zmluvy a dohovory

Viedenský dohovor o zmluvnom práve prijatý vo Viedni 23. mája 1969

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd z roku 1950

Rozhodnutia

The Case of the S. S. „Lotus“, Publications of the Permanent Court of International Justice 1927 Series A - No. 10 September 7th, 1927 <https://www.icj-cij.org/pcij-series-a>

Case concerning Right of Passage over Indian Territory (Merits). Judgement of 12 April 1960: I.C.J. Reports 1960 <https://www.icj-cij.org/case/32>

Dispute regarding Navigational and Related rights (Costa Rica v. Nicaragua), Judgement , I.C.J. Reports 2009 <https://www.icj-cij.org/case/133>

Case concerning Kasikili/Sedudu Island (Botswana v. Namibia), Judgement of 13 December 1999, I.C.J. Reports 1999 <https://www.icj-cij.org/case/98>

Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgement, I.C.J. Reports 1997 <https://www.icj-cij.org/case/92>

Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci Tyrer proti Spojenému kráľovstvu z 25 Apríla 1978 č. 5856/72, dostupné na: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-57587>,

Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Feldbrugge proti Holandsku z 29. mája 1986 č. 8562/79, spoločné odlišné stanovisko sudcov Ryssdal, Bindschedler-Robert, Lagergren, Matscher, Sir Vincet Evans, Bernhardt a Gersing. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57486>

Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971 <https://www.icj-cij.org/case/53>

Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva vo veci A, B a C proti Írsku (z 16. decembra 2010, č. 25579/05) <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-102332>

Kontaktné údaje:

Bc. Dávid Bella

bella21@uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo námestie č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

PRÁVNA REGULÁCIA UMELEJ INTELIGENCIE V EÚ – ZAKÁZANÉ PRAKTIKY A VYSOKORIZIKOVÉ SYSTÉMY

Miroslav Čovan

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The aim of this thesis is to point out on the regulation of artificial intelligence systems in the European Union, especially in the light of recent newly adopted legislation. In the context of this legislation, the thesis characterises the prohibited practices in the use of artificial intelligence systems and approaches the issue of high-risk artificial intelligence systems.

Abstrakt: Cieľom tejto práce je poukázať na reguláciu systémov umelej inteligencie v prostredí Európskej únie s ohľadom na nedávnu - novoprijatú právnu úpravu. V kontexte tejto právnej úpravy práca charakterizuje zakázané praktiky pri používaní systémov umelej inteligencie a stručne približuje problematiku vysokorizikových systémov umelej inteligencie.

Keywords: artificial intelligence, European law, regulation, secondary law, prohibited practices, high-risk systems

Kľúčové slová: umelá inteligencia, európske právo, sekundárne právo, regulácia, zakázané praktiky, vysokorizikové systémy

1. ÚVOD

V dnešnom svete plnom technologických pokrokov nie je prekvapením, že umelá inteligencia sa za posledných pár rokov veľmi rýchlo vyvíja. Schopnosti umelej inteligencie pokročili na takú úroveň, že je dnes možné prostredníctvom rôznych platených aj neplatených programov a aplikácií, vytvoriť vskutku presvedčivé *deepfake* videá, generovať audiovizuálne výstupy, pripraviť si seminárnu prácu do školy, navrhovať programy a mnoho iného. Je preto prirodzené a žiaduce, že právo ako veda dynamická, musí na tieto nové skutočnosti reagovať.

Prvým komplexným právnym rámcom upravujúcim otázky fungovania umelej inteligencie v prostredí európskeho práva sa stalo nariadenie Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty únie (ďalej len „Nariadenie“).¹⁴⁴ Toto Nariadenie reflektuje dynamický vývoj a popularitu systémov umelej inteligencie a zakotvuje základný právny rámec ich používania.

Umelá inteligencia nie je len nástroj s výhradne pozitívnymi účinkami, pretože okrem výhod nesie jej rozmach so sebou aj určité riziká – či už dlhodobé alebo krátkodobé. Tie dlhodobé zahŕňajú napríklad obavy spojené s trhom práce a nahradením ľudskej pracovnej sily práve systémami umelej inteligencie. Toto Nariadenie sa však zameriava najmä na riešenie krátkodobých rizík, akými sú otázky ľudského dohľadu alebo ochrany súkromia.¹⁴⁵

2. ZAKÁZANÉ PRAKTIKY

Toto Nariadenie stanovuje harmonizované pravidlá používania systémov umelej inteligencie v únii, pričom stanovuje aj zákaz určitých praktík v oblasti používania takýchto systémov.

Systémom umelej inteligencie „je strojový systém dizajnovaný na prevádzku s rôznymi úrovňami samostatnosti, ktorý môže po nasadení prejavovať adaptabilitu a ktorý pre explicitné alebo implicitné ciele odvodzuje zo vstupov, ktoré dostáva,

¹⁴⁴ Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

¹⁴⁵ HORÁK, Otakar: EÚ schválila reguláciu umelej inteligencie. Odborník vysvetľuje, ako sa to dotkne deepfakov alebo čtbotov [online]. [cit. 12.04.2024]. Dostupné na <https://dennikn.sk/3894631/eu-schvalila-regulaciu-umelej-inteligencie-odbornik-vysvetluje-ako-sa-to-dotkne-deepfakov-alebo-četbotov/?ref=list>

spôsob generovania výstupov, ako sú predpovede, obsah, odporúčania alebo rozhodnutia, ktoré môžu ovplyvniť fyzické alebo virtuálne prostredie.¹⁴⁶

Nariadenie rozlišuje tri stupne rizík: neprijateľné riziko, vysoké riziko, nízke alebo minimálne riziko.¹⁴⁷ Najvyšší stupeň rizika – neprijateľné riziko, je spájané s rozporom hodnôt na ktorých je Európska únia postavená, napríklad s porušovaním základných práv, preto boli v článku 5 Nariadenia ustanovené niektoré spôsoby používania systémov umelej inteligencie ako zakázané praktiky.

2.1. Manipulačné techniky a techniky využívajúce zraniteľnosť

Medzi zakázané praktiky v oblasti používania umelej inteligencie patria praktiky, ktoré používajú podprahové techniky mimo vedomia osoby, s cieľom podstatne narušiť jej správanie. Je teda vylúčené, aby systém umelej inteligencie používal akékoľvek manipulatívne alebo klamlivé techniky, ktoré majú potenciál narušať správanie osoby využívajúcej tento systém.¹⁴⁸ Ako demonštratívny príklad podprahovej techniky Mesarčík uvádza situáciu zo života vodiča kamiónu: „Predstavte si vodiča kamiónu. Jeho zamestnávateľ má záujem, aby vodič vydržal za volantom čo najviac a prešiel veľa kilometrov. Tak by sa mohol vyvinúť systém, ktorý by monitoroval jeho životné funkcie. Ak by systém zistil, že vodič je unavený, pustil by mu sériu zvukov, videí alebo čohokoľvek, aby bol čo najviac bdely. Ale to by malo negatívny vplyv na zdravie vodiča.“¹⁴⁹

Rovnako je zakázané, aby systém umelej inteligencie využíval akúkoľvek zraniteľnosť osoby vyplývajúcu z príslušnosti danej osoby ku konkrétnej skupine osôb s cieľom podstatne narušiť ich správanie. Pod príslušnosťou osoby k skupine treba rozumieť príslušnosť vyplývajúcu z veku, ekonomickej alebo sociálnej situácie, prípadne zo zdravotného postihnutia.¹⁵⁰

Pre obe tieto zakázané praktiky zároveň platí, že ich dôsledkom je spôsobenie značnej ujmy a táto ujma bude spôsobená tej osobe, ktorá je manipulovaná, respektíve tej osobe, ktorá je zraniteľná.

2.2. Sociálne skórovanie

Zakazuje sa používanie systémov umelej inteligencie zo strany orgánov verejnej moci, resp. v ich mene, na účely hodnotenia osôb - tzv. *social scoring*¹⁵¹ (ďalej len „sociálneho skórovania“ alebo aj „sociálneho kreditu“). Systém sociálneho skórovania je kontroverzný systém aplikovaný v Číne.¹⁵²

Predstavuje akýsi nástroj spoločenskej kontroly, kde na základe monitorovania správania jednotlivcov je týmto jednotlivcom vyrátavaný sociálny kredit, na základe čoho sú potom ľudia označovaní za „dobrych občanov“ a „zlých občanov“. Na vyrátavanie sociálneho kreditu sa v Číne používa monitorovanie prostredníctvom kamerových záznamov s funkciou rozpoznávania tváre, ale posudzuje sa aj ich finančná situácia, vzorce utrácania peňazí, dokonca aj správanie na sociálnych sieťach. V dôsledku toho, aký sociálny kredit človek má, plynú mu výhody, ale aj nevýhody. Medzi výhody možno zaradiť zľavy z cestovného v MHD, či napríklad zľavy v múzeách, knižniciach alebo lepšiu pozíciu pri čerpaní úverov v bankách oproti tým, ktorí majú sociálny kredit nízky. Ak má človek nízky sociálny kredit, je zaradený na tzv. *čierny vládny zoznam*, dôsledkom čoho nebude môcť napríklad jazdiť v MHD, nebude môcť začať podnikáť, alebo dostať úver v banke.¹⁵³

¹⁴⁶ Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

¹⁴⁷ Dôvodová správa, Bod 5.2.2, k návrhu NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY, KTORÝM SA STANOVUJÚ HARMONIZOVANÉ PRAVIDLÁ V OBLASTI UMELEJ INTELEGENCIE (AKT O UMELEJ INTELEGENCII) A MENIA NIEKTORÉ LEGISLATÍVNE AKTY ÚNIE

¹⁴⁸ Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

¹⁴⁹ HORÁK, Otakar : EÚ schválila reguláciu umelej inteligencie. Odborník vysvetľuje, ako sa to dotkne deepfakov alebo čtbotov [online]. [cit. 12.04.2024]. Dostupné na <https://dennikn.sk/3894631/eu-schvalila-regulaciu-umelej-inteligencie-odbornik-vysvetluje-ako-sa-to-dotkne-deepfakov-alebo-četbotov/?ref=list>

¹⁵⁰ Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

¹⁵¹ Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

¹⁵² ROGIER, Creemers : China's Social Credit System: An Evolving Practice of Control [online]. [cit. 15.04.2024]. Dostupné na : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3175792

¹⁵³ Liang, F., Das, V., Kostyuk, N. and Hussain, M.M. (2018), Constructing a Data-Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure. Policy & Internet, 10: 415-453

Vysoká komisárka OSN pre ľudské práva Michelle Bacheletová vo svojej výročnej správe o práve na súkromie v digitálnom veku z roku 2021 uvádza, že *"používanie umelej inteligencie, ktoré je vo svojej podstate v rozpore so zákazom diskriminácie, by nemalo byť povolené. V súlade s týmito zásadami by sa malo zakázať napríklad sociálne bodovanie jednotlivcov vládami alebo systémami umelej inteligencie, ktoré kategorizujú jednotlivcov do skupín na základe zakázaných diskriminačných dôvodov."*¹⁵⁴ Je preto zjavné, že pri využívaní takýchto systémov dochádza k výraznému porušovaniu ľudských práv, a že používanie takýchto systémov v oblasti umelej inteligencie by bolo vo vážnom rozpore s hodnotami Európskej únie.

Možno označiť za pozoruhodné, ako sa situácia ohľadom systémov umelej inteligencie za ostatné roky dynamicky vyvinula. Nie je to tak dávno, čo uzrel svetlo sveta pôvodný návrh Nariadenia.¹⁵⁵ Bolo to v apríli 2021, a ak by sme vychádzali z pôvodného návrhu Nariadenia, kapitola o zakázaných praktikách by sa končila niekde na tomto mieste. Avšak do finálneho znenia Nariadenia sa zakoncipovalo niekoľko ďalších druhov zakázaných praktík.

2.3. Posúdenie rizika spáchania trestného činu

Ďalšou zakázanou praktikou je používanie systémov umelej inteligencie na posudzovanie rizika, s cieľom predvídať pravdepodobnosť toho, že človek spácha trestný čin, a to iba na základe profilovania človeka, respektíve posudzovania jeho osobnostných vlastností a charakteristík.¹⁵⁶

Definíciu pojmu profilovanie je možné nájsť v Nariadení Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (ďalej len „GDPR“). Podľa GDPR je profilovanie *„akákoľvek forma automatizovaného spracúvania osobných údajov, ktoré pozostáva z použitia týchto osobných údajov na vyhodnotenie určitých osobných aspektov týkajúcich sa fyzickej osoby, predovšetkým analýzy alebo predvídania aspektov dotknutej fyzickej osoby súvisiacich s výkonnosťou v práci, majetkovými pomermi, zdravím, osobnými preferenciami, záujmami, spoľahlivosťou, správaním, polohou alebo pohybom“*.¹⁵⁷ Ak by sme túto definíciu chceli veľmi zjednodušiť, mohli by sme povedať, že automatizovaný systém dostane určité vstupné údaje a na základe toho je schopný človeka analyzovať – vytvoriť jeho profil.

V súvislosti s touto zakázanou praktikou európsky zákonodarca odkazuje na prezumpciu nevinu a na to, že fyzické osoby by sa vždy mali posudzovať podľa ich skutočného správania a naopak, nikdy by sa nemali posudzovať podľa správania, ktoré na základe profilovania predikuje systém umelej inteligencie.

Výnimku z tohto zákazu predstavuje používanie systémov umelej inteligencie *„na podporu ľudského posúdenia zapojenia osoby do trestnej činnosti, ktoré je už založené na objektívnych a overiteľných skutočnostiach priamo spojených s trestnou činnosťou“*.¹⁵⁸ To v podstate znamená, že systém umelej inteligencie môže byť použitý na pomoc ľuďom pri rozhodovaní o tom, či osoba spáchala trestný čin, no len za prísneho predpokladu, že systém umelej inteligencie vychádza z objektívnych a overiteľných skutočností.

2.4. Vytváranie tvárových databáz a rozpoznávanie emócií

Medzi ďalšie zakázané praktiky používania systémov umelej inteligencie patria tie, ktoré vytvárajú alebo rozširujú databázy na rozpoznávanie tváre tým, že extrahujú tváre z internetu alebo zo záznamov bezpečnostných kamier.¹⁵⁹ Takýto postup vedie k intenzívnemu pocitu neustáleho dohľadu nad ľuďmi, v dôsledku čoho sa môžu prebúdať obavy, že naše aktivity sú neustále monitorované aj bez nášho súhlasu, respektíve aj bez našej vedomosti, a môžu viesť k porušovaniu základných práv, najmä práva na súkromie.

Systémy umelej inteligencie, ktorých účelom je identifikovanie alebo odvodzovanie emócií človeka v oblasti pracoviska a vzdelávacích inštitúcií sú takisto zakázané. Obavy pramenia z komplexnosti ľudských emócií, pretože rôzne

¹⁵⁴ Annual report of the United Nations High Commissioner for Human Rights and reports of the Office of the High Commissioner and the Secretary-General : *The right to privacy in the digital age* [online]. [cit. 15.04.2024]. Dostupné na : OHCHR | The right to privacy in the digital age: report (2021)

¹⁵⁵ Návrh NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY, KTORÝM SA STANOVUJÚ HARMONIZOVANÉ PRAVIDLÁ V OBLASTI UMELEJ INTELIGENCIE (AKT O UMELEJ INTELIGENCII) A MENIA NIEKTORÉ LEGISLATÍVNE AKTY ÚNIE

¹⁵⁶ Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

¹⁵⁷ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (všeobecné nariadenie o ochrane údajov)

¹⁵⁸ Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

¹⁵⁹ *Tamže*.

kultúry a jednotlivci prejavujú emócie rôznymi spôsobmi. Určité správanie sa teda nedá zovšeobecniť, najmä s ohľadom na individualitu jednotlivcov, a preto nie je možné prejavené emócie u každého človeka špecifikovať rovnako.

Systém na rozpoznávanie emócií treba na účely tohto nariadenia chápať tak, že ide o systém, ktorý na základe analýzy biometrických údajov osôb identifikuje alebo odvodzuje emócie týchto osôb.¹⁶⁰ Biometrickými údajmi sa podľa článku 4, bodu 14 GDPR rozumejú „osobné údaje, ktoré sú výsledkom osobitného technického spracúvania, ktoré sa týka fyzických, fyziologických alebo behaviorálnych charakteristických znakov fyzickej osoby a ktoré umožňujú alebo potvrdzujú jedinečnú identifikáciu tejto fyzickej osoby, ako napríklad vyobrazenia tváre alebo daktyloskopické údaje“.¹⁶¹

2.5. Kategorizácia osôb na základe biometrických údajov

Zakazuje sa aj používanie systémov umelej inteligencie, ktoré kategorizujú osoby na základe ich biometrických údajov (tzv. *biometrická kategorizácia*) s cieľom vyvodiť ich rasu, politické názory, náboženské presvedčenie alebo sexuálny život a sexuálnu orientáciu.¹⁶²

Biometrickou kategorizáciou treba na účely Nariadenia rozumieť zaradenie človeka do osobitných kategórií, na základe jeho biometrických údajov. Tento proces zahŕňa využitie jedinečných fyziologických alebo behaviorálnych charakteristík jednotlivca, ako sú odtlačky prstov, rozpoznávanie tváre, alebo iné biometrické údaje. Cieľom biometrickej kategorizácie môže byť identifikácia jednotlivca, prístupová kontrola alebo jednoducho klasifikácia jednotlivcov do určitých skupín na základe ich biometrických charakteristík. Človek teda môže byť kategorizovaný na základe svojho pohlavia, náboženstva, sexuálnej orientácie, ale aj farby očí, či na základe tetovaní.¹⁶³

Okrem toho systémy umelej inteligencie používané v akomkoľvek kontexte na kategorizáciu ľudí podľa citlivých alebo chránených charakteristík, ako je rasa, sexuálna alebo politická orientácia, predstavujú zjavnú a vážnu hrozbu diskriminácie.

Európsky dozorný úradník pre ochranu údajov (EDPS) a Európsky výbor pre ochranu údajov (EDPB) vydali spoločné stanovisko k zákonu o umelej inteligencii, v ktorom sa požaduje zákaz "systémov umelej inteligencie, ktoré kategorizujú jednotlivcov z biometrických údajov (napríklad z rozpoznávania tváre) do skupín podľa etnického pôvodu, pohlavia, ako aj politickej alebo sexuálnej orientácie alebo iných dôvodov diskriminácie zakázaných podľa článku 21 charty."¹⁶⁴

2.6. Dialková biometrická identifikácia

Poslednou zakázanou praktikou v oblasti systémov umelej inteligencie je používanie systémov dialkovej biometrickej identifikácie v reálnom čase, vo verejne prístupných priestoroch, na účely presadzovania práva.¹⁶⁵

V tomto nariadení je pojem "systém dialkovej biometrickej identifikácie" definovaný ako systém umelej inteligencie, ktorý identifikuje jednotlivcov bez ich aktívneho zapojenia, najčastejšie na diaľku, porovnávaním ich biometrických údajov s údajmi v referenčnej databáze, a to nezávisle na špecifických technológiách, postupoch alebo druhoch biometrických údajov. Takéto systémy dialkovej biometrickej identifikácie sa obvykle využívajú na detekciu viacerých jednotlivcov alebo ich správania súčasne, aby sa výrazne uľahčila identifikácia ľudí bez ich aktívnej účasti.

To však nezahŕňa prípady použitia systémov umelej inteligencie určených na biometrickú identifikáciu, ak jediným účelom je overiť totožnosť fyzickej osoby výlučne na účely prístupu k službe alebo odomknutia zariadenia. Jednoduchým príkladom môže byť skenovanie tváre alebo odtlačku prsta pri prihlasovaní sa do mobilného telefónu.

Výnimky z tejto zakázanej praktiky predstavujú prípady, kedy je nevyhnutné použitie takýchto systémov za účelom sledovania jedného z troch cieľov. Tieto ciele zahŕňajú cielené pátranie po obetiach únosov, obchodovania s ľuďmi alebo sexuálneho vykorisťovania, ako aj hľadanie nezvestných osôb. Ďalším cieľom je použitie takéhoto systému na predchádzanie

¹⁶⁰ Tamže.

¹⁶¹ Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (všeobecné nariadenie o ochrane údajov)

¹⁶² Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

¹⁶³ Tamže.

¹⁶⁴ EDPB-EDPS Joint Opinion 5/2021 on the proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) [online]. [cit.17.04.2024]. Dostupné online na : https://www.edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/edpbedps-joint-opinion/edpb-edps-joint-opinion-52021-proposal_en [cit.17.04.2024]. Dostupné online na : https://www.edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/edpbedps-joint-opinion/edpb-edps-joint-opinion-52021-proposal_en

¹⁶⁵ Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

konkrétne, závažnému ohrozeniu života alebo bezpečnosti ľudí, napríklad pred teroristickým útokom. Posledným z cieľov je lokalizácia alebo identifikácia podozrivých osôb zo spáchania závažných trestných činov, čo môže pomôcť pri vyšetrovaní a stíhaní týchto trestných činov. V tomto prípade však musí ísť o trestné činy uvedené v prílohe č. 2 Nariadenia, medzi ktoré patria napríklad: terorizmus, vražda alebo detská pornografia, za ktoré možno v dotknutom členskom štáte uložiť trest odňatia slobody, pri ktorom horná hranica trestnej sadzby je najmenej štyri roky.¹⁶⁶

3. VYSOKORIZIKOVÉ SYSTÉMY UMELEJ INTELEGENCIE

Ako už bolo spomínané, nariadenie z hľadiska toho, aké riziko je systém umelej inteligencie schopný predstavovať, diferencuje medzi tromi rôznymi druhmi rizík. Po systémoch opísaných v kapitole o zakázaných praktikách, ktoré z hľadiska Nariadenia predstavujú neprijateľné riziko, nasledujú vysokorizikové systémy umelej inteligencie.

Vysokorizikové systémy umelej inteligencie sú spôsobilé vytvárať vysoké riziko pre zdravie a bezpečnosť alebo pre základné práva. Aby mohol byť systém umelej inteligencie označený za vysokorizikový, je dôležité na aký účel a akým spôsobom sa má používať, a akú funkciu má plniť. Aby sa systém umelej inteligencie mohol považovať za vysokorizikový musia byť splnené obe podmienky ustanovené v článku 6 Nariadenia.

Prvou podmienkou je, že ide o systém umelej inteligencie, ktorý je určený na používanie ako bezpečnostný komponent výrobku alebo je sám takým výrobkom. Zároveň na túto podmienku nadväzuje druhá, ktorá ustanovuje, že takýto výrobok sa v súvislosti s uvedením daného výrobku na trh alebo do prevádzky musí podrobiť posúdeniu zhody treťou stranou.¹⁶⁷

Vysokorizikové systémy umelej inteligencie však Nariadenie upravuje aj v prílohe č.3. V tejto prílohe je špecifikované penzum oblastí, v prípade ktorých sa použitie systémov umelej inteligencie bude považovať za vysokorizikové. Ako príklad vysokorizikového systému v jednej z oblastí špecifikovaných v prílohe č.3 Nariadenia možno uviesť systémy umelej inteligencie, ktoré sa majú používať na nábor uchádzačov o zamestnanie. V tomto kontexte je zaujímavým prípad spoločnosti Amazon, ktorá mala ešte v roku 2014 záujem vytvoriť systém na automatizované triedenie životopisov. Tento systém mal fungovať tak, že sa mu predložilo množstvo životopisov a on vygeneroval niekoľko najlepších. No v roku 2015 si vývojári všimli, že systém bol diskriminačný voči ženám, čo bolo spôsobené tým, že umelá inteligencia prechádzala prevažne mužské životopisy predložené spoločnosti v posledných desiatich rokoch, na základe čoho dospela k záveru, že muži sú vhodnejší, a preto znižovala hodnotenie životopisov žien.¹⁶⁸

Nariadenie v prílohe č.3 momentálne pozná 8 druhov týchto oblastí, pričom každá obsahuje aj jednu či viacero podoblastí. Je však dôležité poznamenať, že tu existuje predpoklad nutnosti aktualizácie tohto zoznamu, preto sa Komisii udeľuje právomoc prijímať delegované akty s cieľom tento zoznam aktualizovať.¹⁶⁹ Stanovujú sa aj osobitné požiadavky na tieto vysokorizikové systémy a povinnosti prevádzkovateľov takýchto systémov, z ktorých niektoré vyberáme k bližšej špecifikácii.

3.1. Vybrané požiadavky na vysokorizikové systémy umelej inteligencie

Nariadenie povoľuje používanie vysokorizikových systémov umelej inteligencie za predpokladu, že spĺňajú určité minimálne záväzné požiadavky. Tieto minimálne požiadavky sú výsledkom dvojročných prípravných prác a vychádzajú z etických usmernení expertnej skupiny na vysokej úrovni pre umelú inteligenciu. Zaoberajú sa najmä bezpečnosťou, systémom riadenia rizík, transparentnosťou, správou údajov, uchovávaním dát, ľudským dohľadom, spoľahlivosťou a presnosťou.¹⁷⁰

3.1.1. Transparentnosť

¹⁶⁶ Tamže.

¹⁶⁷ Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

¹⁶⁸ HAMILTON, Asher Isobel : Amazon built an AI tool to hire people but had to shut it down because it was discriminating against women [online]. [cit. 20.04.2024]. Dostupné na : <https://www.businessinsider.com/amazon-built-ai-to-hire-people-discriminated-against-women-2018-10>

¹⁶⁹ Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

¹⁷⁰ Dôvodová správa, Bod 5.2.3, k návrhu NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY, KTORÝM SA STANOVUJÚ HARMONIZOVANÉ PRAVIDLÁ V OBLASTI UMELEJ INTELEGENCIE (AKT O UMELEJ INTELEGENCII) A MENIA NIEKTORÉ LEGISLATÍVNE AKTY ÚNIE

Vysokorizikové systémy umelej inteligencie musia byť navrhnuté tak, aby sa zabezpečila dostatočná transparentnosť ich prevádzky. Štátny tajomník Ministerstva investícií, regionálneho rozvoja a informatizácie Slovenskej republiky, Ivan Ivančin uvádza, že: „Tieto požiadavky majú zabezpečiť to, aby bolo jasné, že obsah bol vygenerovaný AI, a poskytnúť záruky proti generovaniu nelegálneho obsahu.“¹⁷¹

Pre zachovanie čo najvyššej úrovne transparentnosti musí byť k vysokorizikovému systému priložený návod, ktorý obsahuje jasné a úplné informácie o totožnosti prevádzkovateľa, spolu s jeho kontaktnými údajmi a údaje o charakteristike, schopnostiach a obmedzeniach výkonnosti vysokorizikového systému umelej inteligencie.¹⁷²

V roku 2020 Európska komisia vydala strategický dokument s názvom BIELA KNIHA o umelej inteligencii – európsky prístup k excelentnosti a dôvere.¹⁷³ V tomto dokumente sa uvádza, že nedostatočná transparentnosť v oblasti umelej inteligencie „sťažuje identifikáciu a dokazovanie možných porušení právnych predpisov vrátane právnych ustanovení, ktoré chránia základné práva, prisudzujú zodpovednosť a vymedzujú podmienky na uplatnenie nároku na náhradu škody.“¹⁷⁴ Je teda potrebné považovať požiadavku transparentnosti systémov umelej inteligencie za kľúčovú, nakoľko nemožnosť dokázania porušení právnych predpisov by jednoznačne predstavovala neželaný právny stav.

3.1.2. Presnosť, spoľahlivosť a kybernetická bezpečnosť

Vysokorizikové systémy umelej inteligencie musia počas svojho celého životného cyklu fungovať tak, aby sa vzhľadom na zamýšľaný účel dosiahla primeraná úroveň presnosti, spoľahlivosti a kybernetickej bezpečnosti. O úrovni a metrikách na meranie presnosti by mali byť používatelia informovaní v návode na použitie, ktorý musí byť priložený k vysokorizikovému systému umelej inteligencie. Je potrebné, aby tieto systémy boli navrhnuté tak, aby boli odolné voči pokusom neoprávnených tretích strán o zmenu ich používania, správania a výkonnosti.¹⁷⁵

Systémy umelej inteligencie v zásade môžu čeliť trom druhom útokov. Prvým z nich je útok na dôvernosť, kedy sa kybernetický útok zameriava na extrakciu dát a parametrov pri modeloch umelej inteligencie prostredníctvom ich kopírovania. Druhým je útok na zraniteľnosť, kedy sa kybernetický útok zameriava na odhaľovanie a zneužitie zraniteľností modelov. Tretí druh útoku má za cieľ ovplyvniť model, kedy prostredníctvom ovplyvňovania tréningového procesu dochádza k manipulácii rozhodnutí modelu.¹⁷⁶

4. ÚČINNOSŤ, UPLATŇOVANIE A SANKCIE

Toto Nariadenie nadobúda účinnosť dvadsiatym dňom po jeho uverejnení v Úradnom vestníku Európskej únie. Uplatňuje sa od 24 mesiacov od dátumu nadobudnutia účinnosti tohto nariadenia, avšak v článku 113 Nariadenie ustanovuje skoršie uplatňovanie v prípade ustanovení kapitoly I a kapitoly II.

Vzhľadom na to, že systematicky sú zakázané praktiky systémov umelej inteligencie zaradené do I. kapitoly Nariadenia, môžeme konštatovať, že regulácia zakázaných praktík musí byť uplatňovaná už po uplynutí šiestich mesiacov odo dňa účinnosti nariadenia. Odôvodnenie rozdielnej doby uplatňovania Nariadenia vychádza práve z už spomínaného diferencovania stupňov rizík, ktoré rôzne systémy umelej inteligencie predstavujú, pričom kategória neprijateľného rizika je takou dôležitou, že sa zákonodarcu rozhodol stanoviť pre ňu práve skoršiu uplatniteľnosť.¹⁷⁷

Je prirodzené, že Nariadenie upravujúce fungovanie systémov umelej inteligencie musí obsahovať aj sankčné mechanizmy. Tieto sankcie slúžia na presadzovanie povinností stanovených v Nariadení a na zaistenie efektivity tejto regulácie. V prípade systémov umelej inteligencie využívajúcich zakázané praktiky platí, že: „Za nedodržanie zákazov praktík

¹⁷¹ Dohoda štátov EÚ na akte o umelej inteligencii: Významný krok Slovenska k posilneniu dôvery a transparentnosti pri vývoji umelej inteligencie [online]. [cit. 23.04.2024]. Dostupné na: <https://mirri.gov.sk/aktuality/digitalna-agenda/dohoda-statov-eu-na-akte-o-umelej-inteligencii-vyznamny-krok-slovenska-k-posilneniu-dovery-a-transparentnosti-pri-vyvoji-umelej-inteligencie/>

¹⁷² Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

¹⁷³ ANDRAŠKO, J. a kol. Právo informačných a komunikačných technológií 2. Bratislava: TINCT, 2021, s. 293

¹⁷⁴ BIELA KNIHA o umelej inteligencii – európsky prístup k excelentnosti a dôvere. [online]. [cit. 24.04.2024]. Dostupné na : <https://op.europa.eu/sk/publication-detail/-/publication/ac957f13-53c6-11ea-aece-01aa75ed71a1/language-sk>

¹⁷⁵ Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

¹⁷⁶ ŠANTAVÝ, Peter: Umelá inteligencia – dobrý sluha a zlý pán? Bratislava : Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2023, s. 309, ISBN 978-80-88696-91-9 (pdf) [online]. [cit. 24.04.2024]. Dostupné na : <https://peter.santavy.cloud/production/ai-good-servant-and-bad-master/>

¹⁷⁷ Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

využívajúcich AI uvedených v článku 5 sa ukladajú správne pokuty až do výšky 35 000 000 EUR, alebo ak je páchatelom podnik, až do výšky 7 % jeho celkového celosvetového ročného obratu za predchádzajúci finančný rok, podľa toho, ktorá suma je vyššia.¹⁷⁸

Poskytovatelia vysokorizikových systémov umelej inteligencie sú povinní zabezpečiť ich súlad s požiadavkami na vysokorizikové systémy. Ak dôjde k porušeniu tejto povinnosti je možné uložiť poskytovateľom správne pokuty „až do výšky 15 000 000 EUR, alebo ak je páchatelom podnik, až do výšky 3 % jeho celkového celosvetového ročného obratu za predchádzajúci finančný rok podľa toho, ktorá suma je vyššia.“¹⁷⁹

5. ZÁVER

V predkladanej práci sme rozobrali základnú charakteristiku zakázaných praktík využívajúcich systémy umelej inteligencie, pričom sme poukázali na viaceré odborné stanoviská, ktoré prízvukujú dôležitosť tejto právnej úpravy a svojím spôsobom boli schopné ovplyvniť finálnu podobu danej regulácie. Snažili sme sa tiež o krátky úvod do problematiky vysokorizikových systémov umelej inteligencie, najmä s ohľadom na vybrané požiadavky, ktoré na tieto systémy právna úprava kladie.

Vzhľadom na to, že k prijatiu tejto právnej úpravy prišlo len nedávno, je náročné odhadnúť, ako veľmi bude efektívna, prípadne, či ďalšie kroky európskeho zákonodarcu budú dostatočne reflektovať vývoj systémov umelej inteligencie. Podľa nášho názoru je však daná právna úprava mimoriadne potrebným a veľkým krokom, ktorý potvrdzuje to, že právo musí byť dynamické a musí za každých okolností reagovať na spoločenskú situáciu a pokrok.

Použitá literatúra:

ANDRAŠKO, J. a kol. Právo informačných a komunikačných technológií 2. Bratislava: TINCT, 2021, s. 324

BIELA KNIHA o umelej inteligencii – európsky prístup k excelentnosti a dôvere. [online]. [cit. 24.04.2024]. Dostupné na : <https://op.europa.eu/sk/publication-detail/-/publication/ac957f13-53c6-11ea-aece-01aa75ed71a1/language-sk>

Dohoda štátov EÚ na akte o umelej inteligencii: Významný krok Slovenska k posilneniu dôvery a transparentnosti pri vývoji umelej inteligencie [online]. [cit.23.04.2024]. Dostupné na: <https://mirri.gov.sk/aktuality/digitalna-agenda/dohoda-statov-eu-na-akte-o-umelej-inteligencii-vyznamny-krok-slovenska-k-posilneniu-dovery-a-transparentnosti-pri-vyvoji-umelej-inteligencie/>

Dôvodová správa, Bod 5.2.2, k návrhu NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY,KTORÝM SA STANOVUJÚ HARMONIZOVANÉ PRAVIDLÁ V OBLASTI UMELEJ INTELIGENCIE (AKT O UMELEJ INTELIGENCII) A MENIA NIEKTORÉ LEGISLATÍVNE AKTY ÚNIE

EDPB-EDPS Joint Opinion 5/2021 on the proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) [online]. [cit.17.04.2024]. Dostupné online na : https://www.edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/edpb-edps-joint-opinion/edpb-edps-joint-opinion-52021-proposal_en

HAMILTON, Asher Isobel : Amazon built an AI tool to hire people but had to shut it down because it was discriminating against women [online]. [cit. 20.04.2024]. Dostupné na : <https://www.businessinsider.com/amazon-built-ai-to-hire-people-discriminated-against-women-2018-10>

High Commissioner and the Secretary-General : *The right to privacy in the digital age* [online]. [cit. 15.04.2024]. Dostupné na : OHCHR | The right to privacy in the digital age: report (2021)

HORÁK, Otakar: EÚ schválila reguláciu umelej inteligencie. Odborník vysvetľuje, ako sa to dotkne deepfakov alebo čatbotov [online]. [cit. 12.04.2024]. Dostupné na <https://dennikn.sk/3894631/eu-schvalila-regulaciu-umelej-inteligencie-odbornik-vysvetluje-ako-sa-to-dotkne-deepfakov-alebo-čatbotov/?ref=list>

Legislatívne uznesenie Európskeho parlamentu z 13. marca 2024 o návrhu nariadenia Európskeho parlamentu a Rady, ktorým sa stanovujú harmonizované pravidlá v oblasti umelej inteligencie (akt o umelej inteligencii) a menia niektoré legislatívne akty Únie (COM(2021)0206 – C9-0146/2021 – 2021/0106(COD))

Liang, F., Das, V., Kostyuk, N. and Hussain, M.M. (2018), Constructing a Data-Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure. *Policy & Internet*, 10: 415-453

Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2016/679 z 27. apríla 2016 o ochrane fyzických osôb pri spracúvaní osobných údajov a o voľnom pohybe takýchto údajov, ktorým sa zrušuje smernica 95/46/ES (všeobecné nariadenie o ochrane údajov)

¹⁷⁸ Tamže.

¹⁷⁹ Tamže.

Návrh NARIADENIE EURÓPSKEHO PARLAMENTU A RADY, KTORÝM SA STANOVUJÚ HARMONIZOVANÉ PRAVIDLÁ V OBLASTI UMELEJ INTELIGENCIE (AKT O UMELEJ INTELIGENCII) A MENIA NIEKTORÉ LEGISLATÍVNE AKTY ÚNIE
ROGIER, Creemers : China's Social Credit System: An Evolving Practice of Control [online]. [cit. 15.04.2024]. Dostupné na : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3175792

ŠANTAVÝ, Peter: Umelá inteligencia – dobrý sluha a zlý pán? Bratislava : Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2023, s. 309, ISBN 978-80-88696-91-9 (pdf) [online]. [cit. 24.04.2024]. Dostupné na : <https://peter.santavy.cloud/production/ai-good-servant-and-bad-master/>

Kontaktné údaje:

Bc. Miroslav Čovan

covan2@uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo námestie č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

PRÍNOS PRÍPADU BEMBA V OBLASTI SEXUÁLNYCH A RODOVÝCH ZLOČINOV

Martin Harbal'

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: This article discusses the contribution of the Bemba case to the field of sexual and gender based crimes („SRZ“). The article is structured in two main parts. The first chapter discusses the SRZ – what they include and what the differences between them are – also the ICC and its powers. The second chapter discusses the Bemba case, its contributions, its weaknesses, and the suggestions for improvements to international law, including a new definition of rape. The article also aims to raise awareness of SRZ, strengthen legal protection for victims and extend accountability for perpetrators. At the same time, it seeks to bring the issue of SRZ closer to the reader, as well as to highlight the importance of breaking down gender stereotypes.

Abstrakt: Tento článok sa zaoberá prínosom prípadu Bemba v oblasti sexuálnych a rodových zločinov (SRZ). Štruktúra článku sa delí do dvoch hlavných častí. Prvá kapitola sa venuje rozboru SRZ – čo zahŕňajú a aké majú znaky – ale aj MTS a jeho právomociam. Druhá kapitola sa zaoberá prípadom Bemba, jeho prínosmi, nedostatkami a následnom navrhnutí zlepšení medzinárodnoprávnej úpravy, vrátane novej definície znásilnenia. Cieľom článku je taktiež aj zvýšiť povedomie o SRZ, posilniť právnu ochranu obetí a rozšíriť zodpovednosť páchatelov. Zároveň sa snaží priblížiť čitateľovi problematiku SRZ, ako aj zdôrazniť dôležitosť búrania rodových stereotypov.

Keywords: sexual and gender based crimes, rape, International Criminal Court, Bemba, Statute of the ICC

Kľúčové slová: sexuálne a rodové zločiny, znásilnenie, Medzinárodný trestný súd, Bemba, Štatút MTS

1. ÚVOD

Sexuálne a rodové zločiny (ďalej tiež ako „SRZ“) patria k najodpornejším a najničivejším trestným činom, aké možno spáchať. Sú tiež jedny z najrozšírenejších, pričom každý rok sa ich obeťami stanú milióny ľudí.

Medzinárodné spoločenstvo dosiahlo významný pokrok pri uznávaní SRZ ako závažných trestných činov podľa medzinárodného práva. Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu (ďalej tiež ako „MTS“), ktorý nadobudol platnosť v roku 2002, zahŕňa znásilnenie, sexuálne otroctvo, vynútenú prostitúciu, nútené tehotenstvo, vynútenú sterilizáciu a iné formy sexuálneho násillia ako zločiny proti ľudskosti.

Cieľom článku je oboznámenie sa so zločinmi – sexuálnymi a rodovými na úrovni medzinárodného práva – čo sú to za zločiny, čo zahŕňajú a aké majú znaky. Ďalej rozobrať prípad Bemba a upriamiť na jeho prínosy, nedostatky a následne navrhnúť zlepšenie medzinárodnoprávnej úpravy v oblasti SRZ v súvislosti s predmetným prípadom, pričom snahou bude aj vymedziť novú komplexnejšiu definíciu znásilnenia. Cieľom článku je taktiež aj zvýšiť povedomie o SRZ a priblížiť čitateľovi problematiku SRZ, ako aj zdôrazniť dôležitosť búrania rodových stereotypov.

Kľúčové sa javí vymedzenie nového prvku pri znásilnení – súhlasu – ako aj judikovanie, že je znásilnenie rodovo neutrálny zločin, a teda že obeťou znásilnenia môže byť aj muž. Na druhej strane je potrebné sa popasovať aj so stále nevymedzenou eventualitou – znásilnenie muža ženou.

2. VYMEDZENIE A ROZBOR POJMOV

Sexuálne a rodové zločiny (SRZ) sú komplexným a závažným problémom, ktorý nás núti pozorne sa zamýšľať nad štruktúrou spoločnosti, mocenskými dynamikami a etickými otázkami. Táto kapitola slúži ako úvodná analýza problematiky.

2.1. Sexuálne a rodové zločiny

SRZ ako zločiny proti ľudskosti sa vykryštalizovali ako medzinárodný zločin v Londýnskej a Tokijskej charte a v rozsudkoch medzinárodných vojenských tribunálov po druhej svetovej vojne, pričom v písomných záznamoch sa objavujú dôkazy o zločinoch na základe pohlavia.¹⁸⁰

Rozoznávame pohlavie (ang. sex) a rod (ang. gender). Aby sme tieto pojmy pochopili komplexnejšie, rozoberme si ich význam.¹⁸¹

Sexuálne trestné činy zahŕňajú akékoľvek sexuálne správanie alebo aktivity, ktoré porušujú výslovný a dobrovoľný súhlas jednej alebo viacerých zúčastnených osôb alebo zákony, ktoré ich chránia. Porušujú sexuálnu autonómiu a telesnú integritu jednotlivca. Patria sem znásilnenie, sexuálne obťažovanie, sexuálne zneužívanie, obchodovanie s ľuďmi na účely sexuálneho vykorisťovania, sexuálna diskriminácia a iné formy sexuálneho násillia.

Rodovo podmienené trestné činy sú založené na diskriminácii na základe pohlavia alebo rodu a sú motivované na základe rodových nerovností a stereotypov, resp. sociálne konštruovaných úloh mužov a žien, ktoré sú im pripisované na základe ich pohlavia. Zatiaľ čo „pohlavie“ sa vzťahuje na fyzické a biologické charakteristiky žien a mužov, „rod“ sa používa na označenie pozorovateľných rozdielov medzi mužmi a ženami na základe spoločensky priradených rolí.¹⁸² Rodovo podmienené trestné činy môžu zahŕňať domáce násillie, nútené manželstvo, obťažovanie na základe pohlavia, genitálne zmrzačenie žien, nútená prostitúcia, vyhladzovanie mužov v čase vojny a iné formy násillia a diskriminácie založené na pohlaví. Patria sem aj iné formy ako fyzické alebo psychické zranenie osôb, napríklad ničenie alebo konfiškácia kultúrnych pamiatok alebo útoky na školy alebo nemocnice.¹⁸³

Sexuálne a rodové zločiny **môžu mať prepojenia**, ale nie sú úplne totožné. Napríklad, znásilnenie môže byť považované za formu sexuálneho zločinu, ale môže byť tiež motivované rodovými nerovnosťami a mocenskými dynamikami. Preto je dôležité brať do úvahy komplexnú povahu týchto zločinov.

Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu vo svojom článku 7 ods. 3 definuje rod na účely štatútu tak, že ho chápe ako termín poukazujúci v spoločenskom kontexte na obe pohlavia, muža a ženu. Patrí sem napríklad sexuálna orientácia, rodová identita a rodové vyjadrenie, napríklad „žena“, „muž“, „dievča“ a „chlapec“.¹⁸⁴ Štatút vychádza z konzervatívnej definície rodu, muž a žena, a to z dôvodu, že mnohé štáty by neratifikovali širšiu definíciu. Zaujímavosťou je, že namiesto „rod“ používa slovenský preklad chybné slovo „pohlavie“. Pôvod bude pravdepodobne vo francúzskej jazykovej verzii, ktorá používa termín „sexe“, kde francúzsky zreteľne nediferencuje medzi „sexe“ v biologickom a sociálnom zmysle (rodom).¹⁸⁵ Na upresnenie tejto verzie vydal Úrad prokurátora MTS dokument, ktorým zjednotil výklad rodu s anglickou verzou – gender (ang.) ako genre (fra.).¹⁸⁶

Podľa medzinárodného práva tieto pojmy spoločne označujú činy sexuálneho a rodovo podmieneného násillia, ktoré sú medzinárodným právom uznané za zločiny a porušenia základných ľudských práv.

Na to, aby sa sexuálne a rodovo motivované trestné činy kvalifikovali ako trestné činy podľa medzinárodného práva, sa zvyčajne vyžadujú určité kľúčové prvky:

Nedovolený čin – čin musí byť spáchaný bez dobrovoľného a informovaného súhlasu obeť. Súhlas by nemal obsahovať žiadnu formu nátlaku alebo manipulácie.

Diskriminácia – pri spáchaní trestného činu musí byť súčasne prítomným faktorom pohlavie alebo rod. Obeť je terčom útoku z dôvodu svojho pohlavia alebo rodu, čo odráža širší model diskriminácie.

Závažnosť – tieto trestné činy sú natoľko závažné, že si vyžadujú medzinárodný záujem a zásah. Často sa kategorizujú ako zločiny proti ľudskosti, vojnové zločiny alebo v niektorých prípadoch genocída, v závislosti od kontextu, v ktorom sa vyskytujú.

Rovnako aj páchateľ musí naplňať jednotlivé atribúty, a to, že chcel spôsobiť závažné porušenie základných práv alebo vedel, že k nemu dôjde pri bežnom priebehu udalostí; mal osobitný úmysel diskriminovať; a vedel, že konanie je súčasťou rozsiahleho alebo systematického útoku, alebo mal v úmysle, že bolo súčasťou útoku.¹⁸⁷

¹⁸⁰ The Office of the Prosecutor: Policy on the Crime of Gender Persecution. International Criminal Court : Hague, 2022, s. 5.

¹⁸¹ Seminár Amnesty international k sexuálnemu a rodovému násilliu a súhlasu pri pohlavnom styku.

¹⁸² MAREČEK, L.: ICC: Prosecutor v. Dominic Ongwen (Judgment on the Appeal of Mr Ongwen against the Decision of Trial Chamber IX of 4 February 2021 Entitled “Trial Judgement”). Bratislava Law Review, 7(1), 2023, s. 131 ISSN 2644-6359. <https://doi.org/10.46282/blr.2023.7.1.353>

¹⁸³ Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes; Policy on Cultural Heritage.

¹⁸⁴ The Office of the Prosecutor: Policy on the Crime of Gender Persecution. International Criminal Court : Hague, 2022, s. 3.

¹⁸⁵ MAREČEK, L.: Rodové zločiny podľa medzinárodného práva; Justičná revue, 76, 2024, č. 1, s. 33.

¹⁸⁶ Tamže s. 34.

¹⁸⁷ The Office of the Prosecutor: Policy on the Crime of Gender Persecution. International Criminal Court : Hague, 2022, s. 17.

2.2. Medzinárodný trestný súd a jeho miesto

Tzv. ad hoc tribunály ako ICTY a ICTR boli finančne náročné a štáty neboli vždy ochotné sa podieľať na ich fungovaní, čo súvisí aj s politickou nevhodnosťou stíhať svojich občanov, pretože na jednej strane má krajina vlastné problémy po vojne¹⁸⁸ (zničená infraštruktúra, oslabený právny systém, potreba zabezpečenia základných potrieb, ktoré potrebujú občania k životu), no na druhej strane jedna časť obyvateľstva namiesto toho, aby zločinca odsúdila, vyhlasuje ho za národného hrdinu.¹⁸⁹

Dostali sme sa pred otázku, či by bolo vhodnejšie vytvoriť stály trestný súd, ktorý by stíhal páchatelov najväznejších zločinov podľa medzinárodného práva.¹⁹⁰ A tak vznikol v roku 1998 na Diplomatickej konferencii splnomocnených zástupcov na založenie Medzinárodného trestného súdu uskutočnenej v Ríme Medzinárodný trestný súd (ďalej ako „MTS“). Jeho štatút (ďalej ako „Štatút MTS“ alebo „Štatút“) nadobudol platnosť 1. júla 2002 a je podľa neho možné stíhať zločiny, ktoré boli spáchané po nadobudnutí jeho platnosti.¹⁹¹

MTS má právomoc stíhať trestný čin genocídy, zločiny proti ľudskosti, vojnové zločiny a trestný čin agresie. Na rozdiel od konkurenčnej jurisdikcie (ako pri ICTY a ICTR) má „len“ komplementárnu. Navyše má širokú pôsobnosť a ako prvý zahŕňa rodové zločiny do svojej pôsobnosti.

3. PRÍNOS ROZHODOVACEJ ČINNOSTI MTS

Činnosť ICTY a ICTR bola kľúčová pre správny vývoj medzinárodného práva v oblasti SRZ, čo umožnilo aj MTS plynulo nastúpiť na vlnu ďalšieho vývoja, ktorý je rovnako nedocenený ako skoršie tribunály. Rozoberieme prípad Bemba, v ktorom síce vydal senát prvej inštancie odsudzujúci rozsudok, avšak odvolací senát pána Bembu oslobodil. Nemení to však nič na tom, že bol tento prípad prelomový a ustálil niektoré dlho nevyriešené problémy v oblasti SRZ.

3.1. Jean-Pierre Bemba Gombo¹⁹²

Podľa senátu pán Bemba pôsobil ako vojenský veliteľ a mal účinnú kontrolu nad jednotkami Mouvement de libération du Congo (ďalej len „MLC“), na základe čoho je zodpovedný podľa článku 28 písm. a) Štatútu MTS za zločiny proti ľudskosti (vraždy a znásilnenia) a vojnové zločiny (vraždy, znásilnenia a plienenie), ktoré spáchali jednotky MLC v Stredoafrickej republike medzi rokmi 2002 a 2003. Odvolací senát zistil chyby, ktoré ovplyvnili rozhodnutie senátu o odsúdení pána Bembu a usúdil, že je vhodné zrušiť jeho odsúdenie a vyniesť oslobodzujúci rozsudok.¹⁹³ Prípad má však čo ponúknuť, pretože ako prvý vymedzil, že znásilnenie sa môže vzťahovať aj na mužov, no zároveň rozšíril jeho definíciu aj v iných smeroch.

Prípad Bemba významne posunul judikatúru súdu v súvislosti so stíhaním SRZ zahŕňajúceho znásilnenie mužov.¹⁹⁴ Senát zdôraznil, že definícia znásilnenia podľa Štatútu je rodovo neutrálna, preto prienik (ako prvý materiálny prvok znásilnenia) v právnom rámci Súdu zahŕňa penetráciu rovnakého pohlavia a zahŕňa páchatelov aj obeť mužského a ženského pohlavia.¹⁹⁵ Zopakoval tiež aj vymedzenie znásilnenia pred ICTY v prípade Anto Furundžija¹⁹⁶ a dodáva, že prienik do análneho alebo genitálneho otvoru obetí akýmkoľvek predmetom alebo časťou tela sa rovná znásilneniu a že orálny prienik je rovnako ponižujúci a traumatizujúci ako vaginálny alebo análny prienik.¹⁹⁷ Druhý materiálny prvok znásilnenia podrobne opisuje okolnosti a podmienky, ktoré dávajú zásah do tela obeť alebo páchatel trestný charakter. Stanovuje, že aby zásah do tela osoby predstavoval znásilnenie, musí byť spáchaný za jednej alebo viacerých zo štyroch možných

¹⁸⁸ ČENTÉŠ J. a kolektív: Vojnové trestné činy a ich trestanie v súčasnosti. 1. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave. Právnická fakulta, 2014 s. 133 ISBN 978-80-7160-376-4.

¹⁸⁹ Tamže.

¹⁹⁰ VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kolektív. Medzinárodné právo verejné. Osobitná časť. Bratislava : Wolters Kluwer s. r. o., 2013, s. 436, ISBN 978-80-8168-376-3.

¹⁹¹ Článok 11 Štatútu MTS.

¹⁹² Jean-Pierre Bemba Gombo case. ICC-01/05-01/08.

¹⁹³ Jean-Pierre Bemba Gombo case. ICC-01/05-01/08. Case information sheet. Dostupné na: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CaseInformationSheets/BembaEng.pdf>

¹⁹⁴ Natacha Bracqu, Sexual and Gender-Based Violence: What Legacy for the New ICC Prosecutor, in Takeh B.K. Sendze, Adesola Adeboyejo, Howard Morrison and Sophia Ugwu (eds), Contemporary International Criminal Law Issues: Contributions in Pursuit of Accountability for Africa and the World, 2023, TMC Asser Press, s 340; Bridget Mannix, A quest for justice: Investigating sexual and gender-based violence at the international criminal court, January 2014, James Cook University Law Review, Vol 21, s 22.

¹⁹⁵ Jean-Pierre Bemba Gombo case. ICC-01/05-01/08. Para. 99 – 100.

¹⁹⁶ Znásilnenie je „pohlavné preniknutie, aj keď len mierne, buď do vagíny alebo konečníka obeť penisom páchatel'a alebo akýmkoľvek iným predmetom, ktorý páchatel' použil, alebo do úst obeť penisom páchatel'a, ak sa takéto preniknutie uskutoční pod nátlakom alebo násilím alebo hrozbou násilia voči obeť alebo tretej osobe.“ In: Anto Furundžija case (No. IT-95-17/1). ICTY. Para. 185.

¹⁹⁷ Jean-Pierre Bemba Gombo case. ICC-01/05-01/08. Para. 101.

okolností: (i) násilím; ii) hrozbou násilia alebo nátlaku; iii) využitím nátlakového prostredia; alebo iv) voči osobe neschopnej dať skutočný súhlas. Ako už bolo uvedené, jednou z možných okolností znásilnenia, ako sa uvádza v skutkových podstatách trestných činov, je, že páchatel „využije nátlakové prostredie“¹⁹⁸. Štatút však súhlas nevyžaduje. Preto v prípade, že sa preukáže „násilie“, „hrozba násilím alebo nátlakom“ alebo „využitie nátlakového prostredia“, obžaloba nemusí dokazovať nedostatok súhlasu obeť.¹⁹⁹ Napokon, štvrtou možnou okolnosťou je, že zásah do tela obeť môže tiež predstavovať znásilnenie, ak je spáchaný „na osobe neschopnej dať skutočný súhlas“. V poznámkach pod čiarou č. 16 a 64 k prvkom trestných činov sa objasňuje, že „osoba môže byť neschopná dať skutočný súhlas, ak je ovplyvnená prirodzenou, vyvolanou alebo vekom podmienenou neschopnosťou“. V takýchto prípadoch bude musieť prokuratúra iba preukázať, že schopnosť obeť dať skutočný súhlas bola ovplyvnená prirodzenou, vyvolanou alebo vekom podmienenou nespôsobilosťou. Senát konštatuje, že je potrebné, aby bola preukázaná len jedna zo štyroch alternatívnych možných okolností²⁰⁰.

Keďže Štatút nestanovuje osobitný psychický prvok pre trestný čin znásilnenia, uplatňujú sa požiadavky článku 30 týkajúce sa úmyslu a vedomosti. Pri „úmysle“ musí byť preukázané, že páchatel úmyselne spáchal čin znásilnenia. Ten bude preukázaný, ak sa preukáže, že páchatel chcel vykonať konanie, aby došlo k preniknutiu. Pri „vedomosti“ sa zas musí preukázať, že páchatel si bol vedomý, že čin bol spáchaný násilím, hrozbou násilia alebo nátlakom, využitím nátlakového prostredia alebo voči osobe neschopnej dať skutočný súhlas.²⁰¹

Senát sa vyrovnával aj s nútenou nahotou, kedy obvinil Bembu zo sexuálneho násilia za to, že nútil mužov a ženy vyzliekať sa na verejnosti, aby ich ponižil.²⁰² Obvinenia z nútenej nahoty neboli nakoniec na MTS potvrdené, ale prokuratúra ich navrhla pri žiadosti o vydanie zatykača, ktorý zahŕňal aj iné formy sexuálneho násilia predstavujúce zločin proti ľudskosti a vojnový zločin.²⁰³ Prokuratúra odlíšila iné formy sexuálneho násilia podľa článku 7 ods. 1 písm. g) Štatútu od znásilnenia, ktoré si vyžaduje vniknutie vedúce k penetrácii. Poznamenala teda, že za trestný čin sexuálneho násilia možno považovať čin sexuálnej povahy, ktorý nezahŕňa vniknutie do tela.²⁰⁴ Podobný scenár sa odohral aj v prípade Akayesu, v ktorom obžaloba obvinila pána Akayesu z činov sexuálneho násilia vrátane sexuálneho zneužívania vo forme nútenej nahoty. Vo svojom rozhodnutí o zatykači na pána Bembu senát prípravného konania zistil, že nútené verejné vyzliekanie nepredstavuje formu sexuálneho násilia porovnateľnú so závažnosťou iných trestných činov uvedených v článku 7 ods. 1 písm. g) Štatútu, a preto toto obvinenie zo zatykača vylúčil.²⁰⁵ Senát zistil, že toto konanie možno charakterizovať výlučne ako vojnový zločin útoky proti osobnej dôstojnosti.²⁰⁶ Toto rozhodnutie sa odchylovalo od ustálenej judikatúry ad hoc tribunálov, keďže bolo možné odkázať na zistenie ICTR vo veci Akayesu, že nútené obnažovanie môže predstavovať akt sexuálneho násilia ako vojnový zločin a zločin proti ľudskosti. Mohol sa uviesť aj odkaz na históriu vypracovania iných foriem sexuálneho násilia počas rokovaní o Štatúte, ktorý mal v úmysle zachytiť aj nútenú nahotu. Odporúča sa, aby prokuratúra napriek judikatúre Bemba naďalej obviňovala, ak je to podložené dôkazmi, nútenú nahotu aspoň alternatívne ako sexuálne násilie.²⁰⁷

Oslobodujúci rozsudok nad pánom Bombom je jedným z najvýznamnejších príkladov doteraz nevysvetliteľného odklonu od predchádzajúcej súdnej praxe MTS.²⁰⁸ Odklonilo sa od ustálenej judikatúry MTS a inej medzinárodnej judikatúry viacerými spôsobmi vrátane i) úlohy odvolacieho senátu pri preskúmaní potenciálnych skutkových chýb v rozsudkoch senátu a praxe rešpektovať rozhodnutia súdu; ii) sporných alebo nových výkladov Rímskeho štatútu alebo aj iii) nedostatku podrobného výkladu článku 28 o zodpovednosti velenia.²⁰⁹ Pred týmto rozhodnutím²¹⁰ predchádzajúca „odvolacia“

¹⁹⁸ Znásilnenie je „fyzický zásah sexuálnej povahy spáchaný na osobe za okolností, ktoré sú nátlakové“. Súd tu prvýkrát na medzinárodnej úrovni uviedol definíciu znásilnenia.

Nátlakové okolnosti nemusia byť preukázané prejavom fyzickej sily. Vyhrážky, zastrašovanie, vydieranie a iné formy nátlaku, ktoré využívajú strach alebo úfalstvo, môžu predstavovať nátlak a ten môže byť vlastný určitým okolnostiam, ako je ozbrojený konflikt alebo vojenská prítomnosť Interahamwe medzi utečeneckými ženami z kmeňa Tutsi v komunite úradu. In: Akayesu case (ICTR-96-04). ICTR. Para. 598 a 688.

¹⁹⁹ Tamže para. 105 a 106.

²⁰⁰ Tamže para. 107 a 108.

²⁰¹ Tamže para. 110 – 112.

²⁰² Situation in the Central African Republic, Prosecutor's Submission on Further Information and Materials, ICC-01/05-01/08-29-Red, 27 May 2008, s 8.

²⁰³ Bemba case. Prosecutor's Application for Warrant of Arrest under Article 58, ICC-01/05-01/08-26-Red, 9. mája 2008, s. 9-10.

²⁰⁴ Situation in the Central African Republic, Prosecutor's Submission on Further Information and Materials, ICC-01/05-01/08-29-Red, 27 May 2008, p 8.

²⁰⁵ Jean-Pierre Bemba Gombo case. ICC-01/05-01/08. Para. 39 a 40, 62 a 63.

²⁰⁶ Tamže.

²⁰⁷ Women's Initiatives for Gender Justice. Judicial approaches to sexual and gender-based crimes at the international criminal court. Hague. December 2023, s. 58, ISBN 979-8-88940-268-8.

²⁰⁸ Tamže s. 74.

²⁰⁹ The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Judgment on the appeal of Mr Jean-Pierre Bemba Gombo against Trial Chamber III's "Judgment pursuant to Article 74 of the Statute", ICC-01/05-01/08-3636-Red, 8 June 2018; Leila N. Sadat, Fiddling While Rome Burns? The Appeals Chamber's Curious Decision in Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, 12 June 2018, EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law.

²¹⁰ The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Dissenting Opinion of Judge Sanji Mmasenono Monageng and Judge Piotr Hofmański, ICC-01/05-01/08-3636-Anx1-Red, 8 June 2018, para 3.

judikatúra MTS stanovovala, že ak senát prijal isté skutkové zistenia, a existovali dôvody na ich spochybnenie, odvolací senát by nezasahoval, ibaže by existovala vážna pochybnosť o tom, či senát konal s primeranou starostlivosťou a uvážením.²¹¹

Problematické je aj odškodnenie obetí. Po oslobodení pána Bemba vydal senát konečné uznesenie o odškodnení, v ktorom uviedol, že je viazaný právnymi obmedzeniami Štatútu, aby nariadil odškodnenie len odsúdenému obvinenému.²¹²

Tento prípad podčiarkol dôležitosť zahrnutia mužských obetí sexuálneho násillia do medzinárodného práva a potrebu zabezpečiť spravodlivosť a ochranu pre všetky obeť. Rozhodnutie MTS v tomto prípade ukazuje, že sexuálne zločiny nie sú obmedzené len na ženy, a že medzinárodné právo sa musí zaoberať aj takýmito prípadmi.

3.2. Nedostatky a návrhy na zlepšenie

Napriek prínosu, ktorý svojou činnosťou predostrel MTS, je stále niekoľko nedostatkov, ktoré je potrebné odstrániť. Je potrebné však dodať, že aj napriek nutnej zmene je jeho doterajšia činnosť na vysokej úrovni.

Pozorný čitateľ si všimne fakt, že aj napriek mnohým definíciám znásillenia je tá „všeobjímajúca“ stále za horizontom. Významný posun, ktorý je viditeľný v prípade Bemba, je to, že Súd zahrnul ako prvok znásillenia súhlas so stykom, ako aj to, že ustanovil znásillenie ako rodovo neutrálny zločin. No stále v definícii chýba znásillenie muža ženou – operuje neustále s pojmom penetrácia, čo však zo strany ženy (okrem častí tela a predmetov) nie je možné. Okrem toho sa javí ako lepšia možnosť aj to, že by mala byť definícia súčasťou písaného prameňa pre jej väčšiu prehľadnosť a legitimitu. Na základe súdom a právnou doktrínou predostretých definícií som dospel k názoru, že definícia znásillenia by mala znieť takto: „Znásillenie predstavuje pohlavné preniknutie, orálny alebo análny sex, alebo penetráciu inou časťou tela alebo akýmkoľvek predmetom, ktoré sú vykonávané násillím, zastráňovaním, z nadradeného postavenia alebo inou formou nátlaku a ktoré sú uskutočnené bez súhlasu obeť, a to bez ohľadu na pohlavie a rod.“. Pričom druhý odsek by znel: „Pri osobách neschopných prejavíť nesúhlas z dôvodu ich prirodzenej, vyvolanej alebo vekom podmienenej neschopnosti ho udeliť sa nesúhlas predpokladá.“.

Ďalej je potrebné sa vysporiadať s nútenou nahotou, resp. núteným vyzliekaním na verejnosti. ICTR v prípade Akayesu to kvalifikoval ako sexuálne násillie.²¹³ MTS v prípade Bemba však rozhodol, že tento čin nepredstavuje formu sexuálneho násillia porovnateľnú so závažnosťou iných trestných činov uvedených v článku 7 ods. 1 písm. g) Štatútu. Senát tiež odmietol zahrnúť toto konanie medzi iné formy sexuálneho násillia ako vojnový zločin a zistil, že toto konanie možno charakterizovať výlučne ako vojnový zločin urážanie ľudskej dôstojnosti. Týmto výrokom sa odchyľil od ustálenej judikatúry ad hoc tribunálov a ostáva pod kritikou do dnešného dňa. Dokonca pri prijímaní Štatútu MTS sa rokovalo o zahrnutí nútenej nahoty ako inej formy sexuálneho násillia. Chcem tým upozorniť na to, že je potrebné sa pridržiavať princípu právnej istoty, pretože jej porušenie má ďalekosiahle dôsledky, najmä vo forme oslobodenia páchatelä a s tým spojenej nemožnosti odškodniť obeť.

Nakoniec by som upozornil aj na súhlas, ktorý bol rozhodnutím zahrnutý ako prvok znásillenia, na ktorom je potrebné trvať (pod to treba rátať aj prezumpciu nesúhlasu pri osobách neschopných vyjadriť nesúhlas²¹⁴). Je nevyhnutné, aby osoba, ktorá má mať sexuálny styk, s tým bola uzrozumená a prejavila s tým slobodný a ničím neobmedzený súhlas. Týmto výrokom sa napíňa jedna z požiadaviek medzinárodných organizácií, odborníkov, ale aj verejnosti k prvkom, ktoré by malo znásillenie obsahovať. Problém je však to, že nie vždy je možné súhlas dokázať alebo vyvrátiť. S problematikou súhlasu sa spájajú mnohé kontroverzie, napríklad či je potrebné pred pohlavným stykom uzatvárať zmluvu o tom, že s ním osoby súhlasia. Touto cestou by sme sa mohli dostať až k absurdnosti, že by bola nevyhnutná prítomnosť svedkov, ktorí by dosvedčili, že k súhlasu došlo a že súhlas pretrváva až do konca pohlavného styku. Samozrejme, nemám v úmysle devalvovať podmienku súhlasu, je to pozitívny krok vpred, ktorý by sa mal zapracovať aj do vnútroštátnych poriadkov.

4. ZÁVER

Je pozitívne, že znásillenie prechádza neustálymi zmenami, avšak doteraz nie je konsenzuálne prijaté jednotné znenie, nielo jeho písomné zakotvenie.

Vysvetlili sme si, čo sú to sexuálne a čo rodové zločiny. Sexuálne zločiny sú založené na sexuálnom chťiči – teda napríklad chlap znásillí ženu, kvôli pudovej chuti na sex. Rodové zločiny sú však založené na spoločnosťou vytvorených rodových stereotypoch muža a ženy. Najlepšie sa to demonštruje na príklade ženy ako osoby v domácnosti starajúcej sa o jej

²¹¹ The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, Judgment on the appeal of Mr Thomas Lubanga Dyilo against his conviction, ICC-01/04-01/06-3121-Red, 1. december 2014, para 21.

²¹² The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Final Decision on the Reparations Proceedings, ICC-01/05-01/08-3653, 3 August 2018, para 3, 6-7.

²¹³ Akayesu case (ICTR-96-04). ICTR. Para. 687.

²¹⁴ Vid' podkapitola 2.1.

chod a zabezpečujúcej citovú stránku rodiny. Zatiaľ čo muž je predurčený na prácu a obživu zvyšku rodiny. K tomu môžeme pridať aj očakávanie od muža piť alkohol a fajčiť. Je to teda zločin, ktorý vyplýva z umelého konštruktu tej-ktorej spoločnosti. Aj znásilnenie môže predstavovať rodový zločin, ak je založené na tom, že žena má byť mužovi sexuálne k dispozícii – že je to jej úloha. Oba druhy zločinov, sexuálne a rodové, spolu môžu súvisieť, no zároveň predstavuje každý svoju vlastnú kategóriu, inak povedané môžu mať vzájomné prepojenia, ale nie sú plne totožné.

Vytvorením MTS sa začala nová kapitola v stíhaní medzinárodných zločinov a zločincov. Jeden z nich je práve prípad Bemba, na ktorého je zameraný predmetný článok. Súd sa tu vysporiadal s viacerými nejasnosťami. Súd prvýkrát rozhodol o tom, že zločin znásilnenia je rodovo neutrálny, a teda že sa môže stať obeťou aj muž. Toto je veľmi dôležitý výrok, pretože aj napriek menšiemu počtu prípadov, stúpajú mužské obeť, ktoré taktiež nemôžu ostať zabudnuté a neodškodnené. Problém je to, že aj napriek zväčšeniu rozsahu obetí, nezahŕňa všetky. Hovorím o prípadoch, kedy je muž znásilnený ženou. Stále sa nájdu také, na ktoré sa definícia nevzťahuje. Ďalším významným krokom vpred je podmienenie styku súhlasom. Tým sa naplní nielen záväzok voči obetiam, ale aj voči odborníkom, ktorí roky žiadali, aby tento prvok bol súčasťou vymedzenia znásilnenia.

Javí sa ako potrebné prísť s novou a komplexnou definíciou, čo som si taktiež uložil za cieľ. Domnievam sa, že by mala definícia znásilnenia znieť takto: „*Znásilnenie predstavuje pohlavné preniknutie, orálny alebo análny sex, alebo penetráciu inou časťou tela alebo akýmkoľvek predmetom, ktoré sú vykonávané násilím, zastražovaním, z nadradeného postavenia alebo inou formou nátlaku a ktoré sú uskutočnené bez súhlasu obeť, a to bez ohľadu na pohlavie a rod.*“. Pričom druhý odsek by znel: „*Pri osobách neschopných prejaviti nesúhlas z dôvodu ich prirodzenej, vyvolanej alebo vekom podmienenej neschopnosti ho udeliti sa nesúhlas predpokladá.*“.

Som toho názoru, že som naplnil čiastkové ciele, a teda aj hlavný cieľ.

Použitá literatúra:

Odborná literatúra:

ČENTĚŠ J. a kolektív: Vojnové trestné činy a ich trestanie v súčasnosti. 1. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave. Právnická fakulta, 2014, ISBN 978-80-7160-376-4.

MAREČEK, L.: ICC: Prosecutor v. Dominic Ongwen (Judgment on the Appeal of Mr Ongwen against the Decision of Trial Chamber IX of 4 February 2021 Entitled "Trial Judgement"). Bratislava Law Review, 7(1), 2023, ISSN 2644-6359. Dostupné na: <https://doi.org/10.46282/blr.2023.7.1.353>

MAREČEK, L.: Rodové zločiny podľa medzinárodného práva; Justičná revue, 76, 2024, č. 1.

Natacha Bracq, Sexual and Gender-Based Violence: What Legacy for the New ICC Prosecutor, in Takeh B.K. Sendze, Adesola Adeboyejo, Howard Morrison and Sophia Ugwu (eds), Contemporary International Criminal Law Issues: Contributions in Pursuit of Accountability for Africa and the World, 2023, TMC Asser Press, s 340; Bridget Mannix, A quest for justice: Investigating sexual and gender-based violence at the international criminal court, January 2014, James Cook University Law Review, Vol 21.

Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes; Policy on Cultural Heritage.

Rosemary Grey, Reproductive Crimes in International Criminal Law, in Indira Rosenthal, Susana SaCouto and Valerie Oosterveld (eds), Gender and International Criminal Law, 14 July 2022, Oxford University Press.

Seminár Amnesty international k sexuálnemu a rodovému násiliu a súhlasu pri pohlavnom styku.

The Office of the Prosecutor: Policy on the Crime of Gender Persecution. International Criminal Court : Hague, 2022.

The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Judgment on the appeal of Mr Jean-Pierre Bemba Gombo against Trial Chamber III's "Judgment pursuant to Article 74 of the Statute", ICC-01/05-01/08-3636-Red, 8 June 2018; Leila N. Sadat, Fiddling While Rome Burns? The Appeals Chamber's Curious Decision in Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, 12 June 2018, EJIL: Talk! Blog of the European Journal of International Law.

VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kolektív. *Medzinárodné právo verejné. Osobitná časť*. Bratislava : Wolters Kluwer s. r. o., 2013, s. 416 ISBN 978-80-8168-376-3.

Women's Initiatives for Gender Justice. Judicial approaches to sexual and gender-based crimes at the international criminal court. Hague. December 2023, ISBN 979-8-88940-268-8.

Súdne konania a medzinárodnoprávne dokumenty:

Akayesu case (ICTR-96-04). ICTR.

Anto Furundžija case (No. IT-95-17/1). ICTY.

Jean-Pierre Bemba Gombo case. ICC-01/05-01/08.

Rímsky štatút Medzinárodného trestného súdu.

Situation in the Central African Republic, Prosecutor's Submission on Further Information and Materials, ICC-01/05-01/08-29-Red, 27 May 2008.

The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Dissenting Opinion of Judge Sanji Mmasenono Monageng and Judge Piotr Hofmański, ICC-01/05-01/08-3636-Anx1-Red, 8 June 2018.

The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Final Decision on the Reparations Proceedings, ICC-01/05-01/08-3653, 3 August 2018.

The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, Judgment on the appeal of Mr Thomas Lubanga Dyilo against his conviction, ICC-01/04-01/06-3121- Red, 1. december 2014.

Kontaktné údaje:

Mgr. Martin Harbaľ

harbaľ1@uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo námestie č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

DIPLOMATICKÁ OCHRANA UTEČENCOV V MEDZINÁRODNOM PRÁVE

Gabriel Kun

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Abstract: The issue of refugees and their protection continues to be a vibrant topic in international law, as evidenced by the migration crises of the previous decade. The protection of refugees is anchored at both international and regional level on both a treaty and institutional basis, but there are certain areas, such as the protection of refugees' rights vis-à-vis third States, which are not developed within this system. Violations of the rights of nationals by third States are dealt with through the institution of diplomatic protection. However, the provision of diplomatic protection to refugees to ensure their rights is a controversial topic which has its supporters and opponents. In the framework of this article, we will try to present and analyze these two perspectives in a full-fledged way.

Abstrakt: Problematika utečencov a ich ochrany je naďalej živou témou v medzinárodnom práve o čom svedčia migračné krízy z predchádzajúcej dekády. Ochrana utečencov je na medzinárodnej aj na regionálnej úrovni ukotvená na zmluvnom aj na inštitucionálnom základe sú však určité oblasti akým je aj ochrana práv utečencov voči tretím štátom, ktoré nie sú rozvedené v rámci tohto systému. Porušenia práv štátnych príslušníkov zo strany tretích štátov je riešené prostredníctvom inštitútu diplomatickej ochrany. Poskytovanie diplomatickej ochrany utečencom na zabezpečenie ich práv je však kontroverznou témou, ktorá má svojich podporovateľov ako aj odporcov. V rámci článku sa budeme snažiť tieto dva pohľady plnohodnotne odprezentovať a analyzovať.

Keywords: refugees, diplomatic protection, International Law Commission, Dickson car case

Kľúčové slová: utečenci, diplomatická ochrana, komisia OSN pre medzinárodné právo, prípad Dickson car

1. O OCHRANE UTEČENCOV A O DIPLOMATICKEJ OCHRANE V MEDZINÁRODNOM PRÁVE

Problematika utečencov je v medzinárodnom práve upravená na zmluvnom základe na podklade, ktorého bol vybudovaný inštitucionálny systém. Počiatky medzinárodnej ochrany a riešenia problematiky postavenia utečencov môžeme vidieť už v medzivojnovom období, ale skutočnú plnohodnotnú ochranu utečenci dosiahli až v rámci povojnového vývoja medzinárodného práva a to prijatím medzinárodného dohovoru o právnom postavení utečencov z roku 1951 a neskôr k prijatiu dodatkového protokolu k dohovoru z roku 1971.²¹⁵ Tieto dokumenty vymedzujú pojem utečenec relatívne úzko. Utečencom je osoba, ktorá sa nachádza území iného štátu než jeho domovského, a ktorej zo strany alebo na území domovského štátu hrozí prenasledovanie z dôvodu jej náboženstva, rasy, národnosti zo strany domovského štátu alebo na území domovského štátu, a ktorá z týchto dôvodov sa nemôže domáhať ochrany zo strany svojho domovského štátu.²¹⁶

Okrem týchto dokumentov boli prijaté medzinárodné zmluvy aj na regionálnej úrovni napr. dohovor organizácie africkej jednoty upravujúcich špecifické aspekty problémov utečencov z roku 1969 alebo Dublinský dohovor z roku 1990, ktorý zaväzuje členské štáty Európskej únie.²¹⁷

Okrem zmluvného základu ochranu utečencov zabezpečujú aj rôzne inštitúcie najvýznamnejšou z nich na medzinárodnej úrovni je Úrad vysokého komisára pre utečencov, ktorý má hlavne koordinačné a konzultačné právomoci a

²¹⁵ VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné osobitná časť*. Bratislava, vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer SR s.r.o., 2016, s. 181

²¹⁶ Porovnaj napr. Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1950 a Protokol týkajúci sa právneho postavenia utečencov z roku 1967, HERNANDEZ, G.: *International Law*. Oxford, Oxford University Press., 2019, s. 427–428, VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné osobitná časť*. Bratislava, vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer SR s.r.o., 2016, s. 181 - 182.

²¹⁷ Porovnaj napr. VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné osobitná časť*. Bratislava, vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer SR s.r.o., 2016, s. 182 a 185., Yearbook of the International Law Commission: 2006 vol. II part. II, 37 s. dostupné online: <https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2006_v2_p2.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

poskytuje rôzne odporúčania a stanoviská.²¹⁸ Okrem tohto úradu zabezpečujú ochranu utečencov regionálnej úrovni aj iné medzivládne organizácie ich orgány ako napr. Africká Únia, Rada Európy, Európska únia.²¹⁹

Napriek týmto posunom, ku ktorým sa medzinárodné spoločenstvo dopracovalo, je zmluvná ako aj inštitucionálna úroveň ochrany utečencov na medzinárodnej úrovni nedostatočná. Jedna z oblastí, v ktorej sa nedostatky prejavujú, je v problematike ochrany práv utečencov voči konaniu tretích štátov. Pôvodný dohovor ani protokol ani žiadny iný regionálny zmluvný nástroj neupravuje mechanizmy, ktoré by umožňovali riešenie problému utečencov, ktorý by utrpel ujmu zo strany tretieho štátu na svojich osobných alebo majetkových právach. Súčasná medzinárodná právna úprava však nám teoreticky umožňuje využitie diplomatickej ochrany.

Diplomatická ochrana je tradičným inštitútom medzinárodného práva. Na základe tohto inštitútu majú štáty významné oprávnenie v súvislosti so ochranou ich štátnych príslušníkov, ktorí utrpeli ujmu, škodu alebo došlo k neoprávnenému zásahu do ich práv zo strany tretieho štátu.²²⁰ Využitím tohto inštitútu dochádza k transformácii pôvodného vzťahu medzi fyzickou alebo právnickou osobou, ktorá utrpela ujmu alebo škodu konaním cudzieho štátu, na vzťah medzinárodný, kde vstupujú domovský štát na stranu dotknutej osoby a vymáha rešpektovanie jeho štátneho príslušníka a náhradu škody vo vzťahu k cudziemu štátu, ktorý mu porušil jeho práva.²²¹

Pôvodne bola diplomatická ochrana inštitútom obyčajového práva, ale postupne začala nadobúdať kontúry kodifikovaného inštitútu najprv v rámci rozhodovacej praxe medzinárodných súdnych a arbitrážnych orgánov a neskôr aj v kodifikačnej činnosti komisie OSN pre medzinárodné právo (ďalej len komisia OSN). Základným súdnym rozhodnutím, ktorý definuje diplomatickú ochranu je rozhodnutie stáleho dvora medzinárodnej spravodlivosti vo veci *Mavromattis*.²²² Následne nález Komisie pre americko-mexické nároky z roku 1931 vo veci *Dickson Car Wheel Company*.²²³ Alebo rozhodnutie medzinárodného súdneho dvora vo veci *Barcelona traction*.²²⁴ Kodifikačné snahy sa neskôr finalizovali v návrhu článkov o diplomatickej ochrane z roku 2006 zo strany komisie OSN.²²⁵

Komisia OSN v rámci návrhu článkov vymedzila základné podmienky, za ktorých môže domovský štát použiť diplomatickú ochranu. A tými sú kontinuálna štátna príslušnosť od vzniku škody až po vznesenie nároku štátom jeho štátnej príslušnosti a vyčerpanie vnútroštátnych opravných prostriedkov.²²⁶

Komisia v rámci návrhu článkov nechcela len kodifikovať obyčajové právo, ale niektoré články predstavujú progresívny vývoj, ktorým sa snažila komisia reflektovať vývoj medzinárodného práva. Jeden z významných odklonov od tradičného chápania a fungovania tohto inštitútu môžeme vidieť v článku 8, návrhu, kde komisia ukotvila možnosť poskytovania diplomatickej ochrany osobám bez štátnej príslušnosti a utečencom.

Diplomatická ochrana poskytovaná utečencom zo strany hostiteľského štátu je kontroverznou otázkou, ktorá má v medzinárodnom diskurze dve argumentačné línie.²²⁷ Odmietavá alebo tradičná argumentačná línia vychádza z historického a obyčajového charakteru tohto inštitútu a je podporovaná aj rozhodovacou praxou súdnych a iných orgánov a naopak povolujuca alebo progresívna argumentačná línia poukazuje na historické zmeny v medzinárodnom práve a racionálne opodstatnenie rozšírenia tohto inštitútu aj na ochranu práv utečencov.

2. ODMIETAJÚCE/TRADIČNÉ HĽADISKO

V tradičnom medzinárodnom práve sa neumožňuje využitie diplomatickej ochrany voči osobám bez štátnej príslušnosti alebo voči cudzincom.²²⁸

Tradičné odporujúce hľadisko v súvislosti s týmto inštitútom bolo komplexne rozvedené v náleze Komisie pre americko-mexické nároky z roku 1931 vo veci *Dickson Car Wheel Company v. United Mexican States*.

²¹⁸ Porovnaj napr. VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné osobitná časť*. Bratislava, vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer SR s.r.o., 2016, s. 181, HERNANDEZ, G.: *International Law*. Oxford, Oxford University Press., 2019, s. 427.

²¹⁹ GOODWIN-GILL, G. S., MCADAM, J. *The Refugee in International Law*, č. 4 vyd. Oxford, Oxford University Press, 2021, s. 511.

²²⁰ Porovnaj napr. DIXON, M.: *Textbook on International Law: Seventh Edition*. Oxford, Oxford University Press., 2013, s. 268., KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. 4. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2022, s. 231.

²²¹ Porovnaj napr. VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné osobitná časť*. Bratislava, vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer SR s.r.o., 2016, s. 187, DIXON, M.: *Textbook on International Law: Seventh Edition*. Oxford, Oxford University Press., 2013, s. 268.

²²² KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. 4. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2022, s. 231.

²²³ AMERASINGHE, C. F.: *Diplomatic Protection*. Oxford, Oxford University Press., 2008, s. 117

²²⁴ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. 4. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2022, s. 233.

²²⁵ VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné osobitná časť*. Bratislava, vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer SR s.r.o., 2016, s. 186

²²⁶ Porovnaj napr. VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné osobitná časť*. Bratislava, vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer SR s.r.o., 2016, s. 187, DIXON, M.: *Textbook on International Law: Seventh Edition*. Oxford, Oxford University Press., 2013, s. 272.

²²⁷ GOODWIN-GILL, G. S., MCADAM, J. *The Refugee in International Law*, č. 4 vyd. Oxford, Oxford University Press, 2021, s. 545.

²²⁸ AMERASINGHE, C. F.: *Diplomatic Protection*. Oxford, Oxford University Press., 2008, s. 117

Dickson car wheel company bola americká spoločnosť, ktorá poskytla na základe kontraktu uzavretého v roku 1912 s mexickou národnou železničnou spoločnosťou, kolesá pre železničné vozne v hodnote 4,126.64 amerických dolárov.²²⁹

Aj keď produkt bol prevzatý zo strany národnej železničnej spoločnosti, k zaplaceniu kúpnej ceny nikdy nedošlo. Dôvodom bolo to, že v tom období vypukla v Mexiku revolúcia a na základe zhoršujúcej sa bezpečnostnej situácie, mexická vláda na základe rozhodnutia vydaného v decembri 1914 prevzala priamo kontrolu nad mexickými železnicami, ktoré mala spoločnosť doteraz v správe,²³⁰ a aj keď spoločnosť naďalej existovala sa dostala do osobitného režimu, kde prakticky nebola schopná narábať so svojim vlastným majetkom a uspokojovať pohľadávky svojich veriteľov a v takomto stave bola až do roku 1921.²³¹

Komisia v rámci svojho nálezu sa musela vysporiadať s viacerými otázkami a to vrátane otázky či spojené štáty americké mohli poskytnúť diplomatickú ochranu americkej spoločnosti Dickson Car Wheel Company alebo nie?

Komisia dospela k tomu názoru, že Spojené štáty americké nemohli poskytnúť diplomatickú ochranu, pričom argument komisie spočívala na myšlienke, že právny vzťah medzi Dickson Car Wheel Company a mexickou národnou železničnou prepravnou spoločnosťou bol čisto súkromnou právneho charakteru. Aj napriek dočasnému prevzatiu kontroly zo strany mexickej vlády nedošlo k presunutiu zodpovednosti za škodu spôsobenú nezaplacením kúpnej ceny na Mexiko.

Samozrejme mexická vláda svojim konaním bola dôvodom, za ktorým spoločnosť nevyplatila kúpnu cenu za tovar (lebo nemohla prevádzkovať železnice a z tejto prevádzky získavať peňažný obnos)²³², ale vzhľadom na okolnosti prípadu ako aj na to, že spoločnosť naďalej existovala, konanie mexickej vlády bolo v relácii k porušeniu záväzku vyplývajúceho z kúpnej zmluvy len vzdialeného a nie priameho charakteru. Preto nie je možné v zmysle medzinárodného práva pričítať Mexiku medzinárodnú právnu zodpovednosť za škodu, ktorá utrpela Dickson Car Wheel Company.²³³

Komisia ďalej riešila okrajovú otázku, či mohli Spojené štáty americké poskytnúť diplomatickú ochranu mexickej národnej železničnej spoločnosti voči Mexiku s cieľom zabezpečiť uspokojenie nároku ich štátneho príslušníka.²³⁴

Komisia dala na túto otázku negatívnu odpoveď spočívajúcu v tom, že štát nemôže poskytnúť diplomatickú ochranu osobám, ktoré nie sú jej štátnymi príslušníkmi, pričom vychádzal pri svojej odpovedi z viacerých argumentačných línií.²³⁵

Tieto argumentačné línie by sme pre zjednodušenie prerozdělili na tri skupiny a to na historicko-teoretickú, historicko-praktickú a logickú argumentačnú líniu.

V rámci historickej teoretickej línie Komisia vychádzala z pôvodu tohto inštitútu resp. pôvodného účelu, za ktorým tento inštitút v medzinárodnom práve existuje. Pričom identifikoval z historickej perspektívy dva dôvody a to jednak, že diplomatická ochrana je prostriedkom, ktorý slúži na ochranu štátnym príslušníkom voči porušeniu ich majtkových, osobných práv zo strany hostujúceho štátu a v zabezpečení medzinárodnej prestíže a ochrany suverenity štátu takýmto vonkajším prejavom vo vzťahu k inému štátu.²³⁶

Z historického praktického hľadiska Komisia poukázala na doterajšiu prax na medzinárodnej úrovni, ktorá neuznávala možnosť poskytnutia diplomatickej ochrany vo vzťahu ku neštátnym subjektom alebo subjektom bez štátnej príslušnosti pričom poukázala, že k takýmto záverom dospela v rámci medzinárodnej arbitrážnej praxe štáty medzinárodného spoločenstva napríklad v prípade Španielsko-americkej komisie z roku 1871 alebo v prípade bance v spojitosti s americkou venezuelskou komisiou 1903.²³⁷

Z teoreticko-logického hľadiska tu komisia odkázala v rámci svojho nálezu na názor pána Borchard, ktorý vyslovil v súvislosti na komisiu zriadenú medzi Spojenými štátmi americkými a Nemeckom v roku 1923 vo veci náhrady škody spôsobenej pri potopení lode Lusitania, ktorá umožňovala americkým občanom, uplatniť náhradu škody aj za neamerických

²²⁹ Reports of international arbitral awards volume IV, 670 s. dostupné online: <https://legal.un.org/riaa/volumes/riaa_IV.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

²³⁰ Reports of international arbitral awards volume IV, 670 s. dostupné online: <https://legal.un.org/riaa/volumes/riaa_IV.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

²³¹ Reports of international arbitral awards volume IV, 671 s. dostupné online: <https://legal.un.org/riaa/volumes/riaa_IV.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

²³² Reports of international arbitral awards volume IV, 675 s. dostupné online: <https://legal.un.org/riaa/volumes/riaa_IV.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

²³³ Reports of international arbitral awards volume IV, 678 s. dostupné online: <https://legal.un.org/riaa/volumes/riaa_IV.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

²³⁴ Reports of international arbitral awards volume IV, 679 s. dostupné online: <https://legal.un.org/riaa/volumes/riaa_IV.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

²³⁵ Reports of international arbitral awards volume IV, 678 s. dostupné online: <https://legal.un.org/riaa/volumes/riaa_IV.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

²³⁶ Reports of international arbitral awards volume IV, 680 s. dostupné online: <https://legal.un.org/riaa/volumes/riaa_IV.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

²³⁷ Reports of international arbitral awards volume IV, 680 s. dostupné online: <https://legal.un.org/riaa/volumes/riaa_IV.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

občanov.²³⁸ Kebyže sa de lege referenda na medzinárodnom poli ujala myšlienka umožnenia poskytovanie diplomatickej ochrany neštátnym subjektom, by takáto možnosť umožňovala štátom zasahovať do čisto vnútroštátnych záležitostí, narušovalo by to prestíž štátov a oslabovala by unikátny vzťah medzi štátnymi príslušníkmi a ich domovským štátom a v neposlednom rade by to viedlo k absurdným situáciám, kde by cudzí štát chránil záujmy štátneho občana voči ich domovskému štátu.²³⁹

Medzinárodný súdny dvor v rámci svojej judikatúry potvrdil závery komisie vo vzťahu ku diplomatickej ochrane poskytovanej neštátnym subjektom napríklad vo svojom rozhodnutí vo veci Barcelona Traction alebo nedávno v prípade Dialla.²⁴⁰ Ba dokonca sprísnila podmienky poskytovania diplomatickej ochrany vo svojom rozhodnutí vo veci Nôtebohm.

V prípade Nôtebohm súdny dvor vyslovil názor, že v súvislosti so splnením podmienky štátnej príslušnosti pri diplomatickej ochrane nestačí len formálne splnenie tejto podmienky ale, že táto podmienka má aj materiálnu dimenziu. Vyžaduje sa, aby štátna príslušnosť medzi štátnym príslušníkom a štátom využívajúcim diplomatickú ochranu bola efektívneho a reálneho charakteru.²⁴¹ Cieľom sprísnenia tejto podmienky bolo zabránenie úmyselného zneužitia inštitútu diplomatickej ochrany.

3. PROGRESÍVNE/MODERNÉ HLADISKO

Oproti tradičnému hľadisku, ktoré nepripúšťa poskytovanie diplomatickej ochrany osobám s cudzou štátnou príslušnosťou alebo bez štátnej príslušnosti by sme mohli postaviť moderné a progresívne hľadisko, ktoré v určitých situáciách pripúšťa diplomatickú ochranu aj voči takýmto osobám.

Z historického hľadiska možnosť poskytovanie diplomatickej ochrany utečencom má dlhšiu tradíciu, než sa na prvý pohľad zdá. Napríklad tu môžeme spomenúť snahu o kodifikáciu možnosti poskytovania diplomatickej ochrany neštátnym subjektom a to konkrétne utečencom a osobám bez štátnej príslušnosti sa pokúšala aj haagska kodifikačná konferencia zvolaná ligou národov v roku 1930, ale návrh neuspel.²⁴²

K posunu v oblasti diplomatickej ochrany poskytovaným neštátnym subjektom došlo až na začiatku 21. storočia a to na základe prijatia návrhu článkov o diplomatickej ochrane po dlhodobom procese trvajúceho od 90. tých rokov zo strany komisie pre medzinárodné právo.²⁴³

Diplomatickú ochranu utečencov zakotvila komisia v článku 8 návrhu s cieľom reflektovať tak vývoj, ktorý nastal v medzinárodnom práve v súvislosti s požiadavkou zvýšenia právnej ochrany takýchto osôb.²⁴⁴

Okrem toho extenziu možného poskytovania diplomatickej ochrany aj na utečencov komisia obhajovala snahou o prevenciu takej situácie, kde utečenec obrátením sa na svoj domovský štát mohol stratiť postavenia utečenca, lebo by sa dostal do pôsobnosti pozastavovanej klauzuly dohovoru.

Článok 8 sa delí na tri oddiely. Prvý oddiel sa zaoberá podmienkami poskytovania diplomatickej ochrany osobám bez štátnej príslušnosti. Druhý a tretí oddiel sa zaoberá podmienkami poskytovania diplomatickej ochrany voči utečencom.

Znenie druhého oddielu je prakticky identické so znením prvého oddielu a znie nasledovne:

„Štát môže vykonávať diplomatickú ochranu vo vzťahu k osobe, ktorá je uznaná za utečenca týmto štátom v súlade s medzinárodne uznávanými štandardami, ak táto osoba v čase ujmy a v čase oficiálneho predloženia nároku má legálny a obvyklý pobyt v tomto štáte“²⁴⁵

Znova, ako v prípade poskytovania bežnej diplomatickej ochrany štátnym príslušníkom, je diplomatická ochrana poskytovaná utečencom fakultatívnym prostriedkom, ktoré štát môže, ale nemusí použiť. To vyplýva už z vyjadrenia na začiatku oddielu „Štát môže“ ako aj z komentára komisie k článku 8.²⁴⁶

²³⁸Reports of international arbitral awards volume IV, 679 s. dostupné online: <https://legal.un.org/riaa/volumes/riaa_IV.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

²³⁹ The American journal of international law vol. 20, 71 s. dostupné online: <<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015031619672&seq=99>> [citované dňa 20.4.2024]

²⁴⁰ VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné osobitná časť*. Bratislava, vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer SR s.r.o., 2016, s. 190.

²⁴¹ Porovnaj napr. GRANT, P.J., Baker, J.C.: *Parry and Grant Encyclopaedic Dictionary of International Law* 3. vyd, Oxford, Oxford University Press, 2009, s. 426, DIXON, M.: *Textbook on International Law: Seventh Edition*. Oxford, Oxford University Press., 2013, s. 269.

²⁴² AMERASINGHE, C. F.: *Diplomatic Protection*. Oxford, Oxford University Press., 2008, s. 117

²⁴³ VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné osobitná časť*. Bratislava, vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer SR s.r.o., 2016, s. 186

²⁴⁴ KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. 4. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2022, s. 234.

²⁴⁵ VRŠANSKÝ, P a kol.: *Dokumenty k štúdiu medzinárodného práva verejného*. Bratislava, vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer SR s.r.o., 2018, s. 369

²⁴⁶ Yearbook of the International Law Commission: 2006 vol. II part. II, 36 s. dostupné online: <https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2006_v2_p2.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

Vyjadrenie „uznaná za utečenca týmto štátom v súlade s medzinárodne uznávanými štandardami“ odkazuje pri definícii utečenca primárne na dohovor o právnom postavení utečencov a dodatkový protokol prijatý k tomuto dohovoru, ale okrem tohto dohovoru môžu štáty odkazovať pri využívaní diplomatickej ochrany aj iné dohovory, ktoré boli prijaté napríklad na regionálnej úrovni v súvislosti s ochranou utečencov.²⁴⁷

Tento záver vyplýva z komentára k článku 8 komisie OSN, kde komisia explicitne vysvetľuje, že dane vyjadrenie bolo nadizajnované takýmto spôsobom, aby umožnila, čo najextenzívnejší výklad pojmu utečenec.²⁴⁸ Aby štáty neboli limitované len reštriktívnou definíciou pojmu utečenec aká je vyjadrená v dohovore o právnom postavení utečencov, ale aby sa tu mohli zohľadniť aj dohovory prijaté na regionálnej úrovni, ktoré rozširujú definíciu utečenca mimo pôvodnej definície obsiahnutej v pôvodnom dohovore a protokole.

To znamená, že napríklad africký štát, ktorý je signátorom dohovoru organizácie africkej jednoty upravujúcich špecifické aspekty problémov utečencov, ktorá rozširuje definíciu utečenca aj na osoby, ktoré utekajú pred vojenským konfliktom, môže využiť diplomatickú ochranu aj voči takýmto osobám, aj keď tie nespĺňajú pôvodnú definíciu utečenca podľa pôvodného dohovoru. Pričom takéto štáty môžu poskytnúť diplomatickú ochranu aj voči štátom, ktoré nie sú signatármi takýchto zmluvných nástrojov.

Rovnako ako v prípade fyzických osôb sa tu vyžaduje ako podmienka využitia tohto inštitútu nepretržitosť príslušnosti, ale vzhľadom na skutočnosť, že utečenec nie je štátnym príslušníkom hostiteľského štátu, tak takáto nepretržitosť sa zakladá na legálnom a obvyklom pobyte utečenca v hostiteľskom štáte. Tato podmienka je oveľa prísnejšou podmienkou než podmienka ustanovená v dohovore o právnom postavení utečencov, kde sa vyžaduje len tzv. Lawfull staying (zákonne sa nachádzanie územia hostiteľského štátu).²⁴⁹

Ako to vyplýva z komentára komisie, sa komisia nechala pri definovaní tejto podmienky inšpirovať podmienkou získania štátneho občianstva, ako to bolo vyjadrené v článkoch Európskeho dohovoru o občianstve, pričom cieľom zavedenia takejto prísnejšej podmienky videla komisia vo vybalansovaní na jednej strane snahy extenzie možného poskytovania diplomatickej ochrany aj na utečencov, ale zároveň aj v zabránení potencionálneho zneužitia takejto možnosti. Komisia sa snažila touto prísnejšou podmienkou reflektovať sprísnenie podmienky štátnej príslušnosti na základe rozhodnutia medzinárodného súdneho dvora vo veci Nottebohm. Ako bolo povedané, pretože utečenci nie sú štátnymi príslušníkmi hostiteľského štátu, tak namiesto tohto kritéria sa využije kritérium obvyklého pobytu a pretože súdny dvor vo veci Nottebohm sprísnil podmienku štátnej príslušnosti a to požiadavkou „efektívneho vzťahu“ štátneho príslušníka ku krajine, ktorá zaňho využíva diplomatickú ochranu, tak komisia bola toho názoru, že podobne musí na zabezpečenie tejto podmienky sprísniť aj podmienku pobytu v prípade utečencov.²⁵⁰

Oddiel tri vo vzťahu k oddielu dva následne ustanovuje negatívnu podmienku a je v nasledovnom znení:

„Odsek 2 sa neuplatní vo vzťahu k ujme spôsobenej činom štátu príslušnosti utečenca, ktorý je v rozpore s medzinárodným právom.“²⁵¹

Tento oddiel zakladá negatívnu podmienku vo vzťahu k oddielu 2 a to tým že limituje možnosti využitia tohto inštitútu zo strany hostiteľského štátu vo vzťahu ku domovskému štátu utečenca.

Tým pádom, ak štát, ktorého štátnym príslušníkom je utečenec, spôsobí ujmu takémuto utečencovi, tak štát, kde sa utečenec nachádza, nebude môcť využiť inštitút diplomatickej ochrany na vyvodenie zodpovednosti voči tomuto štátu.

Z bodu 10 komentára komisie vyplýva, že komisia prijala takéto ustanovenie jednak z koncepčných, ale aj z pragmatických dôvodov. Z koncepčných, lebo neobmedzené využitie diplomatickej ochrany aj voči domovskému štátu utečenca by bolo v kontradikcii k predošlým ustanoveniam návrhu, podľa ktorých domovský štát využíva diplomatickú ochranu externe voči iným štátom. A pragmatický dôvod spočíval v tom, že sa komisia chcela vyhnúť tomu, že využitie tohto inštitútu spôsobilo nárast sporivosti medzi štátmi.²⁵²

4. DISKUSIA

Na záver by sme chceli predstaviť argumenty pre a proti voči takejto koncepcii rozšírenia diplomatickej ochrany aj na neštátnych subjektov.

²⁴⁷ Yearbook of the International Law Commission: 2006 vol. II part. II, 37 s. dostupné online: <https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2006_v2_p2.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

²⁴⁸ Yearbook of the International Law Commission: 2006 vol. II part two, 35 s. dostupné online: <https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2006_v2_p2.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

²⁴⁹ Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1950 a Protokol týkajúci sa právneho postavenia utečencov z roku 1967

²⁵⁰ Yearbook of the International Law Commission: 2000 - vol. I, 107 s. dostupné online:

<https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2000_v1.pdf> [citované dňa 15.4.2024]

²⁵¹ VRŠANSKÝ, P a kol.: *Dokumenty k štúdiu medzinárodného práva verejného*. Bratislava, vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer SR s.r.o., 2018, s. 369

²⁵² AMERASINGHE, C. F.: *Diplomatic Protection*. Oxford, Oxford University Press., 2008, s 119

Čiastočne súhlasíme s názormi komisie, ktorý vyslovil vo svojom náleze vo veci Dickson Car Wheel Company, neobmedzené rozšírenie diplomatickej ochrany na neštátnych subjektov by prinieslo do medzinárodného práva mnohé komplikácie a neoprávnené zásahy do suverenity štátov a do stability medzištátnych vzťahov.

Ale na druhej strane postavenie utečencov nie je možné prirovnať k situácii, v ktorej sa nachádzajú bežní cudzí štátni príslušníci. Pri utečencoch tým, že sa voči nim vedie perzekúcia zo strany ich domovského štátu, bolo unikátne puto, ktoré ich viaže k domovskému štátu, rozťaté. Domovský štát ich už nepovažuje za svojich štátnych príslušníkov a aktívne sa snaží o poškodenie alebo zničenie ich života. Preto takéto osoby utekajú zo svojho domovského štátu snažiac sa nájsť miesto, ktoré by ich prijalo a umožnilo im žiť plnohodnotný život. Táto myšlienka ochrany utečencov a umožnenie ich plnohodnotného rozvoja napriek ich perzekúciám zo strany ich domovského štátu je základom medzinárodno-právnej ochrany utečencov.

Ale je to otázne, či poskytovaná ochrana je plnohodnotná a efektívna pre takéto osoby, keď na jednej strane sú im síce garantované porovnateľne rovnaké práva ako štátnym občanom ich hostiteľského štátu. Ale na druhej strane táto ochrana sa nerozširuje na ochranu týchto práv proti neoprávnenými zásahmi tretích štátov.

Predstavme si takúto situáciu, máme utečenca, ktorý sa usadil v hostiteľskom štáte začal vykonávať podnikateľskú činnosť rozšíril túto svoju podnikateľskú činnosť aj na územie tretích krajín, ale zrazu mu majetky, ktoré sa nachádzajú na území tretieho štátu, tento štát protiprávne zobral a napriek jeho snahe dostať svoj majetok späť sa nemôže domôcť spravodlivosti.

Využitie diplomatickej ochrany na základe tradičného pohľadu fungovania tohto inštitútu by nás viedlo k tomu záveru, že jedinou možnosť, ktorú má utečenec v tomto prípade na zabezpečenie ochrany svojich práv je požiadať o poskytnutie diplomatickej ochrany jeho domovský štát. Takýto záver sa však zdá z viacerých uhlov pohľadu nesprávnym. Jednak z praktického hľadiska by bolo využitie takéhoto inštitútu vysoko neaplikovateľné a domovský štát by pravdepodobne odmietol ju využiť vo vzťahu k takejto osobe. Potencionálne by to umožňovalo, že by utečenec mohol stratiť postavenie utečenca v zmysle pozastavovaných klauzúl obsiahnutých v pôvodnom dohovore. Ale aj z morálneho hľadiska by sa takýto postup zdal vysoko nespravodlivým. Prakticky by sme donútili osobu utečenca z dôvodu ochrany jeho práv, aby požiadala svoj domovský štát, ktorý ohrozil alebo porušil jeho ľudské práva o ochranu pred porušením jej práv zo strany tretích štátov.

Z tohto uhla pohľadu by sme mohli koncept umožňujúci poskytovanie diplomatickej ochrany utečencom zavedený zo strany komisie v rámci svojho návrhu článkov považovať za adekvátne riešenie tohto problému a zavedenie tohto konceptu do aplikačnej praxe štátov by viedlo k posilneniu a zefektívneniu ochrany utečencov na medzinárodno-právnej úrovni.

Na druhej strane odhliadnuc od výhrad založených na tradičnom charaktere a limitácii tohto inštitútu je zavedenie tohto modernejšieho konceptu do praxe vysoko problematické.

Treba zdôrazniť, že tento moderný koncept je zakotvený v dokumente, ktorý nie je záväzného charakteru a koncept nie je záväzný aj z toho, že bol prijatý v rámci pokrokového rozvoja a nie ide len o kodifikáciu obyčajového medzinárodného práva. Na to, aby sa návrh článkov stal pre štáty záväzným, by tu muselo dôjsť k pretaveniu, je ustanovený do nejakej multilaterálnej zmluvy tá by však zo začiatku bola iba len prameňom partikulárneho práva nezávisle od toho koľko štátov ho podpísalo. To znamená, že s výnimkou, že by zmluvu kodifikovalo obyčajové právo, alebo sa po určitom čase jej ustanovenia stali súčasťou medzinárodného obyčajového práva, bude zaväzovať iba len štáty, ktoré takúto medzinárodnú zmluvu ratifikovali.

Na to, aby sa tento koncept presadil aj na univerzálnej úrovni musí sa z neho stať právna obyčaj, ale na to je potrebné, aby sa tento koncept prijal aj v rámci medzinárodnej a štátnej praxe. Medzinárodná a štátna prax je dodnes naklonená tradičnému vnímaniu tohto inštitútu, ktorý nepripúšťa poskytovanie diplomatickej ochrany neštátnym subjektom, o čom svedčí aj rozhodovacia prax medzinárodných súdov a arbitrážnych orgánov. Kým moderná koncepcia aj vzhľadom na relatívne nedávne prijatie ako súčasť textu návrhu komisie OSN sa nedokázala pretaviť do sfery *de lege lata*.²⁵³

Použitá literatúra:

Doktrínálne zdroje:

KLUČKA, J.: *Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť)*. 4. vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer SR s.r.o., 2022, s. 534., ISBN 978-80-571-0525-1

²⁵³ FABBRICOTTI, A.: The Diplomatic Protection of Refugees by Their State of Asylum: A Possible Scenario for the Day after the Russian-Ukrainian Conflict nachádzajúci sa v *Quarterly on Refugee Problems*, 2023, Vol. 62, Issue 1, s. 5. dostupné online: <<https://ejournals.bibliothek.thws.de/qrp/issue/view/10/8>> [citované dňa 20.4.2024]

VRŠANSKÝ, P a kol.: *Dokumenty k štúdiu medzinárodného práva verejného*. Bratislava, vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer SR s.r.o., 2018, s. 372, ISBN 978-80-8168-908-6

AMERASINGHE, C. F.: *Diplomatic Protection*. Oxford, Oxford University Press., 2008, s. 424, ISBN 978-0-19-921238-5

VRŠANSKÝ, P., VALUCH, J. a kol.: *Medzinárodné právo verejné osobitná časť*. Bratislava, vydavateľstvo právnickej literatúry Wolters Kluwer SR s.r.o., 2016, s. 531, ISBN 978-80-8168-376-3

GRANT, P.J., Baker, J.C.: *Parry and Grant Encyclopaedic Dictionary of International Law 3. vyd.*, Oxford, Oxford University Press, 2009, s. 702, ISBN 978-0195389777

DIXON, M.: *Textbook on International Law: Seventh Edition*. Oxford, Oxford University Press., 2013, s. 393., ISBN: 978-0-19-957445-2

HERNANDEZ, G.: *International Law*. Oxford, Oxford University Press., 2019, s. 666. ISBN: 978-0-19-106985-7

GOODWIN-GILL, G. S., MCADAM, J., *The Refugee in International Law*, č. 4 vyd. Oxford, Oxford University Press, 2021, s. 864. ISBN 978-0-19-880856-5

FABBRICOTTI, A.: The Diplomatic Protection of Refugees by Their State of Asylum: A Possible Scenario for the Day after the Russian-Ukrainian Conflict nachádzajúci sa v Quarterly on Refugee Problems, 2023, Vol. 62, Issue 1, s. 122. dostupné online: <<https://ejournals.bibliothek.thws.de/qrp/issue/view/10/8>> [citované dňa 20.4.2024]

Primárne Pramene:

Yearbook of the International Law Commission: 2000 - vol. I, 434 s. dostupné online: <https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2000_v1.pdf> [citované dňa 15.4.2024]

Yearbook of the International Law Commission: 2006 vol. II part. II, 248 s. dostupné online: <https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2006_v2_p2.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

Reports of international arbitral awards volume IV, 962 s. dostupné online: <https://legal.un.org/riaa/volumes/riaa_IV.pdf> [citované dňa 10.4.2024]

The American journal of international law vol. 20 1926 dostupné online: <<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015031619672&seq=99>> [citované dňa 20.4.2024]

Dohovor o právnom postavení utečencov z roku 1950 a Protokol týkajúci sa právneho postavenia utečencov z roku 1967

Kontaktné údaje:

Bc. Gabriel Kun
kunz@uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta
Šafárikovo námestie č. 6
810 00 Bratislava
Slovenská republika

PRÁVNICKÁ FAKULTA
Univerzita Komenského
v Bratislave

ISBN: 978-80-7160-718-2